

การเปลี่ยนผ่านบทบาทและการเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณอายุ
ของอาจารย์มหาวิทยาลัย

โดย

นางสาวพิชญา หุยากรณ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวิทยาการการเรียนรู้และนวัตกรรมการศึกษา
คณะวิทยาการการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปีการศึกษา 2562
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การเปลี่ยนผ่านบทบาทและการเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณอายุ
ของอาจารย์มหาวิทยาลัย

โดย

นางสาวพิชญา หุยากรณ์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวิทยาการการเรียนรู้และนวัตกรรมการศึกษา
คณะวิทยาการการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ปีการศึกษา 2562
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ROLE TRANSITION AND LIFELONG LEARNING OF
RETIRED UNIVERSITY INSTRUCTORS

BY

MISS PITCHAYA HUYAKORN

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE DEGREE OF MASTER OF EDUCATION
IN LEARNING SCIENCES AND EDUCATIONAL INNOVATION
FACULTY OF LEARNING SCIENCES AND EDUCATION
THAMMASAT UNIVERSITY
ACADEMIC YEAR 2019
COPYRIGHT OF THAMMASAT UNIVERSITY

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
คณะวิทยาการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์

วิทยานิพนธ์

ของ

นางสาวพิชญา หุยากรณ์

เรื่อง

การเปลี่ยนผ่านบทบาทและการเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณอายุ
ของอาจารย์มหาวิทยาลัย

ได้รับการตรวจสอบและอนุมัติ ให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต

เมื่อ วันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ. 2563

ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

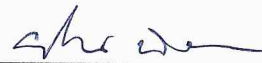
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชฎานิศวรร โคโนะ)

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิตติกาญจน์ อัครกุล)

กรรมการและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

(อาจารย์ ดร.พน นิลเขต)

คณบดี

(รองศาสตราจารย์ ดร.อนุชาติ พวงสำลี)

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การเปลี่ยนผ่านบทบาทและการเรียนรู้ตลอดชีวิต หลังเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัย
ชื่อผู้เขียน	นางสาวพิชญา หุยากรณ์
ชื่อปริญญา	ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา/คณะ/มหาวิทยาลัย	วิทยาการการเรียนรู้และนวัตกรรมการศึกษา วิทยาการการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์	ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จุติกาบุญจันทร์ อัครกุล
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม	ดร. ฝน นิลเขต
ปีการศึกษา	2562

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อทำความเข้าใจการเปลี่ยนผ่านบทบาทและการเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานคร และค้นหาแก่นประสบการณ์การเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นหลักกับผู้ให้ข้อมูลจำนวน 6 คน

ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลมีการเปลี่ยนผ่านบทบาทการเกษียณอายุที่ราบรื่นและมีความพึงพอใจต่อการเกษียณอายุ เนื่องจาก 3 ปัจจัย ได้แก่ 1. ปัจจัยส่วนบุคคล ประกอบด้วย การให้ความหมายการเกษียณอายุไปในทางบวก ทักษะที่ดีต่อการเปลี่ยน สถานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่มั่นคง รวมถึงการเตรียมความพร้อมทางจิตใจและทางการเงินที่ดีก่อนการเกษียณอายุ 2. ปัจจัยจากคนรอบข้าง และ 3. ปัจจัยทางสังคม รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัยเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยผู้ให้ข้อมูลมีการเรียนรู้ตลอดชีวิตตามความถนัดและความสนใจของตนจากแหล่งข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์ (E-Learning) ผู้ให้ข้อมูลได้ให้ความหมายต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตว่าเป็นการเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอตลอดการใช้ชีวิตและเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่เสมอในชีวิตประจำวันของทุก ๆ คน ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณอายุประกอบไปด้วย 3 ปัจจัย กล่าวคือ 1. การเรียนรู้เพื่อตอบสนองความอยากรู้และความชอบ 2. การเรียนรู้เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น และการเรียนรู้เพราะความจำเป็น

คำสำคัญ: การเปลี่ยนผ่านบทบาท, การเรียนรู้ตลอดชีวิต, แก่นประสบการณ์, การเกษียณอายุ, การเรียนรู้ด้วยตนเอง

Thesis Title	ROLE TRANSITION AND LIFELONG LEARNING OF RETIRED UNIVERSITY INSTRUCTORS
Author	Miss Pitchaya Huyakorn
Degree	Master of Education
Major Field/Faculty/University	Learning Sciences and Educational Innovation Learning Sciences and Education Thammasat University
Thesis Advisor	Assistant Professor Titikarn Assatarakul, Ph.D.
Thesis Co-Advisor	Fon Ninkhate, Ph.D.
Academic Year	2019

ABSTRACT

This study aims to understand the university instructor's role transition and a lifelong learning experiences after retirement and find its core experience. The in-depth interviews were used for interviewing 6 key informants.

The study found that university instructors had a smooth transition and felt very satisfied with their retirements due to 3 factors: 1. Personal factor which composed of the positive meaning and good attitude of the retirement and transition, the stable situation of financial and social status together with the well prepared of mindset and finance prior to their retirements. 2. The people around them and 3. The social factors. The lifelong learning pattern after retirement of the university instructors were to learn by themselves. The informants had the lifelong learning according to their interest and aptitude from the resources via e-learning. The informants defined that lifelong learning was to learn constantly throughout one's life and it always happened in everybody daily life. The factors that effected lifelong learning after retirement are: 1. Learning to fulfill their curiosity and liking. 2. Learning to enhance a better quality of life. And 3. Learning by necessity.

Keywords: phenomenology, role transition, lifelong learning, core experience, retirement

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยฉบับนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดีจากความช่วยเหลือ การสนับสนุน และคำแนะนำจาก ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฐิติกาญจน์ อัครกุล และ ดร.ฝน นิลเขต อาจารย์ที่ปรึกษาในงานวิจัยครั้งนี้ ตลอดจนคณาจารย์และเจ้าหน้าที่คณะวิทยาการเรี้นรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ที่ให้ความช่วยเหลือดูแลตลอดการทำวิทยานิพนธ์ ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลทั้ง 6 ท่านที่สละเวลาอันมีค่ามาแบ่งปันเรื่องราวและประสบการณ์ ในเชิงลึก จนทำให้งานวิจัยครั้งนี้สามารถส่งผ่านประสบการณ์อันมีค่าไปสู่ผู้อื่นได้

ผลจากการวิจัยครั้งนี้ ผู้เขียนขออุทิศให้กับคนที่กำลังเผชิญกับความยากลำบากในการ เปลี่ยนผ่านบทบาทในแต่ละช่วงของชีวิต และหวังว่างานวิจัยฉบับนี้จะช่วยต่อยอดองค์ความรู้ให้กับ ผู้ที่สนใจไม่มากนักน้อย

นางสาวพิชญา หุยากรณ์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(2)
กิตติกรรมประกาศ	(3)
สารบัญตาราง	(8)
สารบัญภาพ	(9)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 นิยามศัพท์เฉพาะ	6
1.3 วัตถุประสงค์ของการศึกษา	6
1.4 คำถามการวิจัย	6
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	7
1.6 ขอบเขตการวิจัย	7
บทที่ 2 การทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	8
2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ	8
2.1.1 ความหมายของผู้สูงอายุ	8
2.1.2 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ	11
2.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนผ่าน (Transition Theory)	14
2.3 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต	18
2.3.1 ความหมายของการเรียนรู้ตลอดชีวิต	18

	(5)
2.3.2 ความสำคัญของการเรียนรู้ตลอดชีวิต	20
2.3.3 การเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ	22
2.4 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับอาจารย์มหาวิทยาลัย	22
2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	24
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย	29
3.1 ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย	29
3.1.1 การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล (Key Information)	29
3.1.2 วิธีการเข้าถึงกลุ่มผู้ให้ข้อมูล	29
3.2 วิธีการเก็บข้อมูล	30
3.2.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลด้านเอกสาร (Review Data)	30
3.2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Data)	30
3.2.2.1 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)	30
3.2.2.2 การสังเกต (Observation)	31
3.2.2.3 การจดบันทึกภาคสนาม (Field Notes)	31
3.2.3 สถานที่ในการเก็บข้อมูล	32
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	32
3.3.1 แบบรวบรวมข้อมูล	32
3.3.2 อุปกรณ์ภาคสนาม	32
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล	33
3.5 การตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของข้อมูล	34
3.6 การพิทักษ์สิทธิ์ผู้ให้ข้อมูล	35
3.7 การขจัดอคติของผู้วิจัยในการศึกษา	35
บทที่ 4 ผลการวิจัยและอภิปรายผล	37
4.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล	38
4.1.1 ประวัติส่วนตัวของอาจารย์ราตรี	39
4.1.2 ประวัติส่วนตัวของอาจารย์มะลิ	40
4.1.3 ประวัติส่วนตัวของอาจารย์เฟื่องฟ้า	41

4.1.4 ประวัติส่วนตัวของอาจารย์กุหลาบ	42
4.1.5 ประวัติส่วนตัวของอาจารย์สร้อยฟ้า	43
4.1.6 ประวัติส่วนตัวของอาจารย์สายเพชร	44
4.2 การเปลี่ยนผ่านบทบาทการเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัย	45
4.2.1 การให้ความหมายต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น (Meanings)	46
4.2.2 ความเชื่อและทัศนคติที่มีต่อการเปลี่ยนผ่าน (Cultural Beliefs and Attitudes)	47
4.2.3 สถานะทางเศรษฐกิจและสังคม (Socioeconomic Status)	48
4.2.4 การเตรียมความพร้อมและความรู้ (Preparation and Knowledge)	50
4.2.5 ปัจจัยจากคนรอบข้าง (Community Condition)	51
4.2.6 ปัจจัยจากสังคม (Societal Condition)	53
4.3 การเรียนรู้ตลอดชีวิตของอาจารย์มหาวิทยาลัย	54
4.3.1 รูปแบบการเรียนรู้	54
4.3.2 การให้ความหมายของการเรียนรู้ตลอดชีวิต	57
4.3.3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต	58
4.4 การอภิปรายผล	62
4.4.1 การเปลี่ยนผ่านบทบาทการเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัย	62
4.4.2 การเรียนรู้ตลอดชีวิตของอาจารย์มหาวิทยาลัยหลังเกษียณอายุ	64
บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	67
5.1 สรุปผลการวิจัย	67
5.1.1 การเปลี่ยนผ่านบทบาทการเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัย	67
5.1.2 รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัย	68
5.1.3 การให้ความหมายการเรียนรู้ตลอดชีวิต	68
5.1.4 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณอายุ	68
5.2 ข้อเสนอแนะในงานวิจัย	70
5.2.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้	70
5.2.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	70
5.3 ข้อจำกัดในการวิจัย	71

	(7)
รายการอ้างอิง	72
ประวัติผู้เขียน	76

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
4.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล	38

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1.1	แผนภูมิสัดส่วนประชากรวัยเด็ก วัยแรงงานและวัยสูงอายุ พ.ศ. 2553-2583	2
4.1	แผนผังเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนผ่าน	64
5.1	แผนผังการเปลี่ยนผ่านบทบาทการเกษียณอายุและการเรียนรู้ตลอดชีวิต หลังเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัย	69

บทที่ 1

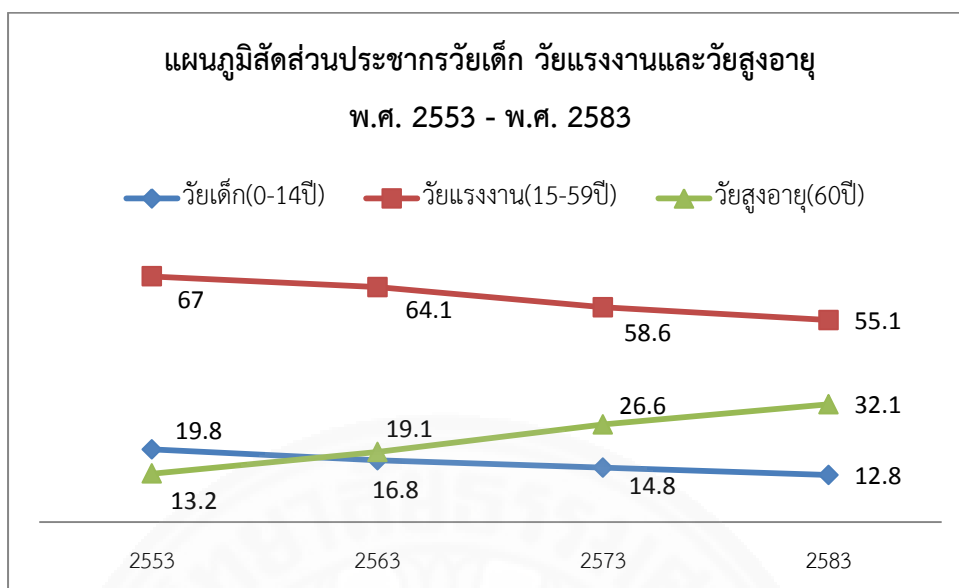
บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

สถานการณ์ประชากรโลกในปัจจุบัน ผู้สูงอายุได้เพิ่มจำนวนมากขึ้นทั้งในเชิงปริมาณ และสัดส่วน องค์การสหประชาชาติรายงานว่า ในปี พ.ศ. 2560 ผู้สูงอายุทั่วโลกมีประมาณ 962 ล้านคน หรือคิดเป็นร้อยละ 13 ของประชากรทั้งหมด โดยมีอัตราการเติบโตประมาณร้อยละ 3 ต่อปี และคาดว่า จำนวนผู้สูงอายุจะเพิ่มขึ้นเป็น 1,963 ล้านคน หรือร้อยละ 22 ในปี พ.ศ. 2593 (United Nations, 2017) ประชากรโลกได้เปลี่ยนผ่านสู่ประชากรสูงวัย กลุ่มประเทศพัฒนาแล้ว เช่น ประเทศสมาชิกในยุโรป อเมริกาเหนือ ได้เข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์แล้ว ในขณะที่บางประเทศในเอเชีย เช่น ญี่ปุ่น ได้เข้าสู่ สังคมสูงวัยระดับสุดยอดแล้วเช่นกัน ประเทศไทยก็จัดอยู่ในกลุ่มสังคมสูงวัยของกลุ่มประเทศอาเซียน เป็นอันดับที่ 2 รองจากประเทศสิงคโปร์ (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2557)

จากผลการคาดประมาณประชากรของประเทศไทย พ.ศ. 2553-2583 พบว่า ประเทศไทย มีจำนวนและสัดส่วนของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง โดยในปี 2553 มีจำนวนผู้สูงอายุ คิดเป็นร้อยละ 13.2 ของประชากรทั้งประเทศ และเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 19.1 ร้อยละ 26.6 และร้อยละ 32.1 ในปี 2563, 2573 และ 2583 ตามลำดับ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติ, 2558)

จากภาพที่ 1.1 จะเห็นได้ว่าสังคมไทยกำลังเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทาง ประชากรครั้งสำคัญ คือ การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ (Aged Society) และในอีก 10 ปี ข้างหน้าประเทศไทยจะเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ ทั้งนี้เนื่องมาจากการที่ประเทศไทยมีอัตราการเกิดของประชากร น้อยลง และจากพัฒนาการทางการแพทย์ที่ส่งผลให้อายุเฉลี่ยของคนไทยยืนยาวขึ้น การเปลี่ยนแปลง ดังกล่าวส่งผลให้ประชากรวัยเด็กลดลงอย่างรวดเร็วจนนำมาสู่การเพิ่มขึ้นของสัดส่วนประชากรสูงอายุ ซึ่งมีแนวโน้มที่จะสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2557)

ภาพที่ 1.1 สัดส่วนประชากรวัยเด็ก วัยแรงงาน และวัยสูงอายุ พ.ศ. 2553-2583. รวบรวมจากสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2553, สำนักงานสถิติแห่งชาติ การคาดประมาณประชากรของประเทศไทย พ.ศ. 2553-2583, สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

เมื่อก้าวเข้าสู่วัยสูงอายุ ผู้สูงอายุต้องประสบกับความเปลี่ยนแปลงหลายด้านในชีวิต ทั้งทางร่างกายที่เสื่อมถอยลงและทางสังคมไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางอาชีพหรือการเกษียณอายุ การเกษียณอายุนี้เป็นการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ในชีวิต (Life Transition) ที่ผู้สูงอายุต้องประสบ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ส่งผลกระทบต่อผู้สูงอายุทั้งต่อร่างกายและสุขภาพจิต จะมากหรือน้อยนั้นขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลว่าสามารถรับมือกับการเปลี่ยนแปลงนั้นได้เหมาะสมแค่ไหน ขั้นตอนที่เหมาะสมในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลง (Healthy Transition Processes) นั้น มีหลายวิธีการด้วยกันไม่ว่าจะเป็น การจัดการกับความคาดหวัง การปรับเปลี่ยนโครงสร้างชีวิตประจำวัน รวมถึงการเพิ่มพูนและพัฒนาความรู้และทักษะ (Schumacher, 1999)

ในสภาวะการณ์ปัจจุบัน ความจำเป็นของการเรียนรู้ยิ่งดูชัดเจนมากขึ้น เนื่องจากมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นมากมาย ซึ่งมีผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่และต่อการดำเนินชีวิต ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ นับวันจะเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วและซับซ้อนมากขึ้น เกินกว่าที่จะใช้ความรู้ที่สะสมมาเมื่อสมัยอยู่ในวัยเรียนมาช่วยได้ เพราะการศึกษาที่บุคคลได้รับเมื่ออยู่ในช่วงวัยเรียนนั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งของชีวิต อาจจะเป็นพื้นฐานหรือเป็นเครื่องมือที่ช่วยให้บุคคลแสวงหาความรู้เท่านั้น โดยเฉพาะในบริบทสังคมกรุงเทพฯ ที่เป็นชุมชนเมือง (Urbanization) เป็นศูนย์กลางในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านสาธารณสุข ปลอดภัย แหล่งงาน หน่วยงานราชการ การศึกษา ฯลฯ แต่ในขณะเดียวกัน ความเป็นเมืองนั้นก็ยังมีผลกระทบอย่างรุนแรงต่อวิถีชีวิตของกลุ่มผู้สูงอายุ เนื่องจากบทบาททางสังคม

และเศรษฐกิจที่มักผูกพันกับอาชีพที่มีการทำงานอย่างเป็นระบบองค์กรทำให้เมื่อเกษียณอายุ ผู้สูงอายุ อาจเกิดความอ้างว้างทางสังคมความเป็นเมืองและทำให้ต้องปรับตัวอย่างมาก ดังนั้น จึงเป็นสิ่งสำคัญ มากที่ผู้สูงอายุควรมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อจะได้ปรับตัวต่อสภาวะความเป็นผู้สูงอายุในสังคม สมัยใหม่ได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีความสุขในการใช้ชีวิต ซึ่งจะเป็นผลดีต่อผู้สูงอายุและสังคมโดย ส่วนรวม (สุมาลี สังข์ศรี, 2544; ภัทร งามล, 2554)

การเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) จึงเป็นแนวคิดที่ได้รับความสนใจสำหรับการ การศึกษาของผู้สูงอายุ เพราะนอกจากจะช่วยให้ผู้สูงอายุรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของช่วงวัยได้แล้ว (Selman & Dampier, 1991) การเรียนรู้ตลอดชีวิตยังมีหลักความคิดที่ต้องการให้บุคคลเรียนรู้ ตลอดเวลาที่ยังมีชีวิตอยู่และได้รับโอกาสทางการศึกษาในทุกช่วงวัย การศึกษาตลอดชีวิตจึงครอบคลุม การเรียนรู้ทุกรูปแบบและเกิดขึ้นได้หลายวิธี นอกเหนือจากหลักสูตรการเรียนรู้ที่เป็นทางการในระบบ การศึกษาแบบเป็นทางการ (Formal Learning) โดยเป็นการเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ที่ ไม่เป็นทางการ (Non-formal, In-formal and Workplace Learning Experience) โดยมีหลักการ สำคัญดังนี้

1. เป็นการเรียนรู้เพื่อเรียนรู้ โดยบุคคลจะผสมผสานความรู้ทั่วไปที่กว้างขวางจากการ เรียนรู้ ทุกรูปแบบเพื่อพัฒนาตนเองเป็นสำคัญอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต
2. เป็นการเรียนรู้เพื่อปฏิบัติได้จริง หรือเป็นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาทักษะหรือความ เชี่ยวชาญให้สามารถนำไปปฏิบัติใช้ได้จริงในการดำเนินชีวิตหรือการทำงาน
3. เป็นการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกัน โดยมุ่งส่งเสริมให้บุคคลเข้าใจผู้อื่นและตระหนักถึง การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน การสร้างความร่วมมือและการแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งต่าง ๆ
4. เป็นการเรียนรู้เพื่อชีวิต หรือเป็นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตหรือความเจริญ ก้าวหน้าของบุคคล

การศึกษาตลอดชีวิตจึงเป็นการเรียนรู้อย่างอิสระที่บุคคลสามารถกระทำได้และเป็นสิ่งที่ ควรจะต้องเกิดขึ้นตลอดในทุกช่วงชีวิตของแต่ละบุคคล เป็นการเรียนรู้ของบุคคลที่เกิดขึ้นอย่างมี จุดมุ่งหมายและมีความต่อเนื่องในทุกช่วงชีวิต ครอบคลุมการเรียนรู้ทั้งในระบบ นอกบบและตาม อุตสาหกรรม จากแหล่งเรียนรู้ที่หลากหลาย โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญในการกำหนดเป้าหมายและ วัตถุประสงค์ที่ชัดเจน มีความตั้งใจและความรับผิดชอบที่จะเรียนรู้ด้วยการนำตนเองไปสู่ผลสัมฤทธิ์ ที่บุคคลได้ตั้งเป้าหมายไว้เป็นสำคัญ (อาชญญา รัตนอุบล และคณะ, 2554) การส่งเสริมการศึกษาและ การเรียนรู้ตลอดชีวิตจึงมีความสำคัญมากต่อผู้สูงอายุ เพราะนอกจากจะเป็นการเพิ่มศักยภาพและ คุณภาพชีวิตที่ดีให้แก่ผู้สูงอายุแล้ว การเรียนรู้ตลอดชีวิตยังมีผลให้ผู้สูงอายุสามารถพึ่งพิงตนเองได้ มากขึ้น สามารถปรับตัวได้อย่างเหมาะสมกับบทบาททางสังคมที่เปลี่ยนไปและการมีความรู้ยังเป็น ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้ผู้สูงอายุมีความสุขอีกด้วย (ภัทร งามล, 2554; ระวี สัจจโสภณ, 2556)

เมื่อกล่าวถึงการศึกษา หรือ การเรียนรู้ อาชีพที่มีความใกล้ชิดและเกี่ยวข้องกับการศึกษาก็คือ ครูหรืออาจารย์ เพราะครูและอาจารย์นอกจากจะเป็นผู้ที่ให้ความรู้แก่ผู้อื่นแล้ว ด้วยบทบาทหน้าที่การทำงานยังส่งผลให้คนที่เป็นครูหรืออาจารย์ต้องไม่หยุดนิ่งแสวงหาความรู้อยู่ตลอดเวลาที่สำคัญคือ ครูและอาจารย์ถือเป็นอาชีพที่เป็นวิชาชีพชั้นสูงที่มีความจำเป็นต่อสังคม ต้องอาศัยความรู้ ความชำนาญในการประกอบอาชีพ ต้องได้รับการศึกษาอบรมมาเป็นอย่างดีให้มีอิสระและเสรีภาพทางวิชาชีพในการประกอบวิชาชีพ โดยมีจรรยาบรรณวิชาชีพควบคุมความประพฤติ เป็นวิชาชีพที่มีเกียรติ มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาคนและพัฒนาชาติ (โกวิท ประวาลพุกษ์, 2541; กานต์สุดา มาฆะศิริานนท์, 2545) ส่งผลให้สถานะทางสังคมของครูและอาจารย์ในหลาย ๆ ประเทศ ได้รับการยกย่องนับถือในสังคมเป็นอันดับต้น ๆ เมื่อเปรียบเทียบกับอาชีพอื่น อย่างไรก็ตาม สถานะทางสังคมของอาชีพต่าง ๆ นี้ มีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละประเทศ ยกตัวอย่างเช่นในประเทศแถบเอเชีย เช่น ไต้หวัน หรือประเทศไทย สถานะทางสังคมของครูและอาจารย์นั้นอยู่ในลำดับที่สูงลำดับต้น ๆ ในขณะที่ประเทศทางตะวันตก สถานะของครูและอาจารย์จะอยู่ในลำดับที่ไม่สูงนักเมื่อเปรียบเทียบกับวิชาชีพชั้นสูงอื่น ๆ (Fwu & Wang, 2002)

ในบริบทของสังคมไทยนั้นมีการใช้คำสองคำนี้ร่วมกันอยู่เสมอ ทั้งนี้ คำว่า “ครู” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ให้ความหมายไว้ว่า “ครู” หมายถึง ผู้สั่งสอนศิษย์ ผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ ส่วน อาจารย์ หมายถึง ผู้สั่งสอนวิชาความรู้ หรือเป็นคำที่ใช้เรียกนำหน้าชื่อบุคคลเพื่อแสดงความยกย่องว่ามีความรู้ในทางใดทางหนึ่ง ส่วนคำว่า “อาจารย์” ตามทัศนะของคนไทย จะมีความหมายกว้างกว่าทัศนะของชาวตะวันตก กล่าวคือ อาจารย์เป็นทั้งผู้สอนวิชาความรู้อบรมดูแลความประพฤติ และเป็นผู้มีฐานะสูงกว่าผู้เป็นครูและมักเป็นผู้ที่ทำการสอนในระดับวิทยาลัยและมหาวิทยาลัย (บุญอยู่ ขอพรประเสริฐ, 2554)

ในการปฏิบัติหน้าที่การสอนนั้นอาจารย์ไม่ใช่ปฏิบัติหน้าที่แต่เพียงบรรยายในชั้นเรียนเท่านั้น หากแต่มีกิจกรรมปลีกย่อยที่ต้องปฏิบัติเกี่ยวเนื่องด้วยอีกหลายประการ วรเดช จันทรร (2531, น. 184-187, อ้างถึงใน มาลินี คำเครือ, 2554) ได้กล่าวถึงหน้าที่ของอาจารย์มหาวิทยาลัยที่สำคัญควรเป็นไปตามลำดับดังต่อไปนี้คือ

1. การสอนหนังสือเป็นหน้าที่ที่สำคัญที่สุด ซึ่งประกอบไปด้วยกระบวนการต่าง ๆ เช่น การเตรียมการสอน การทบทวนในสาขาวิชาที่สอน การบรรยายในชั้นเรียน การออกข้อสอบและตรวจข้อสอบ การให้คำปรึกษาและชี้แนะแก่นักศึกษา เป็นต้น

2. การวิจัยเป็นหน้าที่ที่สำคัญต่อมาของอาจารย์มหาวิทยาลัยเพราะเป็นการแสวงหาความรู้เผยแพร่ความรู้และสัจธรรม วิธีหนึ่งของอาจารย์มหาวิทยาลัย ดังนั้น นอกจาก อาจารย์มหาวิทยาลัยต้องทำหน้าที่ในการสอนแล้ว ยังคงต้องมีการฝึกฝนตนเองให้ลึกซึ้งทันกับความก้าวหน้า

ทางวิชาการเพื่อที่จะนำเอาสิ่งที่ตนศึกษามาย่อยทอดให้นักศึกษาได้รับประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็บทฤษฎีเบื้องต้นและการประยุกต์ทฤษฎีต่าง ๆ ไปใช้

3. การให้บริการชุมชน ซึ่งหมายถึง การที่อาจารย์มหาวิทยาลัยไปปฏิบัติหน้าที่ให้คำปรึกษาแก่หน่วยงานราชการและธุรกิจเอกชนทั่วไป ซึ่งถือเป็นช่องทางหนึ่งของอาจารย์ในการเผยแพร่ความรู้สร้างชื่อเสียงให้แก่ตนเองและมหาวิทยาลัย อีกทั้งอาจารย์ยังมีรายได้เพิ่มเติมจากเงินเดือนประจำอีกด้วย แต่ประเด็นแรกที่ควรคำนึงถึงคือ การให้คำปรึกษาของอาจารย์แก่หน่วยงานราชการ หรือองค์การธุรกิจต้องไม่มากเกินไป เพราะไม่ได้เป็นหน้าที่หลักของอาจารย์มหาวิทยาลัย ประเด็นที่สองคือ การให้บริการทางวิชาการแก่อาจารย์จะต้องอยู่ในขอบเขตไม่เป็นภัยต่อสังคมและยึดหลักคุณธรรม

ด้วยหน้าที่และความรับผิดชอบของอาจารย์มหาวิทยาลัยที่ได้กล่าวไปข้างต้น ทำให้เห็นว่าอาจารย์มหาวิทยาลัยนั้นเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ ต้องเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ไม่หยุดนิ่ง เพราะในการปฏิบัติหน้าที่การสอนนั้นอาจารย์มิใช่ปฏิบัติหน้าที่แต่เพียงบรรยายในชั้นเรียนเท่านั้น หากแต่มีกิจกรรมปลีกย่อยที่ต้องปฏิบัติเกี่ยวเนื่องด้วยอีกหลายประการ เช่น การอ่านหนังสือหรือบทความวิชาการที่เกี่ยวข้องกับสาขาวิชาที่สอน จากการศึกษาพบว่า อาจารย์ส่วนใหญ่ (ร้อยละ 91) ศึกษาค้นคว้าเพิ่มพูนความรู้เพื่อปรับปรุงการสอนและมีชั่วโมงการอ่านหนังสือหรือบทความทางวิชาการประมาณ 10 ชั่วโมงต่อสัปดาห์ (รพี สุวรรณะชญ, 2521) จากหน้าที่การทำงานนี้มีผลต่อลักษณะนิสัยของอาจารย์ที่ยังทำงานต่อหลังจากเกษียณอายุ กล่าวคือ อาจารย์กลุ่มนี้ยังคงมีการเรียนรู้ตลอดชีวิตในด้านที่เกี่ยวข้องกับงานที่ตนเองทำอย่างต่อเนื่อง (Dorfman, 2007) ในขณะที่กลุ่มอาจารย์มหาวิทยาลัยที่เกษียณอายุและไม่ได้ต่ออายุการทำงานนั้นต้องพบกับกาเปลี่ยนแปลงที่มากกว่า ทั้งในด้านจิตใจ สังคม และสภาพแวดล้อม ต้องเปลี่ยนบทบาทจากผู้ที่เคยทำงานเข้าสู่ช่วงที่เริ่มถอยห่างจากสังคม ผู้วิจัยจึงมีความสนใจว่าด้วยบทบาทหน้าที่จากการทำงานของอาจารย์มหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานคร ที่มีลักษณะเป็นผู้ที่มีการเรียนรู้อยู่เสมอนี้ เมื่อต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญคือ การเกษียณอายุคนกลุ่มนี้จะมีการรับมือกับการเปลี่ยนผ่านบทบาทนี้อย่างไร มีการเรียนรู้ในรูปแบบไหน มีปัจจัยอะไรบ้างที่ส่งผลต่อการเรียนรู้และมีแก่นประสบการณ์เกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นอย่างไร

1.2 นิยามศัพท์เฉพาะ

1.2.1 **การเรียนรู้ตลอดชีวิต** หมายถึง กิจกรรมการเรียนรู้ทั้งหมดของแต่ละบุคคลตั้งแต่เกิดจนตายการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นการรับรู้ ความรู้ ทักษะ และทัศนคติ เมื่อมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม โดยสามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ทุกสถานที่และสามารถเรียนรู้ด้วยวิธีเรียนต่าง ๆ ทั้งการเรียนในระบบ นอกระบบหรือตามอัธยาศัยก็ได้

1.2.2 **ประสบการณ์การเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณของอาจารย์มหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานคร** หมายถึง การรับรู้และการให้ความหมายต่อประสบการณ์ การเรียนรู้ตลอดชีวิต ปัจจัยต่าง ๆ ทั้งด้านปัจเจกบุคคล ด้านสิ่งแวดล้อม ที่มีผลต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัยที่เคยทำงานและอาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานคร

1.2.3 **แก่นประสบการณ์** หมายถึง สารสำคัญของประสบการณ์ที่อาจารย์แต่ละท่านได้ประสบมาด้วยตนเอง ผ่านการสังเกต การเรียนรู้และจดจำไว้เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ซึ่งประสบการณ์เหล่านั้นมีความเฉพาะตัวแตกต่างกัน แต่ในหลาย ๆ ครั้งประสบการณ์ก็มีจุดร่วมที่เหมือนกัน ซึ่งในงานวิจัยชิ้นนี้มุ่งหาแก่นประสบการณ์ที่อาจารย์แต่ละท่านมีร่วมกัน

1.3 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาการเปลี่ยนผ่านบทบาทการเกษียณอายุและการเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานคร

1.4 คำถามการวิจัย

คำถามหลัก

อาจารย์มหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานครมีการเปลี่ยนผ่านบทบาท การเกษียณอายุและมีการเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณอายุอย่างไร

คำถามรอง

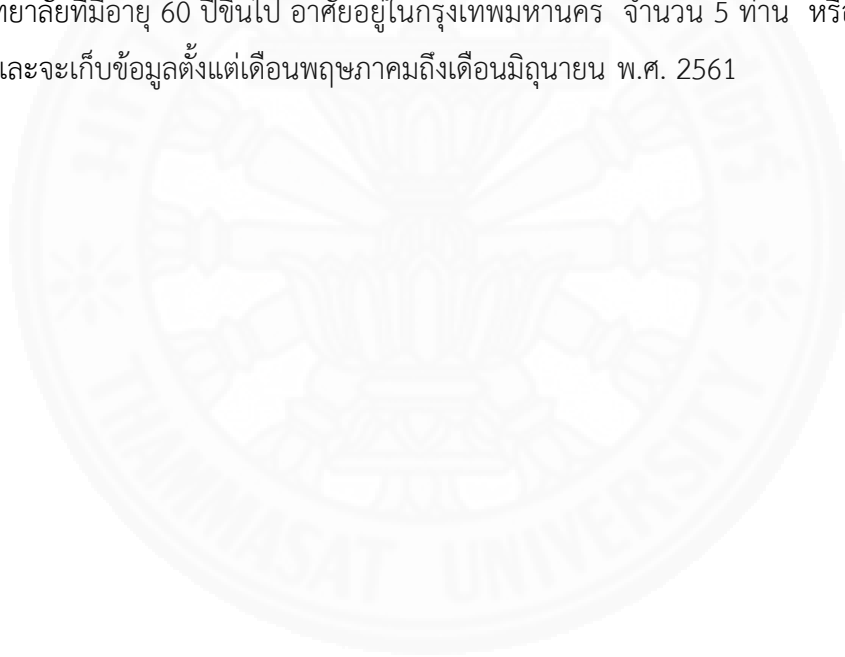
1. รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตของอาจารย์มหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานครเป็นอย่างไร
2. ปัจจัยอะไรบ้างที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานคร

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

เข้าใจรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตของอาจารย์มหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานครซึ่งเป็นฐานนำไปสู่แนวทางในการเตรียมความพร้อมให้กับอาจารย์มหาวิทยาลัยหลังเกษียณอายุ

1.6 ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจเกี่ยวกับประสบการณ์การเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัยในจังหวัดกรุงเทพมหานคร ซึ่งจะกล่าวถึงเพิ่มเติมในบทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย โดยผู้ให้ข้อมูลเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป อาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานคร จำนวน 5 ท่าน หรือจนกว่าข้อมูลจะอิ่มตัวและจะเก็บข้อมูลตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2561

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง ประสบการณ์การเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานคร ผู้วิจัยได้ค้นคว้าและรวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แบ่งเป็นหัวข้อต่าง ๆ ดังนี้

- 2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ
 - 2.1.1 ความหมายของผู้สูงอายุ
 - 2.2.2 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ
- 2.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนผ่าน (Transition's Theory)
- 2.3 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต
 - 2.3.1 ความหมายของการเรียนรู้ตลอดชีวิต
 - 2.3.2 ความสำคัญของการเรียนรู้ตลอดชีวิต
 - 2.3.3 การเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับผู้สูงอายุ
- 2.4 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับอาจารย์มหาวิทยาลัย
- 2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ

2.1.1 ความหมายของผู้สูงอายุ

องค์การสหประชาชาติไม่ได้มีการกำหนดเกณฑ์อายุเริ่มต้นของผู้สูงอายุที่เป็นมาตรฐาน แต่มีการยอมรับโดยทั่วไปว่าหมายถึง บุคคลหรือกลุ่มประชากรที่มีอายุตามปีปฏิทิน ตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ซึ่งเป็นเกณฑ์อายุเริ่มต้นเดียวกับคำแนะนำขององค์การอนามัยโลก (World Health Organization) ที่ใช้ในการกำหนดช่วงอายุของผู้สูงอายุ แต่ในทางปฏิบัติมีความแตกต่างไประหว่างประเทศ กล่าวคือ กลุ่มประเทศพัฒนาแล้ว ถึงแม้ว่าส่วนใหญ่จะไม่ได้กำหนดอย่างเป็นทางการหรือระบุชัดเจนทางกฎหมาย แต่มักถูกอ้างอิงหรือตกลงไว้ที่เกณฑ์อายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไป ในขณะที่ประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศ รวมถึงประเทศไทย กำหนดไว้หรือตกลงไว้ที่อายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป การกำหนดนิยามผู้สูงอายุทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ อยู่ภายใต้แนวคิดที่ว่าผู้สูงอายุเป็นวัยที่เปราะบางสมควรได้รับสวัสดิการการดูแลหลังจากการทำงาน จึงมักเป็นอายุเดียวกันกับอายุเกษียณ ปัจจุบันประเทศไทยได้กำหนดนิยามผู้สูงอายุอย่างเป็นทางการตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ

พ.ศ. 2546 โดย “ผู้สูงอายุ” หมายถึง บุคคลซึ่งมีอายุเกิน 60 ปีบริบูรณ์ขึ้นไป และมีสัญชาติไทย (สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, 2557)

เพ็ญแข ประจวบจันท์ (2550) กล่าวว่า ความหลากหลายในการกำหนดความหมายของผู้สูงอายุจากทัศนคติต่าง ๆ ทำให้เกิดความพยายามที่จะกำหนดเกณฑ์ในการใช้พิจารณาความสูงอายรร่วมกัน ดังนั้น ในการประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุ (World Assembly on Aging) จึงได้กำหนดให้ผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปเป็นผู้สูงอายุ และสำหรับในประเทศไทยก็ได้มีการบัญญัติคำว่าผู้สูงอายุขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อวันที่ 1 ธันวาคม 2525 ในการประชุมระหว่างแพทย์อาวุโสและผู้สูงอายุจากวงการต่าง ๆ และเพื่อให้สอดคล้องกับการประชุมสมัชชาโลกว่าด้วยผู้สูงอายุจึงกำหนดให้ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปและใช้เป็นเกณฑ์ในการเกษียณอายุสำหรับข้าราชการด้วย

สุมาลี สังข์ศรี (2540) ได้สรุปความหมายของผู้สูงอายุไว้ว่าเป็นบุคคลที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปและเป็นผู้ที่มีสรีระร่างกาย สภาพจิตใจ สติปัญญาเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ลดประสิทธิภาพลง นอกจากนั้นภาระหน้าที่บทบาทต่าง ๆ ทั้งในด้านครอบครัว ในด้านสังคมและภาระหน้าที่การงานก็จะลดลงไปด้วย

นอกจากการแบ่งอายุของผู้สูงอายุตามที่ได้กล่าวข้างต้น ฮอลล์ (Hall, 1976, pp. 3-4, อ้างถึงใน แสงเดือน มุสิกรมณี, 2545, น. 7) ได้แบ่งการสูงอายุของบุคคลออกเป็น 4 ประเภทคือ

1. การสูงอายุตามวัย (Chronological Aging) หมายถึง การสูงอายุที่นับจากปีปฏิทิน โดยการนับจากปีที่เกิดเป็นต้นไป สามารถบอกได้ทันทีว่าใครมีอายุมากน้อยเพียงใด
2. การสูงอายุตามสภาพร่างกาย (Biological Aging) หมายถึง การพิจารณาการสูงอายุจากสภาพร่างกายและสรีระของแต่ละบุคคลที่เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากเมื่อมนุษย์มีอายุมากขึ้นประสิทธิภาพการทำงานของอวัยวะต่าง ๆ ในร่างกายจะถดถอยลงเป็นผลมาจากความเสื่อมโทรมตามกระบวนการสูงอายุเป็นไปตามอายุขัยของแต่ละบุคคล
3. การสูงอายุตามสภาพจิตใจ (Psychological Aging) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในหน้าที่การรับรู้ แนวความคิดความจำการเรียนรู้ เชาวปัญญาและลักษณะบุคลิกภาพที่ปรากฏในระยะต่าง ๆ ของชีวิตแต่ละคนที่มีอายุเพิ่มขึ้น
4. การสูงอายุตามสภาพสังคม (Sociological Aging) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในบทบาทหน้าที่สถานภาพของบุคคลในระบบสังคม รวมทั้ง ความคาดหวังของสังคมต่อบุคคลนั้น ซึ่งเกี่ยวกับอายุการแสดงออกตามคุณค่าและความต้องการของสังคม

ศศิพัฒน์ ยอดเพชร (2544, น. 10-11) ได้เสนอข้อคิดเห็นของ บาร์โร และ สมิธ (Barrow and Smith) ว่าเป็นการยากที่จะกำหนดว่าผู้ใดชราภาพหรือสูงอายุแต่สามารถพิจารณาจากองค์ประกอบต่าง ๆ ได้ดังนี้คือ

1. ประเพณีนิยม (Tradition) เป็นการกำหนดผู้สูงอายุโดยยึดตามเกณฑ์อายุที่ออกจากงาน เช่น ประเทศไทยกำหนดอายุวัยเกษียณอายุเมื่ออายุครบ 60 ปี แต่ประเทศสหรัฐอเมริกา กำหนดอายุ 65 ปี เป็นต้น

2. การปฏิบัติหน้าที่ทางร่างกาย (Body Functioning) เป็นการกำหนดโดยยึดตามเกณฑ์ทางสรีรวิทยาหรือทางกายภาพบุคคลจะมีการเสื่อมสลายทางสรีรวิทยาที่แตกต่างกันในวัยสูงอายุอวัยวะต่าง ๆ ในร่างกายจะทำงานน้อยลงซึ่งแตกต่างกันในแต่ละบุคคล บางคนอายุ 50 ปี ฟันอาจจะหลุดทั้งปาก แต่บางคนอายุถึง 80 ปี ฟันจึงจะเริ่มหลุด เป็นต้น

3. การปฏิบัติหน้าที่ทางด้านจิตใจ (Mental Functioning) เป็นการกำหนดตามเกณฑ์ความสามารถในการคิดสร้างสรรค์ การจำการเรียนรู้ และความเสื่อมทางด้านจิตใจ สิ่งที่พบมากที่สุดสำหรับผู้สูงอายุคือ ความจำเริ่มเสื่อม ขาดแรงจูงใจ ซึ่งไม่ได้หมายความว่าบุคคลผู้สูงอายุทุกคนจะมีสภาพเช่นนี้

4. ความคิดเกี่ยวกับตนเอง (Self - Concept) เป็นการกำหนดโดยยึดความคิดที่ผู้สูงอายุมองตนเอง เพราะโดยปกติผู้สูงอายุมักจะเกิดความคิดว่า “ตนเองแก่ อายุมากแล้ว” และส่งผลต่อบุคลิกภาพทางกาย ความรู้สึกทางด้านจิตใจ และการดำเนินชีวิตประจำวัน สิ่งเหล่านี้จะเปลี่ยนแปลงไปตามแนวความคิดที่ผู้สูงอายุนั้น ๆ ได้กำหนดขึ้น

5. ความสามารถในการประกอบอาชีพ (Occupation) เป็นการกำหนดโดยยึดความสามารถในการประกอบอาชีพโดยใช้แนวความคิด จากการเสื่อมถอยของสภาพทางร่างกาย และจิตใจ คนทั่วไปจึงกำหนดว่าวัยสูงอายุเป็นวัยที่ต้องพักผ่อน หยุดการประกอบอาชีพ ดังนั้น บุคคลที่อยู่ในวัยสูงอายุจึงหมายถึงบุคคลที่มีวัยเกินกว่าวัยที่จะอยู่ในกำลังแรงงาน

6. ความกดดันทางอารมณ์และความเจ็บป่วย (Coping with Stress and Illness) เป็นการกำหนดโดยยึดตามสภาพร่างกาย และจิตใจผู้สูงอายุจะเผชิญกับสภาพโรคร้ายไข้เจ็บอยู่เสมอเพราะสภาพทางร่างกายและอวัยวะต่าง ๆ เริ่มเสื่อมลง นอกจากนั้นยังอาจเผชิญกับปัญหาทางด้านสังคมอื่น ๆ ทำให้เกิดความกดดันทางอารมณ์เพิ่มขึ้นอีก ส่วนมากมักพบกับผู้มีอายุระหว่าง 60 - 65 ปีขึ้นไป

จากการศึกษาความหมายของคำว่า “ผู้สูงอายุ” จะเห็นได้ว่าการให้นิยามที่แตกต่างกันไปตามบริบทของสังคม ทั้งนิยามตามอายุเกิด (Age), สังคม (Social), วัฒนธรรม (Culture) และสภาพร่างกาย (Functional markers) การกำหนดอายุผู้สูงอายุที่ 60 ปี จึงไม่ได้เป็นเกณฑ์ หรือข้อตกลงที่เป็นสากล มีความแตกต่างกันไปในแต่ละประเทศ สำหรับประเทศไทยหมายถึงผู้ที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ทั้งชายและหญิง โดยนับอายุตามปฏิทินเป็นมาตรฐานสากลในการเป็นผู้สูงอายุ อิงตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ พ.ศ. 2546 มาตรา 3 และทางราชการไทยก็กำหนดให้เป็นเกณฑ์ในการเกษียณอายุราชการของข้าราชการด้วย

2.2.2 ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ

การเปลี่ยนแปลงทางจิตใจและสังคมของผู้สูงอายุมักจะเป็นพร้อม ๆ กัน และมีผลกระทบซึ่งกันและกัน ซึ่งเกี่ยวข้องกับบุคลิกภาพ สถานภาพ วัฒนธรรม เจตคติโครงสร้างของครอบครัวและการมีกิจกรรมในสังคม (กำจร หลุยยะพงศ์, 2553) ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุมีลักษณะที่ผสมผสานและหลากหลาย จึงมีนักวิชาการหลายท่านได้จัดแบ่งการศึกษาไว้ตามศาสตร์ต่าง ๆ เพราะความรู้จากศาสตร์สาขาใดสาขาหนึ่ง ไม่สามารถที่จะใช้อธิบายกระบวนการสูงอายุที่เกิดขึ้นได้อย่างสมบูรณ์ โดยรวมสามารถจำแนกออกเป็น 3 ทฤษฎีใหญ่ คือ ด้านชีววิทยา จิตวิทยาและสังคมวิทยา

1. ทฤษฎีด้านชีววิทยา

เป็นทฤษฎีที่พยายามจะอธิบายถึงสาเหตุของความชราในเชิงชีววิทยา มุ่งศึกษา “ร่างกาย” ของผู้สูงอายุ โดยสนใจในมิติ “ความเสื่อมถอย” ของร่างกายเมื่ออายุเพิ่มมากขึ้น โดย McPherson and Barry (1983, อ้างถึงใน อาชญญา รัตนอุบล และคณะ, 2553, น. 40-41) ได้แบ่งไว้ดังนี้

1.1 ทฤษฎีพันธุศาสตร์ (Genetic Theory) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า คนชราเกิดขึ้นตามพันธุกรรม มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง อวัยวะบางส่วนของร่างกาย คล้ายคลึงกันหลายชั่วอายุคน แสดงออกเมื่ออายุเพิ่มขึ้น เช่น ผมหงอก ศีรษะล้าน เป็นต้น

1.2 ทฤษฎีเนื้อเยื่อว่าด้วยคอลลาเจน (Collagen Theory) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า ความชราเกิดขึ้นจากการมีสารประกอบของเนื้อเยื่อกระดูกเพิ่มมากขึ้น และมีการรวม Collagen Fiber หดสั้นในวัยสูงอายุ ทำให้เกิดรอยเหี่ยวย่น หรือการตึงบริเวณโคนกระดูก เป็นต้น

1.3 ทฤษฎีทำลายตนเอง (Auto-Immune Theory) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า ความชราเกิดขึ้นจากการที่ร่างกายสร้างภูมิคุ้มกันปกติลดน้อยลง ทำให้ร่างกายต่อสู้เชื้อโรคและสิ่งแปลกปลอมไม่ได้ดี ทำให้เกิดการเจ็บป่วยได้ง่าย และเมื่อเกิดขึ้นอาจจะเกิดความรุนแรงถึงแก่ชีวิต

1.4 ทฤษฎีความผิดพลาด (Error Catastrophe Theory) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า เมื่อบุคคลอายุมากขึ้น จะค่อย ๆ เกิดความผิดพลาด และผิดพลาดมากขึ้นเรื่อย ๆ จนกระทั่งทำให้เซลล์ต่าง ๆ ของร่างกายเสื่อมและหมดอายุลง

1.5 ทฤษฎีอนุมูลอิสระ (Free Radical Theory) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า ภายในร่างกายของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลายโดยเฉพาะผู้สูงอายุ ประกอบด้วยสิ่งแวดล้อมที่มีเรดิคัลอย่างอิสระอยู่มากมายตลอดเวลา เรดิคัลเหล่านี้ทำให้ยีนผิดปกติ ทำให้คอลลาเจนและอีลาสตินซึ่งเป็นโปรตีนองค์ประกอบของเนื้อเยื่อยึดเหนี่ยวเกิดขึ้นมาก ทำให้เสียความยืดหยุ่น

2. ทฤษฎีด้านจิตวิทยา

ทฤษฎีด้านจิตวิทยาเป็นทฤษฎีที่มุ่งเน้นการศึกษาจิตวิทยาสังคมของผู้สูงอายุ โดยพิจารณาวัยที่แปรเปลี่ยนไป โดยเฉพาะวัยสูงอายุจะส่งผลต่อด้านจิตใจของผู้สูงอายุ กล่าวอีกนัย

หนึ่งก็คือ จิตวิทยาจะมีความสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกกับศาสตร์ด้านชีววิทยา โดยมองว่าร่างกายจะเป็นจุดนำในการพัฒนาการด้านจิตวิทยาของผู้สูงอายุ เช่น การใช้ชีวิต ความสุขความทุกข์ การปรับตัว การปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นแบ่งออกเป็น 2 ทฤษฎีย่อย ดังนี้ (โกศล มีคุณ, 2542)

2.1 ทฤษฎีบุคลิกภาพ (Personality Theory) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า ผู้สูงอายุจะมีความสุข หรือมีความสุขขึ้นอยู่กับภูมิหลังและพัฒนาการด้านจิตใจของตน เช่น บุคคลที่เติบโตจากครอบครัวที่มีความรัก ความอบอุ่น ความมั่นคง เมื่อเป็นผู้สูงอายุก็จะสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

2.2 ทฤษฎีความปราดเปรื่อง (Intelligence Theory) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า ผู้สูงอายุที่ยังปราดเปรื่องก็เนื่องมาจากยังสนใจใฝ่รู้ในเรื่องต่าง ๆ มีการค้นคว้าและเรียนรู้ตลอดเวลา ผู้สูงอายุที่จะมีลักษณะนี้ได้ต้องเป็นผู้ที่มีสุขภาพดี และมีเงินใช้โดยไม่เดือดร้อน

3. ทฤษฎีด้านสังคมวิทยา

เป็นทฤษฎีที่พยายามอธิบายสาเหตุที่ทำให้ผู้สูงอายุมีสถานะทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากมนุษย์จะต้องมีการพัฒนาในแต่ละบุคคลและสิ่งแวดล้อมจะมีผลต่อการปรับตัว ทฤษฎีนี้เชื่อว่าถ้าสังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วจะทำให้สถานะของผู้สูงอายุเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทฤษฎีทางสังคมแบ่งออกได้ดังต่อไปนี้ (สุรกุล เจนอบรม, 2541; อรอำไพ บุรานนท์, 2554)

3.1 ทฤษฎีแยกตนเอง (Disengagement Theory) ทฤษฎีนี้เชื่อว่า ผู้สูงอายุจะค่อย ๆ ถอยตนเองออกจากสังคม ทั้งจากกลุ่มคนต่างวัยและในกลุ่มผู้สูงอายุด้วยกันเพื่อเป็นการลดภาวะกดดันทางสังคมบางประการและเป็นการหนีจากความตึงเครียด (Stress) โดยการถอนตัวออกจากสังคม (Withdrawal) ซึ่งเป็นผลมาจากการที่รู้สึกว่าคุณเองนั้นมีความสามารถลดลง

3.2 ทฤษฎีกิจกรรม (Activity Theory) ทฤษฎีนี้อธิบายถึงสถานภาพทางสังคมของผู้สูงอายุ กล่าวคือ เมื่อบุคคลมีอายุมากขึ้น สถานภาพ และบทบาททางสังคมจะลดลง แต่บุคคลยังมีความต้องการทางสังคมเหมือนบุคคลในวัยกลางคน ต้องการที่จะเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อความสุขและการมีชีวิตที่ดีเช่นเดียวกับวัยผู้ใหญ่และสามารถเข้าร่วมกิจกรรมที่ตนเองสนใจได้ เช่น กิจกรรมที่ปฏิบัติต่อเพื่อนฝูง สังคม หรือชุมชน เมื่อบุคคลเข้าสู่วัยเกษียณอายุราชการจะมีความรู้สึกว่าการหรือบทบาทหน้าที่ของตนเองจะลดลง ทำให้ต้องหากิจกรรมอื่น ๆ มาช่วยเสริมสร้างหรือทดแทนสิ่งที่ขาดหายไป การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนจะสร้างความสุข ความภาคภูมิใจในตนเองและมีความพอใจในชีวิตเนื่องจากยังคงรักษาบทบาทและสถานภาพทางสังคมไว้ได้ระดับหนึ่ง ทำให้เขามีความรู้สึกว่ามีส่วนร่วมในสังคม มีคุณค่าและมีชีวิตที่ประสบความสำเร็จ

3.3 ทฤษฎีความต่อเนื่อง (Continuity Theory) นักทฤษฎีกลุ่มนี้เชื่อว่าการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุที่ประสบความสำเร็จนั้นขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพ และแบบแผนชีวิตของแต่ละช่วงวัยที่ผ่านมาและมีปัจจัยอื่น ๆ ที่เข้ามาร่วมอธิบาย ได้แก่ แรงจูงใจ สถานภาพ ทางสังคม เศรษฐกิจ

และสังคม บุคลิกภาพความยืดหยุ่น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยความสำเร็จและความล้มเหลวในชีวิตชั้นปลายของผู้สูงอายุ ทฤษฎีนี้ยังได้กล่าวอีกว่า ผู้สูงอายุจะมีความสุขได้ก็ต่อเมื่อได้กระทำกิจกรรมหรือปฏิบัติตัว เช่น เคยกระทำมาแต่ก่อนและต้องปรับตัวให้มีพฤติกรรมเข้ากับการเปลี่ยนแปลงมากมายที่เกิดขึ้น หลายอย่างในสังคม เช่น การเกษียณอายุราชการ รายได้ที่ลดลง เป็นต้น

3.4 ทฤษฎีบทบาท (Role Theory) เป็นทฤษฎีที่เสนอว่าผู้สูงอายุรับบทบาททางสังคมที่แตกต่างกันไปตลอดชั่วชีวิต เช่น บทบาทของการเป็นนักเรียน นักธุรกิจ พ่อ แม่ ภรรยา ปู่ ฯลฯ โดยที่อายุจะเป็นองค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งในการที่กำหนดบทบาทของคนแต่ละคนในแต่ละช่วงชีวิต ดังนั้น การที่บุคคลนั้นจะปรับตัวต่อบทบาทของผู้สูงอายุได้ดี ขึ้นอยู่กับการยอมรับบทบาทที่ผ่านมาจากตนเองอันส่งผลไปถึงการยอมรับบทบาทที่ผ่านมาจากตนเองในแต่ละช่วงชีวิตของตนเองที่กำลังจะเปลี่ยนไปในอนาคต

ซึ่งบทบาทของมนุษย์นั้นเป็นความสัมพันธ์ระหว่างสังคมกับตัวปัจเจกบุคคล Allport (1961) ได้จำแนกบทบาทที่สัมพันธ์กับสังคมและลักษณะของบุคคลออกเป็น 4 ลักษณะ คือ

1. บทบาทที่สังคมคาดหวัง (Role-Expectations) เป็นบทบาทที่สังคมกำหนดให้กับบุคคลในสังคมที่ดำรงตำแหน่งหรือสถานภาพต่าง ๆ ซึ่งเป็นการที่บุคคลแสดงบทบาทตามความคาดหวังของผู้อื่น หรือเป็นการแสดงบทบาทตามที่สถาบัน องค์กร หรือกลุ่มสังคมคาดหวังให้บุคคลปฏิบัติตามสิทธิหน้าที่ที่บุคคลนั้นครองตำแหน่งอยู่

2. บทบาทที่อยู่ในความคิด (Role-Conception) เป็นบทบาทที่บุคคลแต่ละคนคาดหวังว่าตนเองควรมีบทบาทอย่างไร จึงได้กำหนดบทบาทในรูปแบบของตนเอง ซึ่งบทบาทที่ตนเองกำหนดขึ้นนั้นอาจจะมีลักษณะสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับบทบาทที่สังคมคาดหวังก็ได้

3. บทบาทที่ยอมรับ (Role-Acceptance) เกิดขึ้นได้เมื่อบุคคลมีความเห็นสอดคล้องกันระหว่างบทบาทตามความคาดหวังของสังคมและบทบาทที่ตนเองรับรู้อยู่ การยอมรับบทบาทเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับความเข้าใจในบทบาทและการสื่อสารระหว่างสังคมของบุคคลนั้น เนื่องจากบุคคลไม่ได้ยอมรับบทบาททุกบทบาทเสมอไป แม้ว่าจะได้รับการคัดเลือกให้ปฏิบัติหน้าที่นั้นก็ตาม หากบทบาทที่ได้รับนั้นทำให้เกิดความเสียหายหรือเสียผลประโยชน์ อาจทำให้เกิดความขัดแย้งกับความต้องการหรือค่านิยมของบุคคลนั้นสิ่งที่ตามมาคือ ผู้ครองตำแหน่งนั้นอาจพยายามหลีกเลี่ยงบทบาทหรือไม่ยอมรับบทบาทนั้นได้

4. บทบาทของบุคคล (Role Performance) เป็นการแสดงบทบาทที่เจ้าของสถานภาพแสดงจริงซึ่งอาจเป็นการแสดงบทบาทที่สังคมคาดหวังหรือแสดงบทบาทตามการรับรู้และความคาดหวังของตนเอง ที่บุคคลจะปฏิบัติตามบทบาทได้ดีเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับการยอมรับบทบาทที่บุคคลนั้น ๆ ครองตำแหน่งอยู่และมีความสอดคล้องกันในบทบาทที่คาดหวังและการรับรู้ของตนเอง

จำนอง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ (2545) ได้กล่าวถึงลักษณะของบทบาทไว้ 3 ลักษณะ คือ

1. บทบาทในอุดมคติ (Ideal Role) เป็นบทบาทที่กำหนดไว้เป็นกฎหมายหรือตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคม เป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ซึ่งผู้มีสถานภาพหนึ่ง ๆ ควรกระทำแต่อาจไม่มีใครทำตามนั้นก็

2. บทบาทที่บุคคลเข้าใจ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้น ๆ ที่คาดคิดด้วยตัวเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้เกี่ยวข้องกับค่านิยม ทศนคติบุคลิกภาพและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

3. บทบาทที่แสดงออกจริง (Actual or Enacted Role) เป็นการกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริง ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย สถานการณ์ดังกล่าวอาจเป็นสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคม เช่น การกีดกันของกลุ่มต่าง ๆ และบทบาทที่กระทำจริง อาจจะไม่สอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับบทบาทในอุดมคติหรือบทบาทที่บุคคลรับรู้ก็ได้

จากแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ จะเห็นได้ว่าเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ ผู้สูงอายุต้องประสบกับการเปลี่ยนแปลงหลายด้านด้วยกัน ทั้งทางร่างกาย จิตใจ และสังคม โดยการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายจะเป็นไปในทางเสื่อมถอยลง ในขณะที่ด้านจิตใจนั้นจะขึ้นอยู่กับอารมณ์และการปรับตัวของแต่ละบุคคล ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมจะให้คำอธิบายถึงพฤติกรรมรวมถึงบทบาทหน้าที่ที่เปลี่ยนแปลงไปเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ โดยการที่แต่ละบุคคลจะปรับตัวต่อการเป็นผู้สูงอายุได้ดีเพียงใด ขึ้นอยู่กับการยอมรับบทบาทของตนเองในแต่ละช่วงอายุ ซึ่งบทบาทดังกล่าวจะส่งผลไปถึงการยอมรับบทบาททางสังคมที่จะเปลี่ยนแปลงไปในอนาคตด้วย

2.2 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนผ่าน (Transition Theory)

ทฤษฎีการเปลี่ยนผ่าน (Transition Theory) เป็นทฤษฎีที่มีความเกี่ยวข้องกับระบบและพัฒนาการของครอบครัว การเปลี่ยนผ่าน (Transition) เป็นการตอบสนองของบุคคลในช่วงระยะที่มีการเปลี่ยนแปลงซึ่งอาจเป็นการเปลี่ยนแปลงของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมมนุษย์ โดยซิคและเมลิส (Chick & Meleis, 1986) ได้พัฒนาทฤษฎีการเปลี่ยนผ่านมาจากทฤษฎีบทบาท (Role Theory) ร่วมกับรากฐานทฤษฎีทางสังคมอื่น ๆ และได้ให้ความหมายของการเปลี่ยนผ่านไว้ว่าเป็นการเคลื่อนผ่านจากช่วงชีวิต ช่วงเงื่อนไขหนึ่งหรือช่วงภาวะหนึ่งไปสู่อีกช่วงชีวิต ช่วงเงื่อนไขหรืออีกช่วงภาวะหนึ่ง การเปลี่ยนผ่านนี้ประกอบด้วย กระบวนการที่มีระยะหรือขั้นตอน (Stage or Phase) มีช่วงเวลา (Time Span) ตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งสิ้นสุดหรือคงที่และมีการรับรู้ (Perception) โดยเป็นการให้ความหมายต่อประสบการณ์การเปลี่ยนผ่านของบุคคลร่วมด้วยเสมอ

ดังนั้น การเปลี่ยนผ่านจึงเป็นการตอบสนองของบุคคลในระหว่างที่เผชิญการเปลี่ยนแปลง โดยมนุษย์ทุกคนจะต้องมีประสบการณ์การเปลี่ยนผ่านในชีวิตที่เกิดขึ้น ซึ่งสามารถเกิดได้หลายรูปแบบ โดยซิคและเมลิสได้จำแนกการเปลี่ยนผ่าน เป็น 3 ชนิด ได้แก่

1. การเปลี่ยนผ่านตามระยะพัฒนาการ (Developmental Transition) เป็นการเปลี่ยนผ่านที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาของชีวิต เช่น การเข้าสู่วัยรุ่น การเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ การเริ่มเป็นมารดา การเข้าสู่วัยหมดประจำเดือนและการเข้าสู่วัยสูงอายุ เป็นต้น

2. การเปลี่ยนผ่านตามสถานการณ์ (Situational Transition) เป็นการเปลี่ยนผ่านที่เกิดขึ้นจากสถานการณ์ ได้แก่ การอพยพย้ายถิ่นฐาน การเปลี่ยนแปลงสถานที่ทำงานหรือที่อยู่อาศัย การเปลี่ยนผ่านจากสถานภาพสมรสเป็นสถานภาพหม้าย การเกษียณอายุทำงาน เป็นต้น

3. การเปลี่ยนผ่านตามภาวะสุขภาพและการเจ็บป่วย (Healthy Illness Transition) เป็นการเปลี่ยนผ่านที่สัมพันธ์กับภาวะสุขภาพและการเจ็บป่วย เช่น การเปลี่ยนผ่านจากบุคคลธรรมดาเป็นบุคคลที่มีภาวะเจ็บป่วย การผ่าตัด การเปลี่ยนแปลงจากการรับการรักษาในโรงพยาบาลเป็นกลับไปพักฟื้นที่บ้าน เป็นต้น

ต่อมา ชูแมชเชอร์และเมลิส (Schumacher & Meleis, 1994) ได้เสนอการเปลี่ยนผ่านเพิ่มอีกหนึ่งชนิดคือ การเปลี่ยนผ่านที่เกิดขึ้นกับองค์กร (Organizational Transitions) เป็นการเปลี่ยนแปลงที่มีผลต่อชีวิตการทำงานของคนในองค์กรและผู้รับบริการ เช่น การเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง การเปลี่ยนตำแหน่งผู้นำ การเปลี่ยนแปลงหน้าที่นโยบาย เป็นต้น

การเปลี่ยนผ่านแบบต่าง ๆ นี้สามารถเกิดขึ้นได้พร้อมกัน เช่น การเข้าสู่วัยสูงอายุและการเกษียณอายุการทำงาน เมลิส และคณะ (Meleis, et al., 2000) ได้อธิบายคุณสมบัติของประสบการณ์การเปลี่ยนผ่าน ประกอบด้วย 5 คุณสมบัติดังนี้คือ

1. การตระหนักรู้ (Awareness) การเปลี่ยนผ่านเป็นปรากฏการณ์ส่วนบุคคล โดยกระบวนการและผลลัพธ์ของการเปลี่ยนผ่านมีความเกี่ยวข้องกับการให้ความหมายและการให้ความหมายซ้ำของการเปลี่ยนผ่าน ดังนั้น การที่บุคคลกำลังเผชิญอยู่ในภาวะของการเปลี่ยนผ่าน บุคคลจะต้องมีความตระหนักรู้ว่ากำลังมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นและยอมรับในประสบการณ์การเปลี่ยนผ่านที่เกิดขึ้น

2. การเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนผ่าน (Engagement) ระดับของการตระหนักรู้มีอิทธิพลต่อระดับของการเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนผ่าน การเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนผ่านจะเกิดขึ้นไม่ได้ถ้าไม่มีการตระหนักรู้

3. การเปลี่ยนแปลงและความแตกต่าง (Change and Difference) เป็นการปรับตัวต่อบทบาทและสถานการณ์ใหม่ที่แตกต่างไปจากบทบาทเดิม การเปลี่ยนผ่านทุกชนิดเกี่ยวข้องกับการ

เปลี่ยนแปลงแต่ไม่ใช่ทุกการเปลี่ยนแปลงจะเกี่ยวกับการเปลี่ยนผ่าน เช่น การเปลี่ยนแปลงของอารมณ์ อุดมภูมิ อากาศ ไม่ใช่การเปลี่ยนผ่าน เป็นต้น

4. ระยะเวลาของการเปลี่ยนผ่าน (Transition Time Span) การเปลี่ยนผ่านทุกชนิดมีคุณลักษณะที่มีการเคลื่อนไหวและไม่อยู่นิ่งตลอดเวลา ซึ่งจะมีจุดเริ่มต้นและเคลื่อนผ่านช่วงเวลาที่ไม่มั่นคง สับสน ทุกข์ และจะดำเนินไปจนถึงช่วงที่เป็นจุดจบของสถานการณ์นั้นเข้าสู่ระยะเวลาที่มั่นคงของชีวิต

5. จุดวิกฤตและเหตุการณ์ (Critical Points and Events) ในการเปลี่ยนผ่านบางครั้งอาจมีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่ไม่แน่นอน เช่น การเกิด แก่ เจ็บ ตาย การผ่าตัด การมีประจำเดือน ฯลฯ ซึ่งจุดวิกฤตและเหตุการณ์มีความสัมพันธ์กับระดับการตระหนักรู้ต่อการเปลี่ยนแปลงหรือความแตกต่าง ตลอดจนการเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนผ่านที่เพิ่มขึ้น

เงื่อนไขของการเปลี่ยนผ่าน (Transition Conditions) สามารถเป็นได้ทั้งตัวเอื้ออำนวยให้การเปลี่ยนผ่านดำเนินไปด้วยดีและยับยั้งไม่ให้เกิดการเปลี่ยนผ่านประสบความสำเร็จ เงื่อนไขของการเปลี่ยนผ่านนี้มีทั้งหมด 3 ส่วน คือ (Meleis, et al., 2000)

1. ส่วนของบุคคล (Personal) เป็นปัจจัยภายในตัวบุคคลที่อาจยับยั้งหรือสนับสนุนกระบวนการเปลี่ยนผ่านนั้น โดยประกอบด้วย การให้ความหมายต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น (Meanings), วัฒนธรรม ความเชื่อ และทัศนคติที่มีต่อการเปลี่ยนผ่านนั้น (Cultural Beliefs and Attitudes), สถานะทางเศรษฐกิจและสังคม, การเตรียมความพร้อมและความรู้ (Preparation and Knowledge)

2. ส่วนของชุมชน (Community) ที่เอื้อต่อประสบการณ์การเปลี่ยนผ่านประกอบด้วย การได้รับการช่วยเหลือสนับสนุนจากคู่ครองและครอบครัว การได้รับข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากแหล่งที่เชื่อถือได้และการได้รับคำแนะนำจากแหล่งที่ไว้วางใจส่วนเงื่อนไขที่ยับยั้งได้แก่ การได้รับการช่วยเหลือสนับสนุนที่ไม่เพียงพอ การได้รับคำแนะนำในทางลบ

3. ส่วนของสังคม (Society) สังคมเป็นเงื่อนไขหนึ่งที่สามารถเอื้อและเป็นอุปสรรคต่อการเปลี่ยนผ่าน เช่น การถูกตีตราจากสังคม การกดขี่ทางสังคม เป็นต้น

ในการทำความเข้าใจขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงของชีวิตมนุษย์ นักวิชาการหลายท่านได้ยกทฤษฎีบทบาท (Role Theory) เข้ามาอธิบายเสริมและกล่าวว่า ทฤษฎีทั้งสองนี้มีความสัมพันธ์กัน กล่าวคือ การดำรงอยู่ของบทบาทและการปฏิบัติตามบทบาทนั้น คือการเปลี่ยนผ่านอย่างหนึ่งเพราะทฤษฎีบทบาทช่วยให้คำอธิบายเกี่ยวกับการเกิดการเปลี่ยนแปลงในชีวิตมนุษย์รวมถึงระยะเวลาในการเกิดเปลี่ยนแปลง การเปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่ผู้นั้นสามารถจัดการและคาดการณ์ช่วงเวลาการเกิดได้ล่วงหน้า ดังนั้น การเตรียมความพร้อมให้คนในสังคมมีทักษะในการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้บุคคลนั้นรับมือกับการเปลี่ยนผ่านได้อย่างมีประสิทธิภาพและสามารถดำเนินบทบาทใหม่ของตนได้อย่างราบรื่นยิ่งขึ้น (George, 1993)

การรับมือกับการเปลี่ยนผ่านที่ดี (Healthy Transition Process)

การรับมือกับการเปลี่ยนผ่านที่ดีนั้น มี 7 ขั้นตอนด้วยกัน ได้แก่ (Schumacher et al., 1999)

1. การหาคำจำกัดความและให้ความหมายใหม่ (Redefining Meanings) เป็นสิ่งที่จะเกิดขึ้นระหว่างการเปลี่ยนผ่านที่ดี โดยตัวผู้สูงอายุและคนในครอบครัวจะเป็นผู้ที่ช่วยกันค้นหาและให้ความหมายใหม่นี้ อย่างไรก็ตาม ขั้นตอนในการหาความหมายนี้ค่อนข้างจะซับซ้อนและต้องใช้เวลา
2. การจัดการกับความคาดหวัง (Modifying Expectation) ที่เคยมีอยู่และแทนที่ด้วยความคาดหวังใหม่ที่เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน
3. การปรับเปลี่ยนโครงสร้างชีวิตประจำวัน (Restructuring Life Routine) ให้มีความสอดคล้องกับสถานการณ์ใหม่ โดยผู้ที่สามารถปรับเปลี่ยนได้จะมีความรู้สึกพึงพอใจ และรู้สึกว่าชีวิตของเขาสามารถคาดการณ์และจัดการได้
4. การพัฒนาความรู้และทักษะ (Developing New Knowledge and Skills) ในการรับมือกับการเปลี่ยนผ่านนั้น ผู้สูงอายุต้องมีการพัฒนาและเพิ่มพูนความรู้ ไม่ควรจะยึดติดอยู่กับความรู้เดิมที่มีติดตัวมาเพียงอย่างเดียวเพราะความรู้ที่นั้นอาจจะไม่มีประโยชน์กับสถานการณ์ปัจจุบันแล้ว
5. การรักษาสิ่งที่เคยมีอยู่ให้ดำเนินต่อเนื่อง (Maintaining Continuity) ถึงแม้ว่าในการเปลี่ยนผ่านผู้สูงอายุอาจต้องพบกับอะไรหลายอย่างที่ยุ่งยากและเปลี่ยนแปลงไป แต่อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าทุกอย่างในชีวิตของผู้สูงอายุจะเปลี่ยนแปลงไปทั้งหมด การรักษาสิ่งที่เคยมีอยู่ให้ดำเนินต่อไปก็มีความจำเป็นเช่นกัน ยกตัวอย่างเช่น บุคลิกลักษณะ ความสัมพันธ์ หรือสภาพแวดล้อม เป็นต้น ดังนั้น ในการเปลี่ยนผ่านที่ดี ผู้สูงอายุจะต้องผสมผสานประสบการณ์การเปลี่ยนผ่านให้เข้ากับชีวิตให้ได้
6. การสร้างโอกาสใหม่ (Creating New Choices) ผู้สูงอายุต้องพบกับความสูญเสียหลาย ๆ อย่างระหว่างช่วงการเปลี่ยนผ่าน แต่ก็มีความเป็นไปได้ที่ผู้สูงอายุจะพบกับทางเลือกใหม่ ๆ ในช่วงนี้เช่นกัน ผู้สูงอายุจึงไม่ควรปิดกั้นตนเองและเปิดรับทางเลือกใหม่ ๆ เหล่านี้เพื่อนำมาช่วยให้การเปลี่ยนผ่านนี้ผ่านไป得更ราบรื่นยิ่งขึ้น
7. การค้นหาโอกาสเพื่อพัฒนาตนเอง (Finding Opportunities for Growth) ในระหว่างการเปลี่ยนผ่านความเป็นไปได้หลายอย่างมีสิทธิปรากฏขึ้นไม่ว่าจะเป็น มิติใหม่ของตนเองและความสัมพันธ์ หรือการค้นหาความสามารถใหม่ ๆ ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นสิ่งที่จะช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถพัฒนาตนเองไปในทางที่ดีขึ้นได้

การเปลี่ยนผ่านของบุคคลสามารถเกิดขึ้นได้ในหลากหลายรูปแบบด้วยกัน บุคคลแต่ละบุคคลจะมีการเผชิญรูปแบบของการเปลี่ยนผ่านที่แตกต่างกันไป เมลิส (Meleis, 2010) ได้แบ่งตัวบ่งชี้ผลลัพธ์ของการเปลี่ยนผ่านที่ดำเนินไปได้ด้วยดีไว้สามอย่างด้วยกันคือ

1. ความเป็นอยู่ที่ดีของบุคคลนั้น (Subjective Well-Being) ความเป็นอยู่ที่ดีของแต่ละบุคคลระหว่างการเปลี่ยนผ่าน ได้แก่ การรับมือและจัดการกับอารมณ์อย่างมีประสิทธิภาพ, คุณภาพชีวิต รวมถึงหน้าที่การงาน สถานภาพสมรส และความพึงพอใจในบทบาทอื่นที่ได้รับ

2. การจัดการกับบทบาทของตนเอง (Role Mastery) การเปลี่ยนผ่านที่ดำเนินไปได้ด้วยดีหมายถึง ความสำเร็จของการปฏิบัติตามบทบาทของบุคคลนั้นและสามารถจัดการกับสถานการณ์หรือสิ่งแวดล้อมใหม่ที่กำลังเกิดขึ้นได้อย่างราบรื่น

3. ความสัมพันธ์ที่ดี (Well-Being of Relationships) ความสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้างมีผลสำคัญต่อการเปลี่ยนผ่านของบุคคลนั้นโดยเฉพาะคนในครอบครัว ความขัดแย้งในครอบครัวสามารถเกิดขึ้นได้ระหว่างช่วงการเปลี่ยนผ่านแต่เมื่อการเปลี่ยนผ่านนั้นดำเนินไปถึงช่วงสุดท้ายที่ประสบความสำเร็จ ความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวจะถูกฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ ความสัมพันธ์ที่ดีนี้ประกอบด้วย การปรับตัว การเห็นคุณค่า การร่วมมือและความใกล้ชิดของสมาชิกในครอบครัว นอกจากนี้การมีปฏิสัมพันธ์กับเครือข่ายสังคมและคนในชุมชนก็เป็นส่วนสำคัญของการเปลี่ยนผ่านที่ดีเช่นกัน (Healthy Transition)

การเปลี่ยนผ่านเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในช่วงชีวิตของมนุษย์ทุกคน โดยการเปลี่ยนผ่านนี้มีหลายรูปแบบ หลายช่วงเวลา และมนุษย์แต่ละคนรับมือกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นแตกต่างกันไป การเกษียณอายุก็เป็นการเปลี่ยนผ่านครั้งสำคัญที่หลายคนต้องพบเจอ หากผู้สูงอายุสามารถรับมือกับการเปลี่ยนผ่านได้อย่างมีคุณภาพ จะส่งผลให้ดำเนินชีวิตอยู่ในบทบาทใหม่ได้อย่างแข็งแกร่ง สุขสบาย มีพฤติกรรมที่เป็นปกติและมีความสุขในชีวิต

2.3 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ตลอดชีวิต

2.3.1 ความหมายของการเรียนรู้ตลอดชีวิต

นักการศึกษาบางท่านกล่าวว่า การให้ความหมายของคำว่า “การศึกษาตลอดชีวิต” นั้นมีคำที่เกี่ยวข้องอยู่ 3 คำ คือ ชีวิต (Life) ตลอดชีวิต (Lifelong) และการศึกษา (Education) หรือการเรียนรู้ (Learning) คำว่าชีวิตนั้นอาจมองในแง่ของพัฒนาการของมนุษย์ในแต่ละช่วงชีวิต ความเจริญเติบโต ความเปลี่ยนแปลง นอกจากนั้นชีวิตต้องมีความเกี่ยวข้องกับสังคม ประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา จิตวิทยา ศาสนา และการเมือง คำว่า ตลอดชีวิต (Lifelong) นั้น อาจมองในแง่ช่วงเวลาของชีวิตของบุคคลตั้งแต่เกิดจนตาย คำว่า การศึกษาหรือการเรียนรู้ มีความคล้ายคลึงกันมาก

นักการศึกษาหลายท่านได้ให้คำอธิบายไว้ว่าทั้งสองคำนี้มักจะใช้แทนกันหรือใช้ในความหมายเดียวกัน การเรียนรู้ (Learning) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมในลักษณะที่ถาวร การที่จะเกิดพฤติกรรม การเปลี่ยนแปลงได้นั้น ต้องอาศัยประสบการณ์และการฝึกฝน ซึ่งพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปนั้นอาจเป็นไปในทางที่ดีหรือไม่ดีก็ได้ ส่วนคำว่า การศึกษา (Education) จะหมายถึง กระบวนการที่จะทำให้บุคคลเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีเท่านั้น ทำให้บุคคลเกิดการเรียนรู้ในสิ่งที่ดีในสิ่งที่เหมาะสม เพื่อพัฒนาตนเองและสังคม เพราะฉะนั้นจึงอาจจะสรุปได้ว่า การศึกษาเป็นกระบวนการในการให้ความรู้ให้ประสบการณ์โดยผ่านวิธีการหรือกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อจะช่วยให้บุคคลได้เกิดการเรียนรู้ในสิ่งที่เหมาะสมที่จะเกิดประโยชน์ต่อตนเอง เพื่อที่จะพัฒนาบุคคลนั้น ๆ นั่นก็คือ การศึกษาจะช่วยส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ในทางที่เหมาะสมแก่บุคคล (Jarvis, 2004; สุมาลี สังข์ศรี, 2544)

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545 ในมาตรา 4 ระบุว่า การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ทั้งนี้ยังสอดคล้องกับความหมายของ สุมาลี สังข์ศรี (2544) ที่กล่าวว่า การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการศึกษาในภาพรวมทั้งหมด ซึ่งจะครอบคลุมทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่จัดให้แก่บุคคลทุกช่วงอายุตั้งแต่เกิดจนตาย โดยในแต่ละช่วงชีวิตบุคคลอาจได้รับการศึกษา รูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือหลายรูปแบบผสมผสานกัน เป็นการศึกษาที่สัมพันธ์กับวิถีการดำเนินชีวิตของบุคคล มีความสัมพันธ์กับปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อมและศาสนา เพื่อมุ่งพัฒนาบุคคลอย่างเต็มศักยภาพ ให้มีความรู้ทักษะและประสบการณ์อย่างเพียงพอต่อการดำรงชีวิต การประกอบอาชีพและการปรับตัวเข้ากับสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปได้อย่างเหมาะสมในทุกช่วงชีวิต

การเรียนรู้มีเป้าหมายสำคัญในการพัฒนาคนให้มีทักษะการศึกษา ค้นคว้า แสวงหาความรู้ได้ด้วยตนเอง มีทักษะแก้ปัญหาชีวิตและมีทักษะชีวิตพอที่จะดำรงชีวิตและประกอบอาชีพนั้น ๆ ได้ตามสมควรนั่นคือ การเรียนรู้ของคนต้องเป็นการเรียนรู้ที่พัฒนาตนเองได้ตลอดชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย ซึ่งประกอบด้วย 4 เสาหลัก ได้แก่ เสาที่ 1 การเรียนรู้เพื่อรู้โดยผู้เรียนต้องรู้วิธีที่จะเรียนต่อไป เสาที่ 2 การเรียนเพื่อปฏิบัติได้จริง เสาที่ 3 การเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างเป็นสุข และเสาที่ 4 การเรียนรู้เพื่อชีวิตเพื่อการมีชีวิตที่เป็นของตนเอง (สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, 2561)

เนื่องจากการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นเรื่องของการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเป็นปกติวิสัยในชีวิตประจำวันของคนทุกคนไปจนสิ้นอายุขัย เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นได้ในทุกเวลา ทุกสถานที่ ของคนทุกคน ดังนั้น จากหลักการที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ สามารถสรุปเป็นแก่นของ

หลักการเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนไทยได้ดังนี้ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2543)

1. สร้างสังคมไทยให้เป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตและมีวัฒนธรรมการเรียนรู้
2. การเรียนรู้ตลอดชีวิตเกิดขึ้นและมีความต่อเนื่องตลอดเวลา ตลอดช่วงอายุของผู้เรียน
3. คนไทยทุกคนมีสิทธิและความเสมอภาคในการเรียนรู้ตลอดชีวิต
4. ผู้เรียนและการเรียนรู้มีความสำคัญและสัมพันธ์กับวิถีชีวิตที่มีความสุข
5. ผู้เรียนมีโอกาสและมีทางเลือกในการเรียนรู้ด้วยรูปแบบและวิธีการเรียนรู้ที่หลากหลาย มีคุณภาพและยืดหยุ่นตามความต้องการของผู้เรียน
6. การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ในทุกสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม
7. ทุกแห่งในสังคมคือ แหล่งการเรียนรู้ของคนทุกคน
8. ทุกฝ่ายในสังคมต้องร่วมรับผิดชอบในการจัดการศึกษาและอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ตลอดชีวิตแก่ปวงชน
9. การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นการบูรณาการ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยเข้าด้วยกัน

10. คุณภาพของการเรียนรู้ขึ้นอยู่กับความพึงพอใจของผู้เรียนและผู้ที่เกี่ยวข้อง จากนิยามความหมายของคำว่า การเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ได้กล่าวมาข้างต้น พอจะสรุปได้ว่า การเรียนรู้ตลอดชีวิตคือ กิจกรรมการเรียนรู้ทั้งหมดของแต่ละบุคคล ตั้งแต่แรกเกิดจนตาย ที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่มีรูปแบบหลากหลายและมีความต่อเนื่องโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาบุคคลให้มีความรู้ ความสามารถ และทักษะในการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างยั่งยืนพร้อมที่จะดำรงชีวิต ประกอบอาชีพและปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ (สุบิน ไชยยะ และคณะ, 2558)

2.3.2 ความสำคัญของการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ความจำเป็นของการเรียนรู้ตลอดชีวิตนั้นเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางด้านต่าง ๆ หลายประการ กล่าวคือ ในด้านเศรษฐกิจและอาชีพการงานพบว่า ประเทศอุตสาหกรรมต้องการคนที่มีความรู้ ความสามารถ ทักษะเฉพาะด้านมากขึ้น มีการแข่งขันในตลาดแรงงานที่สูงมาก บุคคลจึงต้องการความรู้อยู่ตลอดเวลาอย่างต่อเนื่องเพื่อปรับตัวในการทำงานและประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป สำหรับในด้านสังคมและวัฒนธรรมนั้นเกิดจากปัญหาสังคมที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น มีการแข่งขันกันสูงทำให้เกิดการเอาเปรียบกัน มีช่องว่างระหว่างกลุ่มคน

ทั้งคนจนคนรวย ประเพณีและอารยธรรมแบบดั้งเดิมถูกรอบงำด้วยวัฒนธรรมใหม่ ๆ อย่างรวดเร็ว จึงทำให้ประเทศต่าง ๆ เร่งการให้การศึกษาแก่ประชาชนของตนเอง เพื่อช่วยกันพัฒนาสังคมและ แก้ไขปัญหาสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมของสังคมได้อย่างเหมาะสม ส่วนด้านการเมืองและการ ปกครองในปัจจุบันนั้นประชาชนมีสิทธิเสรีภาพ มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นมีส่วนร่วมในการ ปกครองประเทศ มีสิทธิได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกันจึงทำให้ประเทศต่าง ๆ ต้อง ปรับระบบการศึกษา ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นพร้อมที่จะให้ประชาชนของตนได้รับ การศึกษาอย่างมีคุณภาพ ตลอดจนหลักสูตรการศึกษาจะไม่สัมพันธ์กับสภาพการดำเนินชีวิตที่ต้อง เผชิญกับปัญหาการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน

นอกจากนี้ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ มีพัฒนา การที่ก้าวหน้าและรวดเร็วมากขึ้น มีการผลิตเครื่องมือ เครื่องจักร เทคโนโลยีต่าง ๆ มาใช้ในทาง การแพทย์ การประกอบอาชีพ การคมนาคมและการขนส่งเจริญขึ้น การแพร่กระจายของข้อมูล ข่าวสารเป็นไปอย่างรวดเร็วเพราะมีเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่ทันสมัยมากยิ่งขึ้น ในการนี้ จึงทำให้เกิดผลกระทบต่อสภาพความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตของบุคคลเป็นอย่างมาก เนื่องจากมี สิ่งอำนวยความสะดวกมากขึ้น รูปแบบการดำเนินชีวิตจะถูกกำหนดด้วยกรอบของเวลา ความสัมพันธ์ ระหว่างบุคคล และครอบครัวมีเวลาให้กันน้อยลง ขาดความช่วยเหลือเกื้อกูล พึ่งพาอาศัยกัน ทุกคน ต่างต้องช่วยเหลือตัวเองเอาตัวรอดในสังคม และความร่วมมือในเรื่องต่าง ๆ ลดน้อยลงด้วย ตลอดจน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านโครงสร้างประชากรที่ในอดีตที่ผ่านมาประชากรในวัยเด็กมีจำนวน มาก แต่ปัจจุบันจำนวนผู้สูงอายุก็มากขึ้นเช่นกัน เพราะคนมีอายุยืนยาวขึ้น การเปลี่ยนแปลงลักษณะ โครงสร้างเช่นนี้ ทำให้การศึกษาต้องเปลี่ยนทิศทางไปแทนที่จะมุ่งให้การศึกษาแก่เด็กและเยาวชน ก็ไป มุ่งให้การศึกษาแก่ประชากรในวัยแรงงาน วัยเกษียณอายุและผู้สูงอายุให้มากขึ้นตามลำดับ (Hainuat, 1981; สุมาลี สังข์ศรี, 2544)

การเรียนรู้ตลอดชีวิตจึงเป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญต่อการพัฒนาตัวบุคคล เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และสิ่งแวดล้อมของประเทศชาติและของโลก (สุมาลี สังข์ศรี, 2544; Hainuat, 1981; Nordstrom, 2011) โดยเฉพาะในประเทศที่กำลังพัฒนา อันเนื่องจากกระแสเศรษฐกิจ โลก เทคโนโลยีสมัยใหม่ ความรวดเร็วของข้อมูลข่าวสาร จึงทำให้มนุษย์ต้องเรียนรู้ยิ่งขึ้นเพื่อพัฒนา ตนเอง กล่าวได้ว่าการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นพื้นฐานสำคัญสำหรับอนาคตมนุษย์ โดยสามารถกระทำได้ ในทุกช่วงเวลา ของชีวิตและกระทำได้ทุกสถานที่ ตั้งแต่เกิดจนตาย ครอบคลุมการศึกษาใน ทุกประเภท และทุกระดับการศึกษา มีความเสมอภาคและความเท่าเทียมกันในโอกาสทางการศึกษา ซึ่งมีวิธีการ เรียนรู้ที่หลากหลายผสมกลมกลืนไปกับวิถีการดำเนินชีวิตและมีเนื้อหาสาระสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับ ชีวิต ทั้งนี้ทุกคนมีอิสระในการเลือกสิ่งที่ต้องการจะเรียนรู้ อีกทั้งยังสามารถเลือกวิธีการเรียนที่เหมาะสม กับความสามารถของตนเองเพื่อที่จะพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง จนเต็มขีดความสามารถความรู้และ

ทักษะที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2543; สุมาลี สังข์ศรี, 2544; วิจิตร ศรีสอาน, 2545)

2.3.3 การเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ

สำหรับการจัดการศึกษาให้กับบุคคล หลังวัย 60 ปีนั้น ถือเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งเพราะจะช่วยให้ผู้สูงอายุปรับตัวได้เป็นอย่างดีและสามารถเพิ่มพูนทักษะต่าง ๆ ที่จะเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของตนเองและเพื่อการบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่สังคมด้วย ดังที่ McClusky (อ้างถึงใน Merriam, 1987) นักปราชญ์และนักวิชาการทางด้านการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุได้ให้ความเห็นไว้ว่า ในช่วงปลายของชีวิตมนุษย์นั้น มีสิ่งที่ดีกว่าความเสื่อมถอยและความสิ้นหวัง นั่นก็คือ การศึกษาจะเป็นเครื่องช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถที่จะปรับตัวได้และดำรงชีวิตที่ดีในสังคม ขณะเดียวกัน McClusky ได้เสนอทฤษฎีว่าด้วยความต้องการการศึกษาของผู้สูงอายุซึ่งประกอบไปด้วย ความต้องการการศึกษาของผู้สูงอายุที่สำคัญ 5 ด้านหลัก ดังนี้

1. ความต้องการความรู้พื้นฐานในการปรับตัว
2. ความต้องการการแสดงออก
3. ความต้องการที่จะให้และถ่ายทอดแก่ผู้อื่น
4. ความต้องการควบคุมสถานการณ์
5. ความต้องการมีชีวิตที่ดีขึ้น และไม่มี จุดมุ่งหมายแต่เพียงอย่างเดียว

แนวคิดการจัดการการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) เป็นแนวคิดการจัดการเรียนรู้ที่ให้ผู้เรียนพึ่งตนเองและไม่แยกห่างจากวิถีชีวิต เรียนรู้ได้ทุกเพศ ทุกวัย ทุกชุมชน มุ่งเน้นการนำคุณค่า และการสร้างคุณค่าด้านต่าง ๆ ของผู้สูงอายุมาใช้เป็นการสร้างความรู้ใหม่จากการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกัน เพื่อนำไปสู่การเป็นผู้สูงอายุที่มีศักยภาพและคุณภาพชีวิตที่ดี เนื้อหาการเรียนรู้ของผู้สูงอายุนั้นควรตอบสนองความต้องการของผู้สูงอายุ โดยคำนึงถึงความสามารถในการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ และสามารถนำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ได้ในสถานการณ์จริง ได้แก่ ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการปรับตัวทางสังคมจิตใจ ด้านเศรษฐกิจ ด้านการออม ด้านการเรียนรู้และด้านสิทธิของผู้สูงอายุตามกฎหมาย (ระวี สัจจโสภณ, 2556)

2.4 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับอาจารย์มหาวิทยาลัย

ในงานวิจัยนี้มีผู้ให้ข้อมูลคือ อาจารย์มหาวิทยาลัย ดังนั้น จึงมีความจำเป็นต้องศึกษาทำความเข้าใจลักษณะอาชีพและคุณสมบัติทั่วไปของอาชีพนี้ อาจารย์มหาวิทยาลัยเป็นบุคลากรสำคัญในสถาบันอุดมศึกษาของไทย เป็นอาชีพที่มีหน้าที่ให้ความรู้กับนิสิต นักศึกษาในระดับอุดมศึกษา เป็นผู้ขับเคลื่อนสำคัญในกระบวนการสร้างบัณฑิตให้มีลักษณะพึงประสงค์เป็นไปตามที่หลักสูตร

ภาควิชา คณะและมหาวิทยาลัยกำหนด โดยคุณสมบัติทั่วไปของอาจารย์มหาวิทยาลัยในปัจจุบันต้องสำเร็จการศึกษาอย่างน้อยในระดับปริญญาตรีหรือปริญญาโท ขึ้นอยู่กับข้อกำหนดของแต่ละคณะและมหาวิทยาลัย อย่างไรก็ตาม หน่วยงานต้นสังกัดมักมีการสนับสนุนให้ศึกษาต่อจนสำเร็จในระดับปริญญาเอกเพื่อให้มีประสบการณ์ในการทำวิจัยอย่างลึกซึ้งและสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการทำงานได้ โดยหน้าที่ความรับผิดชอบของอาจารย์มหาวิทยาลัยหลัก ๆ นั้นประกอบด้วย (กิจการ พรหมมา และ ลลิตกร พรหมมา, 2559, น. 6)

1. งานสอน การจัดการเรียนการสอนเป็นจุดมุ่งหมายแรกและจุดมุ่งหมายหลักของมหาวิทยาลัย ดังนั้น หน้าที่ประจำที่สำคัญที่สุดของอาจารย์มหาวิทยาลัยคือ การสอนนิสิตนักศึกษา ระดับอุดมศึกษา งานสอนอยู่ในช่วงเวลาที่ปกติของการทำงานคือ จัดขึ้นระหว่างวันจันทร์-ศุกร์ งานสอนนี้ครอบคลุมตั้งแต่การสร้างแบบฝึกหัด การออกและตรวจข้อสอบ การนำนิสิตนักศึกษา ออกภาคสนาม การวัดผลการศึกษา รวมไปถึงการให้คำแนะนำและคำปรึกษาแก่นิสิตนักศึกษา

2. งานวิจัย การทำงานวิจัยเป็นหน้าที่สำคัญรองลงมาจากการสอน การวิจัยเป็นการค้นคว้าหาความรู้ใหม่ในด้านที่อาจารย์ถนัด สนใจหรือได้รับทุนจากหน่วยงานให้ทำการค้นคว้าศึกษา หาคำตอบ รวมไปถึงการนำเสนอผลงานวิจัย นอกจากการทำงานวิจัยของตนเองแล้วนั้น อาจารย์ยังมีหน้าที่สอนและให้คำแนะนำนิสิตนักศึกษาในการทำงานวิจัย

3. บริหาร งานบริหารมีหน้าที่อำนวยความสะดวกให้ระบบการศึกษาและหลักสูตรได้มาตรฐาน สนับสนุนให้เพื่อนร่วมงานมีผลงานทางวิชาการเพิ่มขึ้น ตำแหน่งงานบริหารนี้ ได้แก่ อธิการบดี คณบดี หัวหน้าภาควิชา เป็นต้น ตำแหน่งบริหารมักจะมีวาระการดำรงตำแหน่ง 4 ปี และห้ามดำรงตำแหน่งติดต่อกัน 2 สมัย อาจารย์ที่รับงานบริหารจะมีค่าตอบแทนนอกเหนือจากเงินเดือน

4. บริการวิชาการ งานบริการวิชาการถือเป็นหนึ่งในภารกิจหลักของสถาบันอุดมศึกษา มีความหมายคือ เป็นการบริการวิชาการแก่สังคมและชุมชน รัฐวิสาหกิจหรือสังคมซึ่งก่อให้เกิดความก้าวหน้าทางวิชาการแก่สังคม โดยอาศัยความรู้และความสามารถทางวิชาการตลอดจนการสร้างหรือเสริมประเสริฐประสบการณ์ในการประยุกต์วิชาการให้เหมาะสมกับสังคมไทย งานบริการวิชาการตามบริบทของประเทศไทยแบ่งออกเป็น 4 ลักษณะใหญ่ ๆ ดังนี้ (ไพฑูริย์ สีนลารัตน์, 2557; สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรเวศวันออก, 2555)

- การเผยแพร่ความรู้ เป็นการให้ความรู้แก่บุคคลภายนอกมหาวิทยาลัยด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น โทรทัศน์ การบรรยายพิเศษ การจัดพิมพ์หนังสือเผยแพร่ เป็นต้น
- การให้คำปรึกษาแนะนำช่วยเหลือ เป็นการให้ความรู้ที่มีอยู่ในมหาวิทยาลัยไปช่วยเหลือปัญหาชุมชน เช่น การเป็นวิทยากร การเป็นที่ปรึกษาให้แก่รัฐวิสาหกิจหรือบริษัทต่าง ๆ
- การร่วมมือในการแก้ปัญหาชุมชน เช่น การจัดโครงการ หรือค่ายอาสาต่าง ๆ เป็นต้น

- การปรับปรุงสมรรถภาพของบุคลากรในหน่วยงานต่าง ๆ เช่น การฝึกอบรม สัมมนาหรือจัดประชุมต่าง ๆ เป็นต้น

ประเภทของอาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัยสามารถแบ่งออกเป็นสองประเภทได้แก่ อาจารย์ที่เข้าทำงานก่อนปี พ.ศ. 2542 จะเป็นอาจารย์ที่ดำรงตำแหน่งเป็นอาจารย์ข้าราชการ และ อาจารย์ที่เข้าทำงานหลังจากปี พ.ศ. 2542 จะเป็นอาจารย์ในตำแหน่งพนักงานสายงานวิชาการ ซึ่งตำแหน่งอาจารย์ข้าราชการและพนักงานของมหาวิทยาลัยนี้มีความแตกต่างหลัก ๆ คือ เมื่อทำงานจนถึงอายุเกษียณ อาจารย์ข้าราชการจะได้รับเงินบำนาญหลังเกษียณอายุและได้รับสวัสดิการตลอดชีวิตรวมถึงสวัสดิการของคนในครอบครัว ส่วนพนักงานมหาวิทยาลัยจะได้รับค่าตอบแทนที่สูงกว่า ประมาณ 1.2-1.7 เท่า แต่จะไม่ได้รับเงินบำนาญหลังเกษียณอายุและไม่ได้รับสวัสดิการเทียบเท่ากับ อาจารย์ข้าราชการ (กิจการ พรหมมา และ ลลิตกร พรหมมา, 2559, น. 5)

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มีงานวิจัยในประเทศไทยจำนวนมากที่ศึกษาเกี่ยวกับผู้สูงอายุหลังเกษียณอายุไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ ความต้องการของผู้สูงอายุ หรือรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ อย่างไรก็ตาม งานวิจัยส่วนมากเป็นงานวิจัยที่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบปริมาณ (Quantitative Research) ที่เน้นศึกษาความต้องการของผู้สูงอายุในภาพรวม ใช้กลุ่มประชากรจำนวนมากในการหาคำตอบ ยกตัวอย่างเช่น เพ็ญแข ประจักษ์ปัจฉิม (2545) ได้ทำการศึกษาเรื่อง ความต้องการการศึกษาหลังเกษียณอายุของข้าราชการไทย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจความต้องการการศึกษาหลังเกษียณอายุข้าราชการไทย ด้านการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการเรียนรู้ด้วยตนเอง ส่วนใหญ่ผู้ตอบให้ข้อเสนอว่า ควรจัดการสอนประเภทนอกระบบโดยใช้แหล่งสื่อประเภทต่าง ๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ จัดการเรียนรู้ให้แก่ผู้สูงอายุให้มากขึ้นและควรให้หน่วยงานที่สังกัด ให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุของตนให้มากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความรู้ในด้านโรคต่าง ๆ การเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายและจิตใจในวัยสูงอายุ นอกจากนี้ควรจัดการเรียนโดยมีชมรมผู้สูงอายุในด้านต่าง ๆ เช่น งานอดิเรกและความรู้ใหม่ ๆ เช่น ด้านคอมพิวเตอร์ เป็นต้น รวมถึงรัฐบาลควรจัดการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้สูงอายุอย่างจริงจังเป็นระบบ โดยจัดให้มีศูนย์แนะแนวการเรียนรู้ของผู้สูงอายุ รวมทั้งศูนย์ประสานสัมพันธ์ของผู้สูงอายุในสถานที่ต่าง ๆ

ในงานของ นภเกตุ สุขสมเพียร และคณะ (2550) ได้ทำการศึกษาเรื่อง รูปแบบการจัดการศึกษาหลังเกษียณอายุสำหรับข้าราชการพลเรือนไทย พบว่า ข้าราชการพลเรือนไทยมีความต้องการการศึกษาหลังเกษียณอายุโดยรวมอยู่ในระดับมาก รูปแบบการจัดการศึกษาหลังเกษียณอายุ สำหรับข้าราชการพลเรือนไทย มีองค์ประกอบสำคัญด้วยกัน 5 ส่วนคือ

1. องค์ประกอบที่ 1 หลักการ/แนวคิดของรูปแบบการจัดการศึกษาหลังเกษียณอายุสำหรับข้าราชการ พลเรือนไทย โดยหลักก็คือ การศึกษามีความจำเป็น เป็นสิทธิพื้นฐานของมนุษย์ และช่วยเพิ่มพูนศักยภาพและพัฒนาการตามวัย

2. องค์ประกอบที่ 2 เป้าหมายในการจัดการศึกษาหลังเกษียณอายุสำหรับข้าราชการ พลเรือนไทย โดยหลักก็คือ เพื่อช่วยให้มีการพัฒนาตนเองต่อเนื่องเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และเพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ ขณะเดียวกันจะช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่า สามารถช่วยเหลือสังคมและใช้เวลาหลังเกษียณได้อย่างมีความสุข

3. องค์ประกอบที่ 3 เนื้อหาสาระสำคัญในการจัดการศึกษาหลังเกษียณอายุสำหรับข้าราชการ พลเรือนไทย ควรเป็นองค์ประกอบเพื่อส่งเสริมด้านร่างกาย จิตใจ ช่วยในการปรับตัวเชิงเศรษฐกิจและสังคม

4. องค์ประกอบที่ 4 แนวทางและวิธีการจัดการศึกษาหลังเกษียณอายุสำหรับข้าราชการ พลเรือนไทยควรเป็นการศึกษาในรูปแบบของการศึกษานอกระบบและตามอัธยาศัย โดยมีการจัดการเรียนการสอนในหลากหลายรูปแบบโดยร่วมกันระหว่างองค์กรหน่วยงานต่าง ๆ

5. องค์ประกอบที่ 5 การติดตามและประเมินผลการจัดการศึกษาหลังเกษียณอายุสำหรับข้าราชการพลเรือนไทย ควรมีการติดตามผลอย่างเป็นรูปธรรม เข้าใจง่าย มีความครอบคลุม เนื้อหาที่สำคัญ มีการประเมินก่อน-หลังเรียนและควรมีความต่อเนื่องในการติดตามผลด้วย

ถึงแม้ว่าจะมีงานวิจัยจำนวนหนึ่งที่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบปริมาณ (Quantitative Research) แต่ก็ยังมีงานจำนวนหนึ่งที่ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในงานของ พิทักษ์ ทองสุข และคณะ (2560) เรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลตำบลตะเคียนเตี้ย อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก สันทนาการกลุ่ม สังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและจดบันทึกข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลคือ ผู้สูงอายุที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไปที่ขึ้นทะเบียนผู้สูงอายุกับศูนย์บริการผู้สูงอายุในเขตเทศบาลตำบลตะเคียนเตี้ย อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรีและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุ จำนวน 13 คน การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษา รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตและแหล่งสนับสนุนการเรียนรู้ของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลตำบลตะเคียนเตี้ย อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี และ 2) ศึกษาความต้องการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลตำบลตะเคียนเตี้ย อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี โดยวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหาและการบรรยายเชิงพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการเรียนรู้ของผู้สูงอายุในปัจจุบันมีการเรียนรู้จากแหล่งต่าง ๆ ได้แก่ 1) เรียนรู้จากการร่วมปฏิบัติงานกับที่มบุงคลากร ด้านสุขภาพ 2) เรียนรู้จากการเข้าร่วมประชุมหรืออบรม 3) เรียนรู้จากการสอนของกลุ่มอาสาสมัคร สาธารณสุข ประจำหมู่บ้าน 4) เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติการดูแลผู้ป่วย 5) เรียนรู้จากนวัตกรรมการสื่อสารสัมพันธ์ 6) เรียนรู้จากญาติ เพื่อนบ้าน หรือกลุ่มแม่บ้าน 7) เรียนรู้จากวัฒนธรรมพื้นบ้าน โดยได้รับการสนับสนุน

จากภาครัฐและครอบครัวส่วนความต้องการการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ ได้แก่ 1) การเรียนรู้วิธีการดูแลสุขภาพตนเองแบบการแพทย์ทางเลือก 2) การเรียนรู้เรื่องการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมสุขภาพ และ 3) เรียนรู้เรื่องสวัสดิการและสิทธิประโยชน์

สำหรับงานวิจัยของต่างประเทศ ประเด็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุและการเปลี่ยนผ่าน (Life's Transitions) เป็นหัวข้อที่ได้รับความสนใจและมีงานศึกษาที่เกี่ยวข้องจำนวนมาก ตัวอย่างเช่น ในงานวิจัยของ Jens Friebe Bernhard Schmidt-Hertha (2013) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับกิจกรรมและอุปสรรคของการศึกษาสำหรับผู้สูงอายุ โดยทำการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุตั้งแต่ 65 ปีขึ้นไปจากกลุ่ม Competencies in Later Life (CiLL) ผลการวิจัยพบว่า สภาพแวดล้อมทางสังคม, การฝังตัวทางสังคม (Social Embeddedness) และมุมมองของแต่ละบุคคลต่อการเรียนรู้ส่งผลต่อความเป็นไปได้ในการเรียนรู้และความพร้อมในการเรียนรู้ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมการศึกษาของกลุ่มผู้สูงอายุ ขึ้นอยู่กับ Self Perception และภูมิหลังทางสังคม

Talmage, Lacher, Pstross, Knopf, and Burkhardt (2015) ได้วิจัยเกี่ยวกับการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุ วัตถุประสงค์หลักของงานวิจัยนี้คือ การหาหัวข้อที่ผู้สูงอายุต้องการศึกษาในโปรแกรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต ผลการศึกษาพบว่า ผู้สูงอายุต้องการศึกษาเรื่องความเป็นไปของประเทศต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อตนเอง ชุมชน และคนในสังคม นอกจากนี้การเรียนรู้ตลอดชีวิตยังมีส่วนในการช่วยผู้สูงอายุรับมือกับการเปลี่ยนแปลงของช่วงวัย (Life's Transitions) อีกด้วย

สำหรับงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนผ่านนั้น ส่วนมากจะเป็นการศึกษาในกลุ่มของพยาบาลศาสตร์เพื่อทำความเข้าใจการเปลี่ยนผ่านในแต่ละช่วงชีวิตของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นการตั้งครรภ์ การเจ็บป่วยด้วยโรคต่าง ๆ การเข้าสู่วัยชรา ฯลฯ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้กับการทำงาน (Meleis, et al., 2000) นอกจากการศึกษาในกลุ่มของพยาบาลศาสตร์แล้ว ยังมีงานวิจัยในด้านการตลาดอีกด้วย ตัวอย่างเช่น ในงานของ Hopkins et al. (2006) ทำการศึกษาประสบการณ์การเกษียณอายุของคนอเมริกัน โดยประเมินจากขั้นตอนและภาพสะท้อนในการใช้ชีวิตหลังเกษียณอายุ เพื่อหารูปแบบการบริโภคของคนกลุ่มนี้ ในงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยทำการสำรวจด้วยแบบสอบถามกับกลุ่มผู้เกษียณอายุจำนวน 298 คน ผลการศึกษาพบว่า ผู้เกษียณอายุที่มีมุมมองต่อการเปลี่ยนผ่านที่ดี เช่น มองว่าเป็นการใช้ชีวิตต่อเนื่องเหมือนกับช่วงก่อนเกษียณหรือมองว่าเป็นการเริ่มต้นใหม่จะมีรูปแบบการบริโภคที่แตกต่างจากผู้เกษียณอายุที่มีมุมมองที่ไม่ดีกับการเปลี่ยนผ่านโดยอาจมองว่าเป็นการขัดขวางหรือการเข้าสู่วัยชรา ยกตัวอย่างเช่น ผู้เกษียณอายุที่มีมุมมองว่าการเปลี่ยนผ่านนี้เป็นการเริ่มต้นใหม่จะมีการซื้อของที่จะช่วยส่งเสริมประสบการณ์ใหม่ ๆ ในขณะที่กลุ่มที่มองว่าการเกษียณอายุเป็นการขัดขวางหรือการสูญเสียบทบาทเดิมของตนไป จะมองหาสิ่งที่จะมาเติมเต็มอัตลักษณ์ของตนเอง โดยจะมีรูปแบบการบริโภคสิ่งของที่เหมือนช่วงก่อนที่จะเกษียณอายุ เป็นต้น

ในแต่ละประเทศ ย่อมมีความแตกต่างของบริบททางสังคมไม่ว่าจะเป็นด้านสภาพแวดล้อม ค่านิยม วัฒนธรรม ฯลฯ ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนส่งผลต่อสถานะทางสังคมของอาชีพต่าง ๆ ในงานวิจัยของ Bih-Jen Fwu และ Hsiou-Huai Wang (2002) ได้ศึกษาเกี่ยวกับสถานะทางสังคมของครูในไต้หวัน โดยจากผลการวิจัยพบว่า ครูในไต้หวันมีสถานะทางสังคมและมีความพึงพอใจกับหน้าที่การทำงานอยู่ในระดับที่สูงกว่าประเทศอื่น (เปรียบเทียบกับประเทศอังกฤษ ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ และสหรัฐอเมริกา) โดยเฉพาะสถานะทางสังคมของอาจารย์มหาวิทยาลัย ถูกจัดอยู่ในอันดับที่สูงที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับวิชาชีพอื่น ๆ ซึ่งสถานะทางสังคมนี้มีผลมาจากนโยบายทางการศึกษาของรัฐบาลไต้หวันในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา โดยรากฐานของนโยบายนี้เกิดจาก วัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และการพัฒนาทางการศึกษาของสังคมไต้หวัน การได้รับอิทธิพลจากประเทศจีน การถูกปกครองโดยประเทศญี่ปุ่นและการเป็นชาตินิยมของคนไต้หวันก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อสถานะทางสังคมที่สูงของครูไต้หวันเช่นกัน

เนื่องจากกลุ่มอาจารย์มหาวิทยาลัยถือเป็นกลุ่มวิชาชีพชั้นสูงที่มีคุณค่าต่อสังคม ทำให้มีงานวิจัยจำนวนหนึ่งศึกษาเกี่ยวกับการเกษียณอายุและการต่ออายุเกษียณของอาจารย์มหาวิทยาลัย ยกตัวอย่างเช่น งานของ Dorfman, Méndez, and Osterhaus (2009) ทำการศึกษาระยะยาว อาจารย์มหาวิทยาลัยอายุตั้งแต่ 70 ปี ที่ยังคงทำงานหลังการเกษียณอายุ โดยเริ่มเก็บข้อมูลจากอาจารย์มหาวิทยาลัยเกษียณอายุด้วยวิธีการสัมภาษณ์ในปี 1994 และกลับไปสัมภาษณ์ซ้ำอีกครั้งในปี 2007 ผลการวิจัยพบว่า ในการสัมภาษณ์ครั้งแรกนั้นอาจารย์ยังต่ออายุเกษียณอายุเนื่องมาจากเหตุผลทางการเงิน แต่ในการสัมภาษณ์ครั้งที่สอง สาเหตุที่อาจารย์ยังคงทำงานอยู่นั้นเนื่องจากความพึงพอใจและความเพลิดเพลินในการทำงาน ส่วนสาเหตุที่อาจารย์ตัดสินใจจะเกษียณอายุนั้นมาจากความรู้สึกว่าถึงเวลาที่ควรจะเกษียณอายุแล้ว ปัจจัยที่มีผลต่อการทำงานต่อหลังจากเกษียณอายุคือ ปัจจัยทางการเงินและสุขภาพ กล่าวคือ ความมั่นคงทางการเงิน การมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงและผลประโยชน์ด้านการรักษาพยาบาลส่งผลอย่างมากต่อการทำงานต่อ นอกจากนี้การเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัย ยังมาจากความต้องการในการใช้เวลาอยู่กับคนในครอบครัวและชุมชน ความพึงพอใจในสภาพแวดล้อมการทำงาน อาจารย์บางท่านอาจมีความรู้สึกที่ตนเองปฏิบัติหน้าที่ได้ไม่ดีเท่าที่ตนต้องการและอาจารย์มหาวิทยาลัยที่เกษียณอายุแล้วยังคงมีความสนใจและเข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับงานที่ตนเคยทำอย่างต่อเนื่อง

Dorfman ยังทำการศึกษาเกี่ยวกับการเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัยเพิ่มเติมในปี 2002 โดยในงานชิ้นนี้มีเป้าหมายเพื่อเปรียบเทียบลักษณะนิสัยการทำงานและการใช้ชีวิต, เหตุผลของการทำงานต่อหรือการเกษียณอายุ รวมถึงความพึงพอใจในชีวิตของอาจารย์มหาวิทยาลัยที่เกษียณอายุและที่ยังทำงานต่อหลังเกษียณอายุ ผลการวิจัยพบว่า อาจารย์มหาวิทยาลัยส่วนมากที่ยังทำงานต่อหลังการเกษียณอายุเป็นผู้ที่ไม่มีคู่ชีวิตหรือลูกหลาน ส่วนสาเหตุในการทำงานต่อนั้น

เหมือนกับผลลัพธ์ที่พบในงานวิจัยชิ้นนี้ตรงกับงานวิจัยก่อนหน้า กล่าวคือ เหตุผลที่อาจารย์ยังทำงานต่อหลังจากเกษียณอายุคือ รู้สึกเพลิดเพลินกับงานที่ตนทำ ในขณะที่อาจารย์ที่เกษียณอายุนั้นตัดสินใจเกษียณอายุเนื่องจากต้องการที่จะไปทำอย่างอื่น มีความคิดว่าถึงเวลาที่ควรจะเกษียณอายุแล้วหรือมีความเครียดในที่ทำงาน

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศไทยและของต่างประเทศทำให้เห็นว่าการเกษียณอายุเป็นการเปลี่ยนผ่านครั้งสำคัญในชีวิตที่มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจำนวนมาก โดยเฉพาะงานที่ศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มอาจารย์มหาวิทยาลัยเกษียณอายุ รวมถึงการเรียนรู้ตลอดชีวิตในกลุ่มผู้สูงอายุก็เป็นหัวข้อที่ได้รับความสนใจและมีความสำคัญ อย่างไรก็ตาม ยังไม่พบงานวิจัยที่ใช้การเรียนรู้ตลอดชีวิตมาเป็นเครื่องมือในการรับมือกับการเปลี่ยนผ่านอย่างการเกษียณอายุ ดังนั้น ในงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยจึงมีความตั้งใจที่จะศึกษาชีวิตหลังจากการเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัยในบริบทสังคมที่แตกต่างกับงานวิจัยที่เคยศึกษามา โดยจะศึกษาเฉพาะกลุ่มอาจารย์มหาวิทยาลัยที่ไม่ได้ทำงานต่อหลังจากการเกษียณอายุ เพื่อทำความเข้าใจตัวประสบการณ์ การให้ความหมายรูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิต

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษาประสบการณ์การเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัย ครั้งนี้ผู้วิจัยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเป็นระเบียบวิธีวิจัยที่แสวงหาความจริงในสภาพที่เป็นอยู่โดยธรรมชาติ (ชาย โปธิสิตา, 2552) เป็นการศึกษาโดยมองภาพรวมหลาย ๆ มิติ ด้วยตัวผู้วิจัยเองเพื่อหาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับสภาพแวดล้อมนั้น โดยการวิจัยประเภทนี้จะให้ความสำคัญกับข้อมูลที่เป็นความรู้สึกนึกคิด คุณค่าของมนุษย์และความหมายที่มนุษย์ให้ต่อสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ รอบตัว เนื่องจากปรากฏการณ์ทางสังคมบางประเภทไม่สามารถอธิบายได้โดยเหตุผลธรรมดาทั่วไป ผู้วิจัยจึงมีหน้าที่ศึกษาบริบทรอบข้างของผู้ให้ข้อมูลทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมต่าง ๆ เพื่อทำความเข้าใจผู้ให้ข้อมูลให้มากที่สุด การวิจัยรูปแบบนี้จะช่วยตอบโจทย์วัตถุประสงค์ของการศึกษาที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อทำความเข้าใจการเปลี่ยนผ่านบทบาทและการเรียนรู้ตลอดชีวิตและจะช่วยให้ผู้วิจัยทราบถึงแก่นประสบการณ์การเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัย โดยรายละเอียดขั้นตอนการวิจัยมีดังนี้

3.1 ผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย

3.1.1 การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล (Key Information)

การเลือกผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยเลือกกลุ่มตัวอย่าง จากการตัดสินใจของตัวผู้วิจัยเอง มีลักษณะของกลุ่มที่เลือกเป็นไปตามตามคุณสมบัติที่กำหนด (Inclusion Criteria) โดยคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง ทั้งหมด 6 คน และเน้นเลือกบุคคลที่สามารถถ่ายทอดประสบการณ์ได้อย่างลึกซึ้งตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ตามคุณสมบัติดังนี้

1. เป็นผู้ที่เคยทำงานเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยในจังหวัดกรุงเทพมหานคร
2. มีอายุ 60 ปีขึ้นไป
3. เป็นผู้ที่ยินดีให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยอย่างลึกซึ้งและต่อเนื่องตลอดการวิจัย

3.1.2 วิธีการเข้าถึงกลุ่มผู้ให้ข้อมูล

การเข้าถึงกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในขั้นแรกผู้วิจัยใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยเข้าหาผู้ให้ข้อมูลที่รู้จักกันเป็นการส่วนตัวมาก่อนแล้วและมีคุณสมบัติตรงตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา เพื่อให้เข้าถึงและทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลได้สะดวกขึ้น

ในการสุ่มตัวอย่างวิธีต่อมาคือ การคัดเลือกแบบลูกโซ่ (Snow Ball Sampling Technique) โดย หลังจากที่ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงแล้ว ผู้วิจัยได้ให้กลุ่มตัวอย่างกลุ่มแรกช่วยแนะนำกลุ่มตัวอย่างอาจารย์มหาวิทยาลัยท่านอื่น ๆ ที่มีคุณสมบัติเป็นไปตามที่ผู้วิจัยตั้งไว้จนครบตามจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่กำหนดไว้คือ 6 คน

3.2 วิธีการเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยแบ่งวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Review Data) และการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Data) ซึ่งประกอบด้วย 3 วิธีการคือ การสัมภาษณ์ การสังเกต และการจดภาคสนาม

3.2.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลด้านเอกสาร (Review Data)

เป็นการศึกษาจากเอกสาร บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้วนำมากำหนดขอบเขตของการทำวิจัยและสร้างเครื่องมือในการทำวิจัยให้ครอบคลุมกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัย

3.2.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field Data)

ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บข้อมูลด้วยตนเอง โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.2.2.1 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)

ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured) เป็นวิธีหลักในการเก็บข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สามารถเข้าใจถึงแก่นประสบการณ์การเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัย โดยในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะสร้างแนวคำถามไว้ล่วงหน้า เพื่อเป็นแนวทางสำหรับการเก็บข้อมูล เพื่อให้ได้ข้อมูลครบตามประเด็นคำถามการวิจัย และป้องกันการขาดตกบกพร่องของประเด็นที่ต้องการศึกษา ในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยจะพูดคุย สนทนา อย่างเป็นกันเองกับผู้ให้ข้อมูลอย่างเป็นธรรมชาติเพื่อสร้างความรู้สึกเป็นกันเอง การถามคำถามจะไม่มีลำดับข้อคำถาม ขึ้นอยู่กับสถานการณ์โดยใช้คำถามที่เข้าใจง่าย คำถามที่ใช้จะมีความยืดหยุ่นตามสถานการณ์ที่ประสบจริง ในขณะที่ทำการเก็บข้อมูลและไม่กำหนดเวลาที่ตายตัว โดยผู้สัมภาษณ์จะฟังอย่างตั้งใจ เพื่อจับประเด็นของสิ่งที่ผู้ตอบพูด

โดยแนวคำถามในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยนำมาจากแนวคำถามที่ปรากฏในศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพของ ชาย โพธิ์สิตา (2552) ดังนี้

(1) คำถามหลัก (Main Question) เป็นคำถามที่ทำหน้าที่ตั้งประเด็นสำหรับการสัมภาษณ์

1. ช่วยเล่าเรื่องชีวิตหลังเกษียณอายุให้ฟังได้ไหม

2. ในความเห็นของท่าน คิดว่า “การเรียนรู้ตลอดชีวิต” หมายความว่าอย่างไร

3. มีปัจจัยอะไรบ้างที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตของท่าน

(2) คำถามเพื่อขอรายละเอียดและความชัดเจน (Pobes) คำถามนี้จะถามหลังจากที่ผู้ให้สัมภาษณ์ตอบคำถามหลักแล้ว แต่คำตอบนั้นอาจจะยังไม่ชัดเจนพอ อาจขาดรายละเอียดหรือคำตอบนั้นอาจมีประเด็นใหม่ที่นำรู้ น่าติดตาม

1. ช่วยยกตัวอย่างกิจกรรมที่ท่านทำหลังจากเกษียณอายุได้ไหม

2. ท่านคิดว่าการเรียนรู้ก่อนและหลังเกษียณอายุแตกต่างกันหรือไม่อย่างไร

3. ปัจจัยเหล่านั้นส่งผลต่อท่านอย่างไรบ้าง

(3) คำถามเพื่อตามประเด็น (Follow-up Question) เป็นคำถามที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับหัวข้อที่ทำวิจัยให้ลึกลงไป คำถามประเภทนี้อาจเกิดขึ้นเฉพาะหน้าขณะกำลังสัมภาษณ์

1. กิจกรรมที่ท่านทำหลังจากเกษียณอายุเหมือนหรือแตกต่างจากกิจกรรมที่ท่านทำระหว่างทำงานหรือไม่ อย่างไร

2. การเรียนรู้ตลอดชีวิตมีความสำคัญต่อท่านหรือไม่ อย่างไร

3. ช่วยเล่ารายละเอียดกิจกรรมที่ทำแต่ละวันได้ไหม

3.2.2.2 การสังเกต (Observation)

ผู้วิจัยใช้แนวทางการสังเกตร่วมกับการสัมภาษณ์เพื่อเป็นข้อมูลประกอบการวิเคราะห์ และเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมด้วยวิธีการอื่น โดยผู้วิจัยจะสังเกตเนื้อหาคำพูด ภาษาที่ใช้ ท่าทาง น้ำเสียง การพูดคุ้ย บุคลิกภาพ และอากัปกริยาต่าง ๆ ที่ผู้ให้ข้อมูลแสดงออกในขณะสัมภาษณ์ นอกจากนี้ผู้วิจัยจะสังเกตบริบทแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งกิจกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งจะช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเข้าใจบริบทที่ทำการศึกษามากยิ่งขึ้นและเป็นข้อมูลในการตรวจสอบความถูกต้องวิธีหนึ่ง

3.2.2.3 การจดบันทึกภาคสนาม (Field Notes)

จะทำการร่วมกับการสัมภาษณ์โดยผู้วิจัยจะสังเกตพฤติกรรมของผู้ให้ข้อมูลขณะสัมภาษณ์ บรรยากาศหรือสิ่งแวดล้อมในการสัมภาษณ์ เช่น ปัญหาหรืออุปสรรคที่ทำให้ไม่ได้รับข้อมูลตามความต้องการ แนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น รวมทั้งวางแผนการสัมภาษณ์ครั้งต่อไป โดยบันทึกสรุปสั้น ๆ ส่วนรายละเอียดนำมาบันทึกภายหลัง เพื่อเป็นการค้นหาและประเมินข้อมูลเพิ่มเติม

3.2.3 สถานที่ในการเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์เจาะลึกผู้ให้ข้อมูลตามบ้านของผู้ให้ข้อมูล เพราะการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการวิจัยที่เน้นการเข้าถึงความหมายของผู้กระทำ (Actor's Meaning) ซึ่งความหมายในทัศนะของผู้กระทำจะมีความหมายที่ดีที่สุดเฉพาะในบริบท หรือสิ่งแวดล้อมที่ผู้กระทำนั้นอาศัยอยู่ รวมทั้งการสัมภาษณ์ที่บ้านทำให้ผู้วิจัยได้เห็น และเข้าใจบริบทชีวิต (Life Context) หรือสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและทางสังคมของผู้ให้ข้อมูลอย่างถ่องแท้เพื่อนำมาประกอบการวิเคราะห์ข้อค้นพบของผู้วิจัย (ชาย โปธิสิตา, 2552)

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

การศึกษาคั้งนี้ผู้วิจัยเป็นเครื่องมือสำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูล ตรวจสอบ และวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูลจะดำเนินไปพร้อมกับการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างต่อเนื่องจนกว่าข้อมูลจะมีความอิ่มตัว รวมทั้งความน่าเชื่อถือของงานวิจัยเป็นสิ่งสำคัญ ที่นักวิจัยจะต้องให้ความตระหนักตลอดทั้งกระบวนการวิจัย ผู้วิจัยจึงต้องมีความรู้ในเรื่องที่กำลังศึกษาเป็นอย่างดี และต้องสร้างสัมพันธ์กับผู้ให้ข้อมูลเพื่อให้เข้าถึงปรากฏการณ์ที่ศึกษาอย่างลึกซึ้ง อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการศึกษาในแนวลึก การมุ่งหาความรู้ในลักษณะนี้ ผู้วิจัยจำเป็นต้องได้ข้อมูลหลายชนิดและได้รายละเอียดเพียงพอเกี่ยวกับประเด็นที่ศึกษา ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงใช้เครื่องมือประกอบในการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังต่อไปนี้

3.3.1 แบบรวบรวมข้อมูล

โดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 แบบบันทึกข้อมูลทั่วไป เช่น อายุ สถานภาพ บทบาทในครอบครัว ลักษณะของครอบครัว ระดับการศึกษา เป็นต้น

ส่วนที่ 2 เป็นแนวคำถามในการสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นรูปแบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi Structured Interview) เป็นข้อคำถามปลายเปิด เกี่ยวกับประสบการณ์การเรียนรู้ตลอดชีวิต หลังเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัย

3.3.2 อุปกรณ์ภาคสนาม

ผู้วิจัยใช้แบบบันทึกภาคสนาม (Field Note) เป็นเครื่องมือช่วยในการเก็บข้อมูล การจดบันทึกภาคสนามมีความสำคัญกับงานวิจัยมากเนื่องจาก ผู้วิจัยจะบันทึกเรื่องราวหรือข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ สังเกต และการสนทนากลุ่ม รวมทั้งบันทึกอารมณ์ ความรู้สึกของผู้วิจัยขณะทำการ

เก็บข้อมูลเพื่อเป็นการป้องกันความอคติในการเก็บข้อมูลและจะเป็นข้อมูลที่ช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูลและบรรยาย ปรากฏการณ์

เครื่องบันทึกเสียง ผู้วิจัยใช้เครื่องบันทึกเสียงเป็นเครื่องมือช่วยในการบันทึก การสนทนาขณะทำการสัมภาษณ์เพื่อช่วยในการบันทึกข้อมูล ป้องกันการขาดตกบกพร่องของ ข้อมูลจากการจดบันทึก แต่ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการขออนุญาตบันทึกเสียงจากผู้ให้ข้อมูลก่อนทำการบันทึกทุกครั้ง

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งให้ความสำคัญกับขั้นตอนการวิเคราะห์มากที่สุดการวิเคราะห์ข้อมูลในงานวิจัยครั้งนี้เน้นไปที่การทำความเข้าใจสถานการณ์และเรื่องราวของผู้ให้ข้อมูลแต่ละคน โดยค้นหาผ่านคำพูด ภาษาและการกระทำผ่านการตีความของผู้วิจัย ผู้วิจัยจึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการวิจัย (Human as instrument) โดยมีรายละเอียดขั้นตอนการวิเคราะห์ดังนี้

1. การขจัดอคติและความคิดเห็นของผู้วิจัยออกจากการศึกษา (Bracketing) หลังจากเตรียมข้อมูลให้อยู่ในสภาพที่พร้อมจะวิเคราะห์แล้ว ผู้วิจัยจะเริ่มจากการสำรวจภายในตนเองก่อนเพื่อดูว่าตนเองมีอคติหรือข้อสรุปที่คิดไว้ก่อนเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่กำลังศึกษาหรือไม่ และเนื่องจากการเก็บข้อมูลในครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกผู้ให้ข้อมูลด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจง ซึ่งเป็นบุคคลที่ผู้วิจัยมีความสัมพันธ์สนิทสนม ผู้วิจัยจึงใช้วิธีการขจัดอคติของตนเองและต้องยอมรับว่ามีอคติหรือข้อสรุปอะไรบางอย่างที่น่าจะเกิดขึ้น ก่อนที่ผู้วิจัยจะทำการวิเคราะห์ข้อมูล

2. การจัดเรียงข้อมูลและจำกัดขอบเขตของข้อมูล (Horizontalization) งานวิจัยในครั้งนี้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นหลักทำให้ข้อมูลดิบจำนวนมาก ผู้วิจัยจะเริ่มจากการถอดเทปสัมภาษณ์และบันทึกที่จัดไว้ระหว่งการสัมภาษณ์และนำข้อมูลที่ได้มาจัดเรียงข้อมูล หลังจากนั้นผู้วิจัยจะคัดเลือกข้อมูลที่ปรากฏขึ้นซ้ำ ๆ (Redundancy) เพื่อหาแก่นสาระ (Thematic analysis) และนำข้อมูลที่ได้มาลดทอนและตัดข้อมูลที่ไมเกี่ยวข้องออกและคงไว้แต่ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับจุดประสงค์ของงานวิจัย

3. นำข้อมูลที่ได้มาเขียนในรูปแบบการพรรณนา โดยการเชื่อมโยงประเด็นต่าง ๆ เข้าด้วยกันตามความสัมพันธ์ที่ประเด็นเหล่านั้นมีต่อกันและตีความเชื่อมโยงกับทฤษฎีที่เกี่ยวข้องทั้งทฤษฎีการเปลี่ยนผ่านและทฤษฎีการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยมีการอ้างอิงคำพูด (Quote) ที่เป็นที่มาของการตีความและวิเคราะห์จนถึงจุดอิ่มตัว (วรรรตี สุทธินิรกร, 2556)

3.5 การตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของข้อมูล

เมื่อได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลการศึกษาวิจัยมาจนถึงขั้นสรุป และได้ตีความในเบื้องต้นแล้ว ผู้วิจัยมีการตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของข้อมูล ดังนี้

1. การตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ผู้วิจัยทำการตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยการตรวจสอบสามเส้า ซึ่งเป็นวิธีในการเปรียบเทียบมุมมองหลาย ๆ ด้านเพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ผลการวิเคราะห์ ตลอดจนผลของการวิจัย โดยตรวจสอบในประเด็นดังต่อไปนี้

1.1 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลมากกว่า 1 วิธี (Methodological Triangulation)

การศึกษาคั้งนี้ผู้วิจัยใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เจาะลึก การสังเกต การจดบันทึกภาคสนาม และการบันทึกเทป ควบคู่กันเพื่อค้นหาคำตอบของประเด็นงานวิจัยและเป็นการตรวจสอบความถูกต้องและความเชื่อถือของข้อมูล

1.2 แหล่งข้อมูลมากกว่า 1 แหล่ง (Data Triangulation)

การศึกษาคั้งนี้ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลมากกว่า 1 แหล่ง คือ การมีข้อมูลที่หลากหลาย จากผู้ให้ข้อมูลจำนวน 6 ราย

2. การสะท้อนข้อมูลกลับไปยังผู้ให้ข้อมูล (Payback Method) ในขณะที่ผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล กล่าวคือ เมื่อพูดคุยไปได้ระยะหนึ่งจะพักการสนทนาเพื่อทบทวนคำตอบที่ผู้ให้ข้อมูลให้และสอบถามกลับไปให้ผู้ให้ข้อมูลเพื่อยืนยันคำตอบที่ผู้วิจัยเข้าใจนั้นถูกต้องและสอดคล้องกับที่ผู้ให้ข้อมูลต้องการจะสื่อสารหรือไม่ หากพบว่า ไม่ถูกต้องจะทำความเข้าใจให้ถูกต้องตรงกัน เพื่อความถูกต้องและน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลการวิจัยและหลังจากที่นักวิจัยวิเคราะห์งานวิจัยแล้ว ผู้วิจัยจะเสนอผลการวิจัยกลับไปยังกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเพื่อเป็นการตรวจสอบว่าข้อสรุปและการตีความของผู้วิจัยถูกต้องหรือใช้ได้ในทัศนะของผู้ให้ข้อมูลมากน้อยเพียงใด

3. มีการตรวจสอบการดำเนินการวิจัยจากผู้เชี่ยวชาญ (Peer Debriefing) โดยมี อาจารย์ที่ปรึกษาปริญญาโทเป็นผู้ตรวจสอบการดำเนินการวิจัยในทุกขั้นตอน

4. ความไว้วางใจได้ (Dependability) ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยและอธิบายให้เห็นถึงขั้นตอนการทำวิจัยอย่างชัดเจน นำเสนอข้อมูลครบถ้วนและครอบคลุมการทำในทุกกระบวนการในการทำวิจัย วิเคราะห์ข้อมูล โดยการนำข้อมูลไปตรวจสอบกับอาจารย์ที่ปรึกษางานนิพนธ์เพื่อยืนยันความถูกต้องตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการศึกษา

5. การยืนยันผลการวิจัย (Confirm Ability) ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ สามารถตรวจสอบได้ โดยมีการทำบันทึกภาคสนาม (Field note) การอ้างคำพูด (Quotation) และการสรุปข้อมูลในขั้นตอนต่าง ๆ

3.6 การพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยมีการพิทักษ์สิทธิของผู้ให้ข้อมูลโดยการทำหนังสือขออนุญาตเก็บข้อมูลอย่างเป็นทางการและชี้แจงกระบวนการในการทำวิจัยให้กับผู้ให้ข้อมูลรับทราบ มีการสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูล และสอบถามความสมัครใจในการให้ข้อมูลก่อนการเก็บข้อมูล ก่อนทำการเก็บข้อมูลผู้วิจัยต้องขออนุญาตบันทึกเสียง บันทึกภาพจากผู้ให้ข้อมูลทุกครั้ง แจ้งผู้ให้ข้อมูลทุกครั้งว่ามีอิสระในการให้ข้อมูล และมีสิทธิตอบหรือไม่ตอบคำถามในประเด็นที่ไม่ต้องการเปิดเผย โดยแจ้งให้ผู้ให้ข้อมูลทราบว่าข้อมูลนี้จะไม่เปิดเผยแก่ผู้อื่นหากไม่ได้รับความยินยอมหรือได้รับอนุญาตจากตัวผู้ให้ข้อมูลพร้อมกับแจ้งให้ทราบถึงระยะเวลาในการสัมภาษณ์แต่ละครั้ง โดยประมาณ แต่อาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ ขึ้นอยู่กับความพร้อมของผู้ให้ข้อมูลและความอึดตัวของข้อมูล รวมทั้งผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลที่ได้อย่างตรงไปตรงมาตามข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาและใช้นามสมมติในการ กล่าวถึงผู้ให้ข้อมูลแทนการใช้ชื่อจริง

3.7 การขจัดอคติของผู้วิจัยในการศึกษา

ในงานวิจัยชิ้นนี้การขจัดอคติของผู้วิจัยและความคิดเห็นของผู้วิจัยออกจากการศึกษา (Bracketing) เป็นสิ่งสำคัญมากในการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยแบบปรากฏการณ์วิทยา โดยผู้วิจัยแบ่งการขจัดอคติเป็นสองช่วง คือ ก่อนการเก็บข้อมูลและหลังจากการเก็บข้อมูล

1. ก่อนการเก็บข้อมูล

ผู้วิจัยรู้จักและมีความสัมพันธ์อันดีกับผู้ให้ข้อมูล โดยเฉพาะผู้ให้ข้อมูลคนแรกซึ่งเป็นคนในครอบครัวของผู้วิจัยเอง ผู้วิจัยเติบโตและถูกเลี้ยงดูมาโดยอาจารย์มหาวิทยาลัยทำให้ผู้วิจัยมีความคุ้นเคยและใกล้ชิดกับอาชีพนี้ตั้งแต่วัยเด็ก อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีการลดอคติในงานโดยการเก็บข้อมูลจากอาจารย์มหาวิทยาลัยที่ไม่ได้รู้จักเป็นการส่วนตัวมาก่อน และไม่ได้ทำงานอยู่ในมหาวิทยาลัยที่ผู้วิจัยคุ้นเคย นอกจากนี้ผู้วิจัยมีการนำไปปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษาระหว่างการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อเก็บข้อมูลเพิ่มเติมในจุดที่ผู้วิจัยมองข้ามและเป็นการลดอคติ

2. หลังการเก็บข้อมูล

หลังจากการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ทุกครั้ง ผู้วิจัยจะทำการสำรวจตนเองและจดบันทึกเพื่อหาข้อสังเกต นำไปพัฒนาบทสัมภาษณ์ที่ใช้กับการเก็บข้อมูลครั้งต่อไป โดยจากการทำเช่นนี้ผู้วิจัยพบว่า ในบทสนทนาหลายครั้ง ผู้วิจัยไม่ได้ซักถามรายละเอียดผู้ให้ข้อมูลเท่าที่ควรโดยปล่อยให้ผู้ให้ข้อมูลเล่าเรื่องราวของตนมากที่สุด ทำให้หลายครั้งได้ข้อมูลมากเกินไปและไม่ตรงกับวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยจึงมีการกลับไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมกับผู้ให้ข้อมูลบางคนเพื่อให้ตอบโจทย์งานวิจัยครั้งนี้มากที่สุด

บทที่ 4

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อทำความเข้าใจการเปลี่ยนผ่านบทบาทและการเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานคร และค้นหาแก่นประสบการณ์การเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นวิธีหลักประกอบกับการสังเกตกับผู้ให้ข้อมูลจำนวน 6 คน ผู้ให้ข้อมูลคนแรกผู้วิจัยใช้วิธีเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) หลังจากนั้นผู้วิจัยใช้วิธีหิมะลูกโซ่ (Snowball Sampling) จนครบตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ผู้วิจัยใช้เวลาเก็บข้อมูลประมาณ 5 สัปดาห์ ตั้งแต่วันที่ 20 พฤษภาคม – 30 มิถุนายน พ.ศ. 2561 ซึ่งก่อนการเก็บข้อมูลผู้วิจัยได้ทำหนังสือขออนุญาต (Consent Forms) พร้อมด้วยรายละเอียดของข้อมูลงานวิจัย (Information Sheet) และได้รับการยินยอมจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด สำหรับในบทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิจัยและอภิปรายผลโดยแบ่งข้อมูลออกเป็น 3 ส่วน ดังนี้

- ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปและประวัติส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูล
- ส่วนที่ 2 การเปลี่ยนผ่านบทบาทการเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัย
 - การให้ความหมายต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
 - วัฒนธรรมความเชื่อและทัศนคติ
 - สถานะทางเศรษฐกิจและสังคม
 - การเตรียมความพร้อมและความรู้ (Preparation and Knowledge)
 - เงื่อนไขจากคนรอบข้าง (Community Condition)
 - เงื่อนไขจากสังคม (Social Condition)
- ส่วนที่ 3 การเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณอายุอาจารย์มหาวิทยาลัย
 - รูปแบบการเรียนรู้
 - ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้
- ส่วนที่ 4 การอภิปรายผล
 - การเปลี่ยนผ่านบทบาทการเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัย
 - การเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณอายุอาจารย์มหาวิทยาลัย

4.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอข้อมูลทั่วไปและประวัติส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูลแต่ละคน โดย ส่วนของข้อมูลทั่วไปผู้วิจัยจะแสดงรายละเอียดเรื่อง อายุ เพศ สถานภาพ ความถนัด ของผู้ให้ข้อมูล ระยะเวลาการทำงานรวมถึงระยะเวลาการเกษียณอายุ ทั้งนี้เพื่อเชื่อมโยงไปสู่การรับมือกับการเกษียณอายุและประสบการณ์การเรียนรู้ตลอดชีวิตของอาจารย์มหาวิทยาลัยแต่ละคน โดยผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัยครั้งนี้เป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยที่ทำงานและอาศัยอยู่ในจังหวัดกรุงเทพมหานครจำนวน ทั้งหมด 6 ท่าน ดังตารางที่ 4.1

ตารางที่ 4.1

ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูล

ชื่อ	อายุ	เพศ	สถานภาพ	ความถนัด	ระยะเวลาการทำงาน	ระยะเวลาการเกษียณ
ราตรี	62	ญ.	หย่าร้าง	สิ่งทอ	26	7
มะลิ	84	ญ.	แต่งงาน	การจัดดอกไม้	35	24
เฟื่องฟ้า	75	ญ.	ม่าย	เคมี	25	10
กุหลาบ	61	ญ.	โสด	นิเทศศาสตร์	13	1
สร้อยฟ้า	68	ญ.	แต่งงาน	โภชนาการ	35	7
สายเพชร	67	ญ.	ม่าย	สิ่งทอ	30	11

ประวัติส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูลแต่ละท่าน เป็นข้อมูลสำคัญที่ผู้วิจัยได้จากการเก็บข้อมูล และนำมาเรียบเรียงเพื่ออภิปรายประกอบการศึกษา โดยจะนำเสนอข้อมูล ทั้งด้าน ความถนัดและความชอบ ภูมิลำเนา จำนวนสมาชิกในครอบครัว บทบาทหน้าที่อื่นนอกจากการเป็นอาจารย์ กิจกรรมที่ชอบทำ งานอดิเรก เป็นต้น และในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลด้วยนามสมมุติทั้งหมด

ผู้ให้ข้อมูลเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยและทำงานอยู่ในมหาวิทยาลัยที่แตกต่างกันในจังหวัดกรุงเทพมหานคร เป็นอาจารย์ที่มีความชอบ ความเชี่ยวชาญ ความสนใจที่แตกต่างกันทั้งด้าน สิ่งทอ การจัดดอกไม้ โภชนาการ เคมี และนิเทศศาสตร์ ผู้ให้ข้อมูลเป็นอาจารย์ที่เกษียณก่อนกำหนด 2 คน เกษียณอายุตามเวลา 2 คน และต่ออายุราชการ 2 คน ผู้ให้ข้อมูลทุกคนเป็นเพศหญิง และเนื่องจากผู้ให้ข้อมูลแต่ละท่านมีประวัติส่วนตัวแตกต่างกันไป ผู้วิจัยจึงนำเสนอข้อมูลโดยการจำแนกรายละเอียดประวัติของแต่ละท่านไว้ดังนี้

4.1.1 ประวัติส่วนตัวของอาจารย์ราตรี

ภูมิหลังและบริบททั่วไป

อาจารย์ราตรีเติบโตขึ้นมาในครอบครัวชาวจีนกวางตุ้ง ชนชั้นกลางที่เข้ามาประกอบอาชีพทำธุรกิจโรงพิมพ์ในประเทศไทย อาจารย์ราตรีมีพี่น้องทั้งหมด 4 คน โดยอาจารย์เป็นลูกคนที่ 2 ของครอบครัว อาจารย์ราตรีมีความถนัดและความชอบเกี่ยวกับด้านสิ่งทอ งานฝีมือ รวมไปถึงการทำอาหารและการทำขนม เนื่องจากครอบครัวของอาจารย์ราตรีให้อิสระและสนับสนุนให้ลูกแต่ละคนเลือกสาขาที่เรียนตามความชอบและความถนัดของตน ตั้งแต่ยังเด็กอาจารย์ราตรีมีความใฝ่ฝันอยากเป็นอาจารย์มาโดยตลอด อาจารย์ราตรีศึกษาชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษาที่โรงเรียนเอกชนแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร หลังจากนั้นอาจารย์เข้าศึกษาปริญญาตรีที่คณะครุศาสตร์ สาขาศิลปศึกษามหาวิทยาลัยรัฐแห่งหนึ่ง หลังจากเรียนจบปริญญาตรีทางบ้านของอาจารย์ราตรีสนับสนุนให้ลูกทุกคนไปศึกษาต่อปริญญาโทที่ต่างประเทศ อาจารย์ราตรีจึงเข้าศึกษาต่อปริญญาโทคณะศึกษาศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยรัฐแห่งหนึ่งในประเทศสหรัฐอเมริกา หลังจากเรียนจบปริญญาโท อาจารย์ได้กลับมาประเทศไทยและเริ่มงานสอนที่มหาวิทยาลัยรัฐแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานครในสาขาที่อาจารย์สนใจคือ ด้านสิ่งทอ

อาจารย์ราตรีแต่งงานกับสามีเมื่อปี พ.ศ. 2530 และหย่ากับสามีเมื่อปี พ.ศ. 2537 อาจารย์มีบุตรและบุตรอย่างละคน โดยอาจารย์เลี้ยงลูกทั้งสองคนเองเป็นส่วนใหญ่ โดยกิจวัตรช่วงทำงานคือ ช่วงเช้าอาจารย์จะส่งลูกที่เรียนโรงเรียนโดยจะไปรับ-ส่งลูกเองเกือบทุกวัน หลังจากนั้นอาจารย์จะเข้างานและไปรับลูกช่วงเย็น อาจารย์ราตรีมีความใกล้ชิดสนิทสนมกับลูกทั้งสองคนและให้ความสำคัญกับครอบครัวมากเป็นอันดับหนึ่ง หลังจากเกษียณอายุกิจวัตรประจำวันของอาจารย์คือทำงานบ้าน ทำงานอดิเรก เช่น งานเย็บปักถักร้อย วาดรูป ปลูกต้นไม้ และอ่านหนังสือ เป็นต้น ปัจจุบันอาจารย์ราตรีอาศัยอยู่กับลูกสาวที่จังหวัดกรุงเทพฯ และมักจะใช้เวลาว่างร่วมกับลูกสาวทั้งการไปเที่ยว ดูหนัง หรือไปต่างจังหวัดด้วยกัน

บริบทการทำงาน

อาจารย์ราตรีเริ่มต้นอาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัยในปี พ.ศ. 2528 มีอายุงาน 26 ปี ในช่วงระยะแรกของการทำงานอาจารย์มหาวิทยาลัย อาจารย์ราตรีมีความสุขและชอบงานที่ตนทำมาก อาจารย์ชอบความรู้สึกที่ได้ไปยืนสอนให้ความรู้กับนิสิต นักศึกษา นอกจากนั้นอาจารย์ยังชอบบรรยากาศของที่ทำงานทั้งสภาพแวดล้อม รวมไปถึงเพื่อนร่วมงาน หลังจากทำงานเข้าปีที่ 11 (พ.ศ. 2539) อาจารย์ได้รับตำแหน่งบริหารและอยู่ในภาระหน้าที่นี้ 8 ปีส่งผลให้อาจารย์เริ่มมีความเครียดด้วยภาระงานที่มากขึ้นทั้งงานส่วนตัวและงานของภาควิชา รวมไปถึงการขอตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ที่มีผลให้ต้องทำงานวิจัยทุกปี ซึ่งไม่ใช่ความถนัดของอาจารย์ล้วนเป็นผลให้อาจารย์เกิดความเครียดสะสม และในปี พ.ศ. 2554 อาจารย์จึงตัดสินใจเกษียณอายุก่อนกำหนด

“ก็ Enjoy นะการทำงานนะมันไม่ใช่ว่าแย่หรือกมันดี มันก็สนุกนงงาน เพียงแต่ว่ามันมีบางอย่างที่ในความรู้สึกคือ มันเสียเวลาและค่อนข้างจะไม่ Make sense อย่างเรื่องภาระงาน บางอย่างหรือเรื่องเกี่ยวกับเอกสารบางเรื่องซึ่งทำให้รู้สึกเบื่อ ยกตัวอย่างง่าย ๆ อย่างสมัยก่อน อาจารย์ไม่ต้องทำรายงานว่า ในหนึ่งสัปดาห์นี้ทำอะไรไปบ้าง หรือในหนึ่งภาคการศึกษานี้ทำอะไรไปบ้าง หลัง ๆ เนี่ยมันก็มี เพราะว่ามันมีการประเมินนะซึ่งหัวหน้าภาคต้องเป็นคนประเมินว่าได้ทำภาระงานเต็มที่ต้องทำรึยังแล้วก็ต้องเขียนรายงาน เหมือนจะเป็นทุกภาคการศึกษาว่าในภาคนี้มีภาระงานสอนเท่าไร มีภาระงานบริการวิชาการเท่าไร มีภาระเรื่องบำรุงศิลปวัฒนธรรมเท่าไร” (ราตรี, 21 พฤษภาคม 2561)

4.1.2 ประวัติส่วนตัวของอาจารย์มะลิ

ภูมิหลังและบริบททั่วไป

อาจารย์มะลิมิภุมิลาเนาเป็นคนจังหวัดนครปฐม อาจารย์เป็นลูกคนเดียวของครอบครัว บิดาประกอบอาชีพทหาร ส่วนมารดาเสียชีวิตตั้งแต่อาจารย์อายุ 4 ขวบ เนื่องจากเป็นลูกคนเดียวและโตมากับคุณพ่อส่งผลให้คุณพ่อมีความเข้มงวดและความคาดหวังกับอาจารย์มะลิค่อนข้างมากโดยเฉพาะในด้านการเรียน อาจารย์มะลิมิมีความถนัดและความชอบด้านการจัดดอกไม้ การแกะสลัก รวมถึงการจัดการบ้านเรือน เนื่องจากอาจารย์เรียนมาในโรงเรียนการเรือนและไปเรียนต่อปริญญาตรีด้านการเรือนที่มหาวิทยาลัยเอกชนแห่งหนึ่งเมืองโตเกียวประเทศญี่ปุ่นเป็นเวลา 6 ปี ตามความต้องการของคุณพ่อที่อยากให้อาจารย์มะลิมิมีความเป็นกุลสตรี หลังจากเรียนจบอาจารย์มะลิได้เดินทางกลับประเทศไทยและเริ่มงานอาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัย

อาจารย์มะลิพบกับสามีที่ทำงานเป็นอาจารย์อยู่ในมหาวิทยาลัยเดียวกันและแต่งงานเมื่อปี พ.ศ. 2506 อาจารย์มีบุตรและบุตรีอย่างละคน เนื่องจากทำงานอยู่ที่เดียวกันอาจารย์มะลิจึงมาทำงานและกลับบ้านพร้อมกับสามีเกือบทุกวัน ปัจจุบันอาจารย์มะลิอาศัยอยู่กับสามีสองคน ลูกสาวและลูกชายอาศัยอยู่ในละแวกบ้านใกล้เคียงกัน อาจารย์มะลิมิมักใช้เวลาส่วนมากไปกับครอบครัว กิจกรรมที่ชอบทำคือ ไปเที่ยวด้วยกันที่ห้างสรรพสินค้าหรือต่างจังหวัดในวันเสาร์-อาทิตย์ ชีวิตประจำวันของอาจารย์มะลิมิคือ การไปสอนหนังสือที่มหาวิทยาลัยและการทำงานให้กับองค์กรตามที่ได้รับเชิญ และและในเวลารว่างอาจารย์จะมีเพื่อนอาจารย์ต่างคณะ รวมถึงลูกศิษย์แวะมาเยี่ยมเยียนและพาอาจารย์ออกไปเที่ยวอยู่เสมอเพราะอาจารย์มะลิชอบไปเที่ยวตามที่ต่าง ๆ เพื่อหาแรงบันดาลใจในการจัดดอกไม้ และทำงานศิลปะโดยอาจารย์ชอบไปเลือกซื้อวัสดุ อุปกรณ์รวมถึงดอกไม้ด้วยตนเองเสมอ

“ชอบจัดดอกไม้มาตั้งแต่เด็กแล้ว ตั้งแต่เมื่อไรก็ไม่รู้ น่าจะสมัยที่เรียนการเรือนเลย ตอนเรียนการเรือนนี่ก็มีแกะสลักทำทุกอย่างเลยแกะสลัก ร้อยมาลัยมาลัยกลม แบบมาลัยสามเหลี่ยมทำเป็นหมุดเป็นอะไรไม่รู้ชอบทำอะไรกับมืออะอะไรที่ยาก ๆ ทำก็ไม่สวยอะโดนดุโดนอะไร

ก็ยอมแล้วเดี๋ยวก็ทำใหม่ ตอนไปอยู่ญี่ปุ่นก็ तरहภาษาที่ไม่เก่ง อาจารย์ก็เรียกไปพบเค้าบอกทำไม่ได้ก็ กลับบ้านไปเลย เราก็ไม่ยอมหรอก ทำจนได้แหละ” มะลิ

บริบทการทำงาน

อาจารย์มะลิเป็นอาจารย์ที่มีประสบการณ์การทำงานนานที่สุดจากผู้ให้ข้อมูลทุกคน โดยอาจารย์เริ่มทำงานตั้งแต่ปี พ.ศ. 2501 จนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2562) อายุการทำงาน 35 ปี ถึงแม้ว่าอาจารย์จะเกษียณตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 (อายุ 60 ปี) และไม่ได้ต่ออายุราชการแต่อาจารย์ได้รับเชิญไปสอนอย่างสม่ำเสมอตั้งแต่ตอนเกษียณอายุจนถึงปัจจุบัน วิชาที่อาจารย์สอนคือ การจัดการบ้านเรือนและการจัดดอกไม้ อาจารย์มะลิชอบการสอน รวมไปถึงวิชาที่ตนเองสอน อาจารย์มีความเห็นว่าสิ่งสำคัญของการเรียนการสอนคือ การให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติจริง และวิชาที่อาจารย์สอนเป็นงานสร้างสรรค์อาจารย์จึงไม่เคยเบื่อก่อนไปสอน เนื่องจากอาจารย์เป็นผู้เชี่ยวชาญในด้านการจัดดอกไม้ ทำให้อาจารย์มะลิได้มีโอกาสทำงานอื่นควบคู่ไปกับงานสอนด้วย ถึงแม้ว่าอาจารย์จะชอบการสอนมากแต่อาจารย์ไม่ชอบสภาพแวดล้อมการทำงานทั้งสถานที่และเพื่อนร่วมงานที่ไม่เป็นมิตรต่อกัน

4.1.3 ประวัติส่วนตัวของอาจารย์เฟื่องฟ้า

ภูมิหลังและบริบททั่วไป

อาจารย์เฟื่องฟ้าเกิดและเติบโตที่จังหวัดพิษณุโลก เป็นลูกคนเดียวของครอบครัว คุณพ่อและคุณแม่ของอาจารย์เฟื่องฟ้าประกอบอาชีพรับราชการครูทั้งสองท่าน ส่งผลให้อาจารย์เฟื่องฟ้ามีความต้องการที่จะเป็นอาจารย์มาตั้งแต่เด็ก อาจารย์เฟื่องฟ้าศึกษาชั้นประถมศึกษาจนถึงมัธยมศึกษาที่โรงเรียนประจำจังหวัด และได้ย้ายเข้ามากรุงเทพฯ เพื่อเข้าศึกษาต่อปริญญาตรีที่มหาวิทยาลัยรัฐแห่งหนึ่ง คณะวิทยาศาสตร์สาขาเคมีน้ำ ช่วงที่เรียนปริญญาตรีนั้นอาจารย์เฟื่องฟ้าต้องอาศัยอยู่ที่หอพักใกล้มหาวิทยาลัยทำให้มีความใกล้ชิดสนิทสนมกับเพื่อนมหาวิทยาลัยมาก ด้วยความชอบและสนใจด้านวิทยาศาสตร์ เคมี หลังจากเรียนจบปริญญาตรีอาจารย์เฟื่องฟ้าได้ศึกษาต่อปริญญาโทที่คณะเดิมและเริ่มทำงานทันทีหลังเรียนจบ โดยเข้ารับราชการเป็นอาจารย์ในสาขาเคมีน้ำที่มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ อาจารย์เฟื่องฟ้าแต่งงานกับสามีเมื่อปี พ.ศ. 2516 และลาไปศึกษาต่อปริญญาเอกที่ประเทศสหรัฐอเมริกา ในปี พ.ศ. 2520 ในขณะที่สามีของอาจารย์ไปทำวิจัยที่มหาวิทยาลัยเดียวกัน อาจารย์ย้ายกลับมาที่กรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2530 และเปลี่ยนมหาวิทยาลัยที่ทำงานโดยเลือกมหาวิทยาลัยที่ใกล้บ้านมากขึ้น อาจารย์มีลูกชายทั้งหมด 2 คนและมีความใกล้ชิดกับลูกทั้งสองคนมาก

ปัจจุบันอาจารย์เฟื่องฟ้าอาศัยอยู่กับครอบครัวของลูกชายทั้งสองคน เนื่องจากสามีของอาจารย์เสียชีวิตเมื่อปี พ.ศ. 2554 หลังจากที่สามีอาจารย์เสียชีวิต ชีวิตของอาจารย์เปลี่ยนไปมากเนื่องจากสมัยก่อนอาจารย์ใช้เวลาว่างกับสามีและชอบไปเที่ยวต่างจังหวัดและต่างประเทศด้วยกัน

เสมอ อาจารย์มีโรคประจำตัวค่อนข้างเยอะ ทำให้ไม่สามารถท่องเที่ยวได้มากเท่าเดิม อย่างไรก็ตาม อาจารย์มีเพื่อนเยอะ ทั้งเพื่อนจากมหาวิทยาลัยและเพื่อนต่างวัยที่ทำงานซึ่งมักจะแวะเวียนมาหา อาจารย์อยู่เสมอทำให้อาจารย์ไม่เหงา ในช่วงเวลาว่างอาจารย์มักจะใช้เวลาไปกับการจัดสวนและการเล่นกับหลาน

บริบทการทำงาน

อาจารย์เฟื่องฟ้าเริ่มงานสอนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2512 ทำงานจนถึงอายุ 65 ปี จึงเกษียณอายุสาเหตุที่อาจารย์เฟื่องฟ้ามาเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยเนื่องจากอาจารย์รักการสอนมาก สิ่งที่อาจารย์มีความสุขมากที่สุดในการทำงานคือ การได้ให้ความรู้กับผู้เรียน อาจารย์ชอบที่ได้เห็น ผู้เรียนมีความตั้งใจในการเรียนและมักจะให้ความรู้เพิ่มเติมนอกเวลาเรียนกับนักศึกษาเสมอ อาจารย์เฟื่องฟ้าเป็นอาจารย์ที่มีประสบการณ์ทำงานหลายมหาวิทยาลัย บริบทในการทำงานของแต่ละที่ค่อนข้างแตกต่างกัน ทั้งเพื่อนร่วมงาน อุปกรณ์การเรียนการสอน รวมถึงตัวผู้เรียน ซึ่งอาจารย์มองว่า ความแตกต่างของบริบทการทำงานนี้เป็นความสนุก และความท้าทายของการทำงาน

“ถ้า you ทำงานนะ เป็นคนขยันไม่ต้องกลัวหรอก ไม่ต้องไปร้องไห้ขอตำแหน่งเลย พอเราทำงานมันก็ได้เองแล้วถ้าเป็นอาจารย์เดี่ยวเนี่ยได้เงินเยอะนะ ยูสามารถที่ทำงานวิจัยก็ได้เงิน เขียนหนังสือ ยูก็ขายได้ใช้ใหม่แล้วยังไปสอนข้างนอกได้อีกมันได้หลายอย่าง พอไปสอนข้างนอกก็จะมี connection เค้าก็จะเชิญเราไปสอน ก็ได้เงินเพราะฉะนั้นถ้าใจชอบอะเป็นอาจารย์นะดี” (เฟื่องฟ้า, 30 พฤษภาคม 2561)

4.1.4 ประวัติส่วนตัวของอาจารย์กุหลาบ

ภูมิหลังและบริบททั่วไป

อาจารย์กุหลาบมีภูมิลำเนาอยู่ที่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และมีพี่น้องทั้งหมด 3 คน โดยอาจารย์เป็นลูกคนกลาง อาจารย์กุหลาบเติบโตขึ้นมาในครอบครัวที่ค่อนข้างอบอุ่นประกอบอาชีพรับราชการ และมีความเข้มงวดด้านการศึกษา ส่งผลให้อาจารย์เป็นคนที่ตั้งใจเรียนหนังสือและมีผลการเรียนดีตั้งแต่เด็ก อาจารย์กุหลาบเข้ามาศึกษาระดับมัธยมศึกษาจนถึงระดับอุดมศึกษา (ปริญญาโท) ที่กรุงเทพมหานคร โดยในระดับปริญญาตรีอาจารย์เข้าเรียนที่คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรัฐแห่งหนึ่ง และศึกษาต่อปริญญาโทใบแรกที่คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์สาขาวิชาอาชญาวิทยาและงานยุติธรรมที่มหาวิทยาลัยรัฐอีกแห่งหนึ่ง อาจารย์กุหลาบมีความสนใจและความเชี่ยวชาญด้านนิติศาสตร์ สื่อออนไลน์ กฎหมาย โดยเฉพาะอาชญาวิทยาและงานยุติธรรม อาจารย์กุหลาบเริ่มทำงานแรกคือ อาชีพตำรวจ โดยอาจารย์ได้ทำงานในด้านประชาสัมพันธ์ ส่งผลให้อาจารย์อยากศึกษาด้านนิติศาสตร์เพิ่มเติม อาจารย์จึงตัดสินใจเข้าศึกษาต่อปริญญาโทใบที่สองในคณะนิติศาสตร์เพื่อต่อยอดความรู้เพื่อนำไปใช้ในการทำงาน หลังจากนั้นอาจารย์ได้รับทุนไปเรียนต่อปริญญาโทใบที่สามและปริญญาเอกที่ประเทศสหรัฐอเมริกาด้านนิติศาสตร์ สาขา Telecommunication และกลับมา

ทำงานใช้ทุนที่กระทรวงศึกษา อาจารย์ทำงานอยู่ที่กระทรวงศึกษา 10 ปีก่อนจะตัดสินใจมาสมัครงาน เป็นอาจารย์ที่มหาวิทยาลัยรัฐบาลแห่งหนึ่งในจังหวัดนนทบุรี

อาจารย์กุหลาบมีสถานะโสดและอาศัยอยู่คนเดียวที่คอนโดแห่งหนึ่งใน กรุงเทพมหานคร อาจารย์เป็นคนชอบทำงานและใช้เวลาส่วนมากไปกับการทำงาน เวลาส่วนมาก อาจารย์จะอยู่ที่มหาวิทยาลัยโดยใช้เวลาในการเตรียมสอน ตรวจงาน ไปห้องสมุดของมหาวิทยาลัย เมื่อมีเวลาว่างอาจารย์มักจะนัดเกี่ยวกับกลุ่มเพื่อน เล่นโซเชียลและกลับไปหาครอบครัวที่จังหวัด ประจวบคีรีขันธ์

บริบทการทำงาน

อาจารย์กุหลาบเป็นผู้ให้ข้อมูลท่านเดียวที่มีระยะเวลาการเกษียณอายุน้อยกว่า 3 ปี และปัจจุบันยังต่ออายุการทำงานอยู่ อาจารย์กุหลาบไม่เคยมีความคิดอยากเป็นอาจารย์มาก่อน แต่เมื่อได้ไปศึกษาต่อปริญญาโทที่ประเทศอเมริกา ทำให้อาจารย์สนใจการทำงานในด้านนี้ เนื่องจากดู เป็นอาชีพที่อิสระต่างจากอาชีพตำรวจที่อาจารย์เคยทำ หลังจากจบปริญญาเอก อาจารย์กุหลาบ กลับมาทำงานอยู่ที่กระทรวงศึกษาแต่ทำได้ไม่นานอาจารย์ก็ลาออกและมาทำงานใช้ทุนเป็นอาจารย์ ในมหาวิทยาลัยแทน อาจารย์กุหลาบชอบการทำงานเป็นอาจารย์มาก และยังมีความรู้สึกไม่พร้อม สำหรับการเกษียณอายุ เนื่องจากอาจารย์คิดว่าชีวิตประจำวันของอาจารย์ส่วนมากอาจารย์ใช้เวลาไปกับการทำงาน งานที่อาจารย์ชอบคือ การทำวิจัยเมื่อมีเวลาว่างอาจารย์จะหาเวลาไปประชุมวิชาการที่ ต่างประเทศเพื่อถือโอกาสท่องเที่ยวไปด้วย

“เราอยู่ได้เพราะว่ามันมีความเป็น Independence มีความเป็นอิสระก็อย่างที่ บอกแล้ว คือ จะล้าหลังยังไงก็ได้ฉันทำงานของฉันหรือผลงานของฉันออกตามช่องทางของฉันได้ใช้ ใหม่ แล้วหน้าที่จำเป็นเราก็ทำแล้ว หลังจากนั้นเนี่ยเขาก็มายุ่งอะไรกับเราไม่ได้มากอันนี้เป็นสิ่งที่ทำให้ อยู่ได้เป็น 10 ปีแต่ถ้ามหาวิทยาลัยเนี่ยมีบรรยากาศเหมือนกับกระทรวงศึกษาก็ถือว่าหนีเสือปะจระเข้แต่ว่า นี่ก็ไม่ใช่ มหาวิทยาลัยมีความเป็นอิสระซึ่งคนอื่นจะมาก้าวก่ายชีวิตเราไม่ได้ก็เลยอยู่ได้ แล้วก็คิดว่าอยู่ได้ จนเกษียณรอบ 2 ถ้ายังแข็งแรงนะคะ อีก 4 ปี” (กุหลาบ, 2 มิถุนายน 2561)

4.1.5 ประวัติส่วนตัวของอาจารย์สร้อยฟ้า

อาจารย์สร้อยฟ้าเกิดและเติบโตที่กรุงเทพมหานคร อาจารย์มีพี่น้องทั้งหมด 2 คน โดยอาจารย์เป็นลูกคนกลาง ครอบครัวของอาจารย์เป็นครอบครัวไทย-จีนแต่จี๊วประกอบธุรกิจ ส่วนตัว อาจารย์เป็นเด็กเรียนดีและชอบการเรียนหนังสือมาตลอด อาจารย์เรียนสายวิทย์-คณิตใน โรงเรียนหญิงล้วนและเข้าศึกษาต่อด้านวิทยาศาสตร์การอาหารมหาวิทยาลัยรัฐแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ หลังจากเรียนจบอาจารย์ช่วยงานธุรกิจของที่บ้าน แต่อาจารย์ไม่ชอบการทำบัญชีและอยากเรียนต่อใน ด้านที่ตนสนใจ อาจารย์จึงตั้งใจไปศึกษาต่อและสามารถสอบชิงทุนปริญญาโทที่มหาวิทยาลัยของรัฐที่ ประเทศฟิลิปปินส์ในสาขาวิชาเดียวกัน หลังจากเรียนจบปริญญาโทอาจารย์และกลับประเทศไทยเมื่อ

ปี พ.ศ. 2521 เมื่อกลับมาประเทศไทยอาจารย์ได้รับคำแนะนำจากญาติผู้ใหญ่ที่สนิทและสมัครเข้ามาทำงานที่มหาวิทยาลัยรัฐแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ อาจารย์พบกับสามีของอาจารย์หลังจากที่ทำงานไปแล้วสามปีและแต่งงานในเวลาต่อมา

ครอบครัวเป็นสิ่งสำคัญของอาจารย์เสมอ ในช่วงที่อาจารย์ยังทำงานอยู่นั้น อาจารย์ไม่ค่อยมีเวลาว่างจึงไม่ค่อยได้ใช้เวลากับครอบครัว เมื่ออาจารย์เกษียณอายุจึงใช้เวลาส่วนมากกับสามี เนื่องจากสามีของอาจารย์เกษียณอายุในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน ในช่วงเกษียณอายุ อาจารย์จึงทำกิจกรรมต่าง ๆ และไปเที่ยวกับสามี โดยส่วนมากอาจารย์ชอบใช้เวลาที่บ้าน ทำอาหาร อ่านหนังสือ หาข้อมูลที่อาจารย์สนใจผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์

บริบทการทำงาน

การเข้ามาทำงานอาชีพอาจารย์ไม่ใช่สิ่งที่อาจารย์สรั้อยฟ้าตั้งใจไว้ แต่เนื่องจากอาจารย์ไม่ชอบทำธุรกิจกับทางบ้าน ประกอบกับทางบ้านอยากให้อาจารย์ทำงานข้าราชการ เนื่องจากคนในครอบครัวมองว่าเป็นอาชีพที่มีความมั่นคง และมีภาพลักษณ์ที่ดี เมื่อเข้ามาทำงาน อาจารย์พบว่า ตนเองชอบการสอนมากกว่าที่ตนเองคิด และสนุกกับงานที่ทำ โดยเฉพาะการทำงานวิจัยและเขียนตำราวิชาการ เมื่ออาจารย์ทำงานไประยะเวลาหนึ่งอาจารย์ได้รับมอบหมายงานด้านบริหาร ซึ่งเป็นสิ่งที่อาจารย์ไม่ชอบและก่อให้เกิดความเครียดในการทำงาน และกลายเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้อาจารย์อยากลาออกจากงาน อย่างไรก็ตาม อาจารย์สรั้อยฟ้าทำงานจนถึงเวลาเกษียณอายุ และไม่ได้ต่ออายุราชการ ปัจจุบันอาจารย์ยังกลับไปสอนและเขียนตำราวิชาการเมื่อมีเวลา

“ตอนเข้ามาทำงานแรก ๆ ก็ไม่เก่งค่ะ (หัวเราะ) เพราะเราก็ไม่เคยคิดว่าต้องมาทำงานสอน แต่พอทำไปสักพักก็สนุกนะ มีอะไรให้เรียนรู้เยอะ ครูชอบการสอน การทำงานวิจัย คือวิชาที่ได้สอนก็เป็นความถนัดแล้วก็เป็นเรื่องที่เราสนใจ ก็เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เรามีความสุขกับการทำงานนะ แต่เรื่องที่ไม่ชอบ ไม่ถนัดก็มี ซึ่งช่วงหลัง ๆ ต้องเจอเยอะ ก็เลยอยากออกจากงาน แต่สุดท้ายก็อยู่ทำงานเกษียณตามกำหนด” (สรั้อยฟ้า, 15 มิถุนายน 2561)

4.1.6 ประวัติส่วนตัวของอาจารย์สายเพชร

อาจารย์สายเพชรเกิดและเติบโตที่จังหวัดลพบุรี โดยอาจารย์เป็นลูกคนที่ 2 ในครอบครัวอาจารย์เป็นคนชอบแต่งตัวมาตั้งแต่เด็กและมีความสนใจงานศิลปะโดยเฉพาะงานฝีมือและการตัดเย็บเสื้อผ้า เนื่องจากคุณแม่ของอาจารย์เปิดร้านตัดเสื้อและให้คนในครอบครัวรวมถึงตัวอาจารย์เองทำงานในร้านมาตั้งแต่เด็ก อาจารย์เรียนที่โรงเรียนประจำจังหวัดในช่วงประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษาและถูกส่งไปศึกษาต่อที่สหรัฐอเมริกาหลังจากเรียนจบมัธยมศึกษาตอนปลาย โดยทางบ้านอยากให้อาจารย์ไปหาประสบการณ์และฝึกภาษาที่ต่างประเทศ หลังจากเรียนจบปริญญาตรีในคณะบริหารธุรกิจมหาวิทาลัยเอกชนแห่งหนึ่งที่ประเทศสหรัฐอเมริกา อาจารย์สายเพชรต้องการหา

ความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับด้านที่อาจารย์สนใจ และสมัครเรียนคอร์สระยะสั้นเกี่ยวกับการตัดเย็บเสื้อผ้า และได้พบกับสามีของอาจารย์ในระหว่างช่วงที่กำลังเรียนอยู่ที่นั่น หลังจากนั้นอาจารย์ตัดสินใจกลับประเทศไทย และถูกชักชวนจากคนรู้จักให้มาสอนเกี่ยวกับการตัดเย็บเสื้อผ้าที่มหาวิทยาลัยรัฐแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ

อาจารย์มีงานอดิเรกหลายอย่างไม่ว่าจะเป็น การทำงานฝีมือ การตกแต่งภายใน บ้าน การจัดสวน รวมไปถึงการทำธุรกิจซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากครอบครัวและสามีของอาจารย์เป็นนักธุรกิจด้านอสังหาริมทรัพย์ อาจารย์สายเพชรไม่มีลูกและอาศัยอยู่กับสามีและหลานชาย จนกระทั่งสามีอาจารย์เสียชีวิตไปเมื่อปี 2560 ส่งผลให้น้องสาวของอาจารย์ย้ายมาอาศัยอยู่ที่บ้านด้วยเพราะกลัวว่าอาจารย์จะเหงา ปัจจุบันอาจารย์จะใช้เวลากับงานอดิเรกที่อาจารย์ชอบ รวมถึงการใช้เวลากับน้องสาวและอาจารย์ยังรักการหากิจกรรมแปลกใหม่ทำ ไม่ว่าจะเป็นการเล่นโยคะ เต้นลีลาศ วาดรูปสีน้ำมัน เป็นต้น

บริบทการทำงาน

อาจารย์สายเพชรไม่เคยคิดว่าตนเองจะมาประกอบอาชีพอาจารย์มาก่อน เนื่องจากอาจารย์เติบโตมาในครอบครัวที่ประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว และอาจารย์ชื่นชอบการค้าขายมาโดยตลอดอาจารย์ไม่เคยสนใจงานทางด้านการศึกษามาก่อน การต้องทำงานในบริบทอาชีพที่ไม่ถนัดและไม่ได้สนใจมากนัก จึงทำให้อาจารย์ไม่มีความสุขและเกิดความเครียด อาจารย์จึงตัดสินใจเกษียณก่อนกำหนด อาจารย์ไม่ชอบการทำงานทางวิชาการ เช่น การทำงานของคณะหรือการทำงานวิจัย แต่อาจารย์ถนัดการทำงานที่เน้นปฏิบัติเป็นส่วนใหญ่ ในช่วงระหว่างการทำงานเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย อาจารย์สายเพชรประกอบธุรกิจส่วนตัวด้านอสังหาริมทรัพย์และเปิดร้านตัดเสื้อไปด้วย

“ไม่ถึงกับเกลียดอาชีพนี้ละ ตอนที่มาทำก็คิดว่ามันต้องมีงานทำ แต่เราไม่ได้หวังเงินกับข้าราชการ เราไม่ได้ตั้งเป้าหมายชีวิตไว้กับการเป็นอาจารย์ เป้าหมายของเราคือ ทำธุรกิจ ก็เลยมุ่งไปที่การทำธุรกิจ ก็เลยเกษียณตอนอายุ 55 หรือ 56 นี้แหละ อยากออกมาตั้งนานแล้ว หากจังหวะที่เค้าให้ Early retired เพราะไม่ชอบงานวิชาการ ไม่ชอบเขียน ไม่ชอบงานวิจัย” (สายเพชร, 21 มิถุนายน 2561)

4.2 การเปลี่ยนผ่านบทบาทการเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัย

การเปลี่ยนผ่านบทบาทการเกษียณอายุคือ การเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ของผู้ให้ข้อมูลจากการทำงานเป็นอาจารย์ซึ่งมีภาระหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย การทำงานเต็มเวลาไปสู่การใช้ชีวิตบทบาทใหม่คือ ผู้เกษียณอายุ จากการพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลและนำข้อมูลมาวิเคราะห์ ผู้วิจัยแบ่งการเปลี่ยนผ่านบทบาทการเกษียณอายุออกเป็น 6 หัวข้อคือ การให้ความหมายต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

วัฒนธรรมความเชื่อและทัศนคติที่มีต่อการเปลี่ยนผ่าน สถานะทางเศรษฐกิจและสังคม การเตรียมความพร้อม ปัจจัยจากครอบครัว และปัจจัยทางสังคม

4.2.1 การให้ความหมายต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น (Meanings)

ผู้ให้ข้อมูลทุกคนมองว่าการเกษียณอายุเป็นเหตุการณ์ครั้งสำคัญในชีวิต เนื่องจากเป็นจุดเปลี่ยนที่ส่งผลต่อชีวิตประจำวันของตน โดยผู้ให้ข้อมูล 5 คน ให้ความหมายการเกษียณอายุไปในทางเดียวกัน โดยมองว่าเป็นการได้พักผ่อนจากงานที่หนักและเข้าสู่ช่วงวัยที่มีอิสระสามารถทำอะไรที่ตนอยากทำ โดยใน 5 คนนี้ อาจารย์ราตรีและอาจารย์สายเพชรเป็นผู้ที่เกษียณอายุก่อนกำหนด (Early Retire) โดยอาจารย์ทั้งสองคนมองว่าตนเองมีความพร้อมที่จะเกษียณอายุและต้องการใช้ชีวิตตามที่ตนต้องการ การให้ความหมายต่อเหตุการณ์ในลักษณะนี้จึงช่วยส่งเสริมให้การเปลี่ยนผ่านนี้ให้เป็นไปอย่างราบรื่น

“ชอบค่ะ มีความสุขมากเลยค่ะ อืม...ก็อยากเกษียณมาตั้งนานแล้วแหละ แต่ก็ต้องทำให้ครบอายุที่จะได้รับบำนาญ การเกษียณอายุคือ การปลดภาระจากหน้าที่การงาน ไม่ใช่ว่าไม่ชอบการเป็นอาจารย์นะ แต่ว่าเรามีอะไรที่อยากทำหลายอย่างที่มากกว่าการสอน การทำวิจัย จริง ๆ คือ ชอบทำงานฝีมือเย็บปักถักร้อย ทำสวน ทำอาหาร ซึ่งเมื่อก่อนตอนเราเป็นอาจารย์ ถามว่าได้ทำไหม ก็ได้ทำแต่น้อยมาก ๆ มีเรื่องอะไรให้กังวลเยอะ เดียวนี้ก็คือ เต็มที่ได้เลยทำสิ่งที่เราชอบทั้งวัน” (ราตรี, 21 พฤษภาคม 2561)

คล้ายกับอาจารย์ราตรี อาจารย์สายเพชรก็เป็นผู้ที่มียานอดิเรกที่หลากหลาย รวมถึงมีความต้องการในการทำสิ่งอื่นนอกเหนือไปจากการทำงานสอน แตกต่างกันเล็กน้อยตรงที่อาจารย์สายเพชรไม่ชอบการทำงานเป็นอาจารย์ ไม่ชอบการสอนและการทำงานวิจัย

“การเกษียณอายุคือ การได้พักผ่อน อยากออกมาตั้งนานแล้วหาจังหวะที่เค้าให้ Early retire เพราะไม่ชอบเลคเชอร์ ไม่ชอบงานวิชาการ ไม่ชอบงานวิจัย พอเกษียณจากอาจารย์ก็สบายขึ้นแต่เราก็ยังทำบุติกอยู่เพ็งเล็กได้ไม่กี่ปี ตอนนั้นก็แค่ให้เช่าหอพักก็สามารถทำงานที่บ้านได้ ก็ไม่ได้รู้สึกเหงานะ มีอะไรให้ทำทั้งวัน จัดนั่นจัดนี่” (สายเพชร, 21 มิถุนายน 2561)

ผู้ให้ข้อมูลคนอื่นที่เกษียณตามอายุงานก็ให้ความหมายไปในทิศทางเดียวกัน

“คือ พอเกษียณเนี่ยมันสบายมากเลยยิ่งถ้าตอนสามมีอยู่เนี่ยเป็นชีวิตที่เพอร์เฟค เพราะลูกก็โตหมดแล้วใช้ไหมเราก็ไปเที่ยวกันสองคนตายายแล้วเราก็ทำสวนมีความสุขบางวันเราก็ไปทำไปหาอะไรกินข้างนอกมันก็มีความสุขไม่เครียดไม่ต้องไปกังวลอะไร” (เฟื่องฟ้า, 30 พฤษภาคม 2561)

“ครูชอบนะ เกษียณช่วงแรกเรามีความสุขมากเลยค่ะ รู้สึกโล่ง เพราะก่อนหน้านี้มันเครียดมาก งานหนักมาก ทั้งบริหาร ทั้งงานวิจัย ปัญหาภายในอีก อยากออกเร็ว ๆ แต่ครูก็ทำงาน

ครบอายุราชการนะคะ พอเกษียณเราก็ไม่ต้องแบกภาระของที่ทำงานแล้ว ได้หยุดอยู่บ้านลัทธิ สบายขึ้นเยอะค่ะ” (สร้อยฟ้า, 15 มิถุนายน 2561)

ในขณะที่อาจารย์กุหลาบซึ่งต่ออายุการทำงานมองว่าการเกษียณอายุเป็นสิ่งที่ทำให้ชีวิตเปลี่ยนแปลงไปไม่มั่นคงเหมือนเดิม และยังมีความรู้สึกไม่พร้อมที่จะเกษียณอายุ อาจารย์มีการเปลี่ยนผ่านที่ไม่ค่อยราบรื่นนักและส่งผลให้อาจารย์รู้สึกไม่มีความสุขกับการเปลี่ยนผ่าน

“ไม่อยากจะเกษียณและไม่รู้สึกพร้อมที่จะเกษียณเลย คือ ยังอยากใช้ความรู้ที่มีมาให้เกิดประโยชน์ เราไปเรียนมาตั้งนานยังใช้ความรู้ที่มีมาไม่คุ้มเลยนะ เรารู้สึกว่าเราจะทำยังไงก็ได้ให้ดำรงสถานภาพการทำงานให้นานที่สุด เราชอบการทำงานเพราะทุกวันนี้ชีวิตก็หมดไปกับการทำงาน...ตอนนี้ก็กำลังจะต่ออายุเกษียณรอบที่สองค่ะ” (กุหลาบ, 2 มิถุนายน 2561)

อย่างไรก็ตาม จากการให้ความหมายของผู้ให้ข้อมูลพบว่า สิ่งที่อาจารย์ทุกคนคิดเห็นไปในทางเดียวกันคือ ความเครียดที่เกิดขึ้นจากภาระงาน เนื่องจากอาชีพอาจารย์มีหลายบทบาทหน้าที่ด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็น การทำงานสอน การทำงานวิจัยและการทำงานบริหาร ผู้ให้ข้อมูลหลายคนมีความชอบและความถนัดการทำงานสอนแต่ถูกกดดันให้รับหน้าที่งานบริหารซึ่งเป็นงานที่มีความเครียดสูง ด้วยภาระงานที่หนักและก่อให้เกิดความกดดันนี้ส่งผลให้ผู้ให้ข้อมูลอยากออกจากงานและมีผลต่อการให้ความหมายการเกษียณอายุของผู้ให้ข้อมูล

“พอทำงานไปสักพัก เราต้องรับงานบริหารช่วงนั้นเครียดมาก ร้องไห้บ่อย กินข้าวไม่ลง อยากออกจากงาน คือ ตัวเนื้องานไม่ได้หนักมากแต่เครียดค่ะ เพราะเราต้องไปเกี่ยวข้องกับอีกหลายฝ่ายซึ่งก็มีปัจจัยที่ควบคุมไม่ได้เยอะ ก็เกิดความเครียด” (สร้อยฟ้า, 15 มิถุนายน 2561)

“คือ บอกได้เลยว่าอยู่อย่างทุกข์ ทรมาน ไม่รักอาชีพนี้ ไม่ชอบเลกเซอร์ ชอบภาคปฏิบัติ คือ เราไม่เคยคิดว่าเอาดีด้านข้าราชการ บ้าไม่ชอบอ่าน ทรมาน คือ การสอนมันไม่ใช่แค่การรู้อย่างเดียว แต่คุณต้องสามารถอธิบายได้อย่างละเอียด ต้องพูดสื่อสารยังไงให้นิสิตเค้าเข้าใจ ก็จะทำให้เรามีตั้งเยอะที่เป็นคนเก่งมาก ๆ แต่เด็กเรียนกับเค้าไม่รู้เรื่อง สำหรับเราคือ มันต้องเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ดังนั้น การเป็นอาจารย์ที่เก่งคือ คนที่ Apply เก่ง นิสิตต้องเข้าใจได้” (สายเพชร, 21 มิถุนายน 2561)

4.2.2 ความเชื่อและทัศนคติที่มีต่อการเปลี่ยนผ่าน (Cultural Beliefs and Attitudes)

เมื่อมองเหตุการณ์การเกษียณอายุให้ลึกลงไปจากการให้ความหมาย จะสังเกตเห็นความเชื่อและทัศนคติที่ผู้ให้ข้อมูลมีต่อการเกษียณอายุ ผู้ให้ข้อมูลส่วนมากมีทัศนคติที่มองว่าการเกษียณอายุเป็นสิ่งที่น่ายินดี เนื่องจากการประกอบอาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัยเป็นอาชีพที่ได้รับการยกย่องจากสังคม มีความมั่นคง มีเกียรติในสังคม รวมถึงมีสวัสดิการหลังจากการเกษียณอายุ ไม่ว่าจะเป็นเงินบำเหน็จ เงินบำนาญ เงินกองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ เงินสวัสดิการเกี่ยวกับ

การศึกษาของบุตร หรือเงินสวัสดิการเกี่ยวกับการรักษาพยาบาล เป็นต้น ผู้ให้ข้อมูลจึงไม่ได้มีทัศนคติที่ไม่ดีต่อการเปลี่ยนผ่านนี้

“ตอนทำงานก็มีเรื่องน่าเบื่อเยอะแยะ พอเกษียณก็ดีมาก สบาย มีเงินบำนาญ ถ้าป่วยก็ไปโรงพยาบาลเบิกได้ สามิเราก็เป็นอาจารย์ ก็ไม่มีเรื่องต้องกังวลลูก ๆ เค้าก็ดูแลตัวเองได้ ก็ไม่ได้ต้องกังวลเรื่องเงิน พ่อเราเค้าก็เป็นข้าราชการเหมือนกันนะเป็นทหาร พอเกษียณก็สบาย มีสวัสดิการ เค้าก็เลยคะยั้นคะยอให้เราข้าราชการเหมือนกัน” (มะลิ, 25 พฤษภาคม 2561)

มุมมองความคิดที่ผู้ให้ข้อมูลมีต่ออาชีพอาจารย์สะท้อนออกมาหลายครั้งระหว่างการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลหลายคนเป็นอาจารย์เนื่องจากเป็นในช่วงที่ผู้ให้ข้อมูลเข้าทำงาน อาชีพนี้ยังเป็นข้าราชการอยู่และนอกจากตนเองจะชอบการทำงานอาชีพนี้แล้วนั้นยังมีการปลุกฝังค่านิยมและความชอบนี้ส่งต่อไปยังรุ่นลูกอีกด้วย

“ถ้าใจชอบอะเป็นอาจารย์นะดี แต่ลูกไม่เอาสักคนไม่รับราชการสักคน ขอสักคนยังไม่มีคือ เรออยากให้ลูกเนี่ยรับราชการเพราะเรารู้ว่ามันมั่นคง คือ พอเกษียณเนี่ยมันสบายมากเลย ยิ่งถ้าตอนสามียู่เนี่ยเป็นชีวิตที่เพอร์เฟคเพราะลูกก็โตหมดแล้วใจใหม่ เค้าก็ดูแลรับผิดชอบตัวเองได้ เราก้ไปเที่ยวกันสองคนตา ยายไปต่างประเทศ ไปต่างจังหวัด มีเวลาว่างเราก้ทำสวน หาดต้นไม้ ดอกไม้ มาปลูก มีความสุข บางวันเราก้ไปทำไปหาอะไรกินข้างนอกมันก็มีความสุขไม่เครียดไม่ต้องไปกังวลอะไร” (เฟื่องฟ้า, 30 พฤษภาคม 2561)

จากการเก็บข้อมูลยังพบว่า ผู้ให้ข้อมูลบางคนมีความต้องการที่จะเกษียณอายุจากอาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัย ไปทำอย่างอื่นเช่น ธุรกิจของครอบครัว ซึ่งก็จะส่งผลให้ผู้ให้ข้อมูลมีความพึงพอใจกับการเกษียณอายุจากอาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัยยิ่งขึ้น

“รู้สึกดีคะชอบมาก อย่างที่บอกไปเมื่อกี้ว่าอยากจะเกษียณมาตั้งนานแล้ว เรามีคุณแม่ที่เค้าเป็นแม่บ้านเป็น Role model มาตลอด คือ เรออยากเป็นแม่บ้าน อยากรอยู่บ้านมาตั้งนานแล้ว แต่ไม่ได้ใจ เราก้ต้องทำงานหาเงินด้วย จริง ๆ ตอนที่ออกเราก้จะจะมาช่วยงานพี่ชายด้วย เค้าชวนไปช่วยงานที่บริษัทเค้าเราก้มองว่าไปทำเป็นพาร์ทไทม์ก็โอเคนะ ไม่ได้จริงจังมาก” (ราตรี, 21 พฤษภาคม 2561)

“อย่างที่บอกว่าเปิดบูติกไปด้วยตอนที่ทำงานอาจารย์ เรอออกจากงานก่อนก็เพราะอยากมาทำตรงนี้ให้เต็มที่ด้วย เพราะเป็นสิ่งที่เรานัด เราทำได้ดี แล้วมันก็ได้ทำงานใกล้บ้าน เดินออกไปก็ถึงแล้วร้านที่เราเปิด พอออกมาทำเต็มตัวก็เหนื่อยน้อยลงเยอะ” (สายเพชร, 21 มิถุนายน 2561)

4.2.3 สถานะทางเศรษฐกิจและสังคม (Socioeconomic Status)

จากการสอบถามและพูดคุยกับผู้ให้ข้อมูล พบว่า ผู้ให้ข้อมูลมองว่าอาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัยเป็นอาชีพที่มีค่าตอบแทนไม่ได้สูงนักในระหว่างการทำงาน แต่เป็นอาชีพที่ค่อนข้างมี

ความมั่นคงและมีสวัสดิการที่ดี ครอบครัวตั้งแต่ช่วงทำงานจนถึงในช่วงบั้นปลายชีวิต จากสถานะทางเศรษฐกิจนี้ส่งผลให้ผู้ให้ข้อมูลไม่ได้มีความกังวลเรื่องรายได้มากนักเมื่อเกษียณอายุ เนื่องจากจะได้รับเงินบำนาญทุกเดือนและเมื่อเจ็บป่วยก็สามารถเบิกค่ารักษาพยาบาลได้ ผู้ให้ข้อมูลที่เป็นอาจารย์ข้าราชการเมื่อเกษียณอายุจะไม่ค่อยประสบกับปัญหาทางการเงินเท่าใดนักเนื่องจากยังมีเงินเดือนเข้าประจำทุกเดือนและไม่ต้องกังวลเรื่องการรักษาพยาบาล ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้จึงรู้สึกว่าการเกษียณอายุเป็นเหตุการณ์ที่ดี เนื่องจากไม่ต้องทำงานแต่ยังมีรายได้เข้ามา

“เกษียณก็สบายขึ้น เรายังมีเงินใช้เป็นประจำทุกเดือนโดยไม่ต้องไปทำงาน คือช่วงที่เป็นอาจารย์ รายได้ต่อเดือนไม่ได้เยอะนะ แต่สิ่งที่ดีคือ เรื่องเงินบำนาญกับสวัสดิการตอนที่เกษียณนี้แหละ เราก็คิดว่าถ้าไม่ได้ใช้จ่ายฟุ่มเฟือยก็คงอยู่ได้สบาย ๆ ไปตลอดชีวิต แล้วก็อย่างที่เล่าไปเมื่อกี้ เรามีเงินก้อนตอนที่ออกจากงานด้วยก็เหมือนเป็นเงินสำรองไว้ให้เรา เราก็ก็นำมาฝากตอนที่เกษียณอายุ” (ราตรี, 21 พฤษภาคม 2561)

เนื่องจากรายได้จากการประกอบอาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัยไม่ได้สูงนัก ทำให้ผู้ให้ข้อมูลหลายคนหารายได้จากช่องทางอื่นควบคู่ไปด้วย ซึ่งการมีรายได้จากหลายช่องทางทำให้ผู้ให้ข้อมูลสะดวกสบายในช่วงหลังเกษียณอายุ

“รายได้จากการสอนอย่างเดียวมันไม่พอ เรามีลูกตั้งสามคน เราก็ต้องหาช่องทางการหาเงิน ออมเงินไว้เผื่อตอนเราแก่ด้วยจะไปหวังพึ่งให้เค้ามาดูแลไม่ได้ ตอนทำงานก็ต้องหาทุนทำวิจัย ไปสอนข้างนอกด้วย พอทำงานไประยะหนึ่งเราก็มีเงินเก็บเพราะว่าส่วนใหญ่ทำแต่งงานไม่ได้ใช้เงินที่ไหนตอนที่ตามสามีไปทำงานที่เมืองนอก เราก็ขอยุทธทำทำวิจัยไปด้วย ส่วนใหญ่ค่าใช้จ่ายทั่วไปในบ้านสามีก็เป็นคนออก เราก็เป็นฝ่ายออมเงิน ตอนที่ย้ายมาสอนอีกมหาลัยหนึ่งที่ใกล้บ้าน เราก็ยังประหยัดขึ้นไปอีก ขับรถห้านาที่ก็ถึงที่ทำงานแล้วสบาย อีกอย่างคือ เราเล่นหุ้น มีกองทุนระยะยาว ตอนเกษียณก็ถือว่าโอเค ไม่ได้ลำบากอะไร” (เพ็ญฟ้า, 30 พฤษภาคม 2561)

“อาชีพอาจารย์รายได้ไม่เยอะเลยนะคะ แต่สวัสดิการถือว่าโอเค เราก็ไม่ต้องวางแผนทางการเงินมากเท่าไร ยิ่งเราไม่มีลูก เราก็ไม่ต้องกังวลอะไรมาก อีกอย่างหนึ่งคือ เราไม่ได้ทำงานตรงนี้เพื่อหวังว่าจะร่ำรวยอยู่แล้ว เราก็ทำงานอย่างอื่นไปด้วยตลอด ทำอพาร์ทเมนท์ เปิดบูติก เราก็มีรายได้จากหลายทาง” (สายเพชร, 21 มิถุนายน 2561)

ในขณะที่ผู้ให้ข้อมูลที่รับตำแหน่งพนักงานมหาวิทยาลัยจะมีความกังวลทางการเงินในช่วงเวลาที่เกษียณอายุ ส่งผลให้ผู้ให้ข้อมูลอยากต่ออายุการทำงาน

“ตอนที่ออกจากราชการมาทำงานมหาวิทยาลัย เราเข้ามาในตำแหน่งพนักงานมหาวิทยาลัย เพราะฉะนั้นเกษียณก็จะไม่ได้เงินบำนาญนะ เราเลยรู้สึกที่เรายังไม่พร้อมที่จะเกษียณ ถ้าเราไม่ทำงานเราจะเอาเงินที่ไหนใช้ มันไม่พอค่าใช้จ่าย คอนโดเราก็ยังต้องผ่อนอยู่เลยสองห้องแห

นะ พ่อแม่เราเค้าก็ไม่ทำงานแล้ว เราก็ต้องดูแล พอถึงปีที่เกษียณเราก็ยื่นขอต่ออายุทำงานเลย” (กุหลาบ, 2 มิถุนายน 2561)

นอกจากผู้ให้ข้อมูลส่วนมากจะพึงพอใจกับสถานะทางเศรษฐกิจของอาชีพนี้แล้ว ผู้ให้ข้อมูลยังมีความพึงพอใจต่อสถานะทางสังคมอีกด้วย เนื่องจากอาจารย์มหาวิทยาลัยเป็นอาชีพที่ได้รับการยอมรับจากสังคมสูง อย่างไรก็ตาม การประกอบอาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัยที่เป็นวิชาชีพชั้นสูง ยังส่งผลต่อผู้ให้ข้อมูลบางคนในช่วงเกษียณอายุเกิดความรู้สึก เบื่อ ไม่มีคุณค่าและรู้สึกว่าตนเองยังทำประโยชน์ได้ไม่เต็มที่หลังจากการเกษียณอายุ ผู้ให้ข้อมูลจำนวนหนึ่งจึงรู้สึกอยากกลับไปทำงานและยังทำงานที่เกี่ยวข้องกับสายงานของตนหลังจากเกษียณอายุแล้ว

“มันคือ ความชอบของเราด้วย แล้วมันก็เป็นส่วนหนึ่งในชีวิตไปแล้ว เกินครึ่งชีวิตอีกแผนการสอนนะ คือ มันก็ยังวนเวียนกลับมาสอนอยู่เรื่อย ๆ ไม่ใช่ว่าเกษียณปุ๊บมันจะไม่กลับมาที่นี้อีกแล้ว อยู่บ้านเฉย ๆ ก็เบื่อ ก็เลยอยากไปเที่ยว มาที่นี้ก็ได้มาเจอเด็กรุ่นใหม่ใช้ความรู้ที่มีให้เป็นประโยชน์ การสอนของเรามันก็ภาคปฏิบัติด้วย สอนจัดดอกไม้ได้อยู่กับของสวย ๆ งาม ๆ มันก็เลยสนุกทั้งผู้เรียนและผู้สอน อยู่ที่มหาวิทยาลัยก็มีคนแวะมาหาตลอด เดียวก็เพื่อน เดียวก็ลูกศิษย์ รับไปนั่นไปนี่” (มะลิ, 25 พฤษภาคม 2562)

นอกจากอาจารย์มะลิที่มีการกลับไปสอนที่คณะแล้ว อาจารย์สร้อยฟ้าก็ยังมีการทำงานตามความถนัดและความสนใจอยู่ แตกต่างตรงที่อาจารย์สร้อยฟ้าเน้นการทำงานทางวิชาการ เช่น การเขียนตำรา และการทำงานวิจัย

“พอเกษียณมาล้าก็พัก เราารู้สึกว่าเราน่าจะทำอะไรได้มากกว่าอยู่บ้านเฉย ๆ มีความรู้สึกอยากกลับไปทำงานเหมือนกัน เราเลยเขียนตำราบ้าง ทางคณะให้ไปเป็นอาจารย์พิเศษบ้าง ซึ่งก็รู้สึกดีขึ้น คือ ครูชอบงานสอน งานวิจัยด้วย พอตอนนี้กลับมาทำแบบไม่เต็มเวลามันก็โอเค ไม่เหนื่อยเหมือนเมื่อก่อนค่ะ อาจจะเป็นเพราะเราไม่มีงานอดิเรกอะไรจริง ๆ จัง ๆ ด้วย ความชอบความสนใจก็คือ เรื่องที่เราสอน” (สร้อยฟ้า, 15 มิถุนายน 2561)

4.2.4 การเตรียมความพร้อมและความรู้ (Preparation and Knowledge)

ในช่วงก่อนการเกษียณอายุ ผู้ให้ข้อมูลส่วนหนึ่งมีการเตรียมความพร้อมและศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับชีวิตหลังเกษียณอายุ ซึ่งการเตรียมตัวก่อนการเกษียณนี้ส่งผลให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถก้าวผ่านช่วงเปลี่ยนผ่านได้อย่างราบรื่นและมีความสุขยิ่งขึ้น โดยหัวข้อที่ผู้ให้ข้อมูลเหล่านี้ให้ความสำคัญคือ การเตรียมความพร้อมด้านการเงินและการเตรียมความพร้อมด้านจิตใจ

“ก่อนจะเกษียณก็หาข้อมูลค่อนข้างเยอะนะ สาเหตุที่สามารถ Early Retire ได้ เพราะในปีที่ออกทางรัฐบาลมีนโยบายปรับอัตรากำลังข้าราชการ ก็คือ มีการให้เงินก้อนตอนออกจากงาน ไม่ใช่เงินบำเหน็จนะ เราเลยออกได้ เพราะว่าเราต้องมีการเตรียมตัวเรื่องการเงินไว้พอสมควร เผื่อไว้สำหรับชีวิตช่วงเกษียณด้วย อีกอย่างหนึ่งคือ เราก็มีการวางแผนไว้ว่าออกจากงานเราอยากทำ

อะไรบ้าง อยากไปเที่ยวต่างประเทศ อยากทำสวน อยากทำขนม ส่วนใหญ่ก็คือ งานอดิเรกที่เราชอบ แต่เราไม่ค่อยมีเวลาทำในช่วงทำงานนั้นแหละ” (ราตรี, 21 พฤษภาคม 2561)

ผู้ให้ข้อมูลบางคนมีการพูดคุย สอบถามกับผู้ที่มีประสบการณ์การเกษียณอายุมาก่อน เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเกษียณอายุของตนเอง

“จริง ๆ พอใกล้ถึงวัยเกษียณแล้วก็มีหาข้อมูลเหมือนกัน ว่าเราจะเอาเงินที่มีไปลงทุนทำอะไรได้บ้างเพราะเราก็จะมีเวลามากขึ้นถ้าเกษียณอายุ แล้วก็ต้องเตรียมพร้อมว่าถ้าจะไม่ทำงานเราต้องมีเผื่อไว้อีกเท่าไร เรามีเพื่อนรุ่นพี่ที่เค้าเกษียณแล้วค่อนข้างเยอะ ก็มีไปคุย ไปถามว่าเกษียณแล้วเป็นยังไงบ้าง จะไปทำอะไรดีเวลาว่าง เค้าก็มีไปเดินตลาด ไปฝึกสมาธิ ตอนนั้นก็ลองไปตามเค้าดู” (สายเพชร, 21 มิถุนายน 2561)

ในขณะที่อาจารย์ที่ไม่ได้เป็นข้าราชการจะต้องมีการเตรียมความพร้อมทางด้านการเงินที่รอบคอบมากกว่า ดังตัวอย่างด้านล่าง

“ก็ต้องมีการเตรียมความพร้อมทางด้านการเงิน การวางแผนทางการเงินที่ดีนะ เพราะถ้าเกษียณแล้วเราก็ไม่มีรายได้ อย่าไปหวังเลยว่ามีลูก คือ เราเนี่ยหน้าที่ของพ่อแม่คือ ให้ ไม่ใช่ไปtakeต้อง give เพราะฉะนั้นพอเกษียณเนี่ยเราก็ต้องดูแลตัวเองได้แล้วควรจะมีให้เขาด้วย เพราะฉะนั้นตอนทำงานเนี่ยก็ต้องเริ่มแต่ไม่ได้เก็บเป็นเงินสดนะก็ต้องมีการลงทุน พวกกองทุนระยะยาว หุ้น” (เฟื่องฟ้า, 30 พฤษภาคม 2561)

ผู้ให้ข้อมูลที่ไม่ได้มีการเตรียมความพร้อมและหาข้อมูลความรู้ก่อนการเกษียณอายุ หลังเกษียณอายุจะมีช่วงเวลาที่ย่ำแย่และการเปลี่ยนผ่านที่ไม่ราบรื่นนักเมื่อเทียบกับผู้ที่มีการเตรียมพร้อมเนื่องจากต้องเผชิญกับชีวิตประจำวันที่เปลี่ยนแปลงไป อย่างไรก็ตาม ผู้ให้ข้อมูลหลายคนก็สามารถปรับตัวและสามารถปรับโครงสร้างชีวิตประจำวันใหม่ ก็จะสามารถมีช่วงเวลาการเปลี่ยนผ่านที่ราบรื่นขึ้นได้

“ช่วงที่ใกล้จะเกษียณ ครูค่อนข้างงานหนักมาก เลยไม่ค่อยได้มีการเตรียมตัว การหาข้อมูลหรือเตรียมใจเอาไว้ก่อน ช่วงแรกที่เกษียณเราก็จะโล่ง แสบปี สบาย แต่พอเกษียณมาล้าก็พัก เราารู้สึกว่าเราน่าจะทำอะไรได้มากกว่าอยู่บ้านเฉย ๆ มีความรู้สึกอยากกลับไปทำงานเหมือนกัน เราเลยเขียนตำราบ้าง ทางคณะให้ไปเป็นอาจารย์พิเศษบ้าง ซึ่งก็รู้สึกดีขึ้น คือ ครูชอบงานสอนงานวิจัยด้วย พอตอนนี้ก็กลับมาทำแบบไม่เต็มเวลามันก็โอเค ไม่เหนื่อยเหมือนเมื่อก่อนคะ...ไม่ต้องยุ่งกับเรื่องภายในคณะ แล้วเวลาส่วนใหญ่เราว่างอยู่บ้านได้” (สร้อยฟ้า, 15 มิถุนายน 2561)

4.2.5 ปัจจัยจากคนรอบข้าง (Community Condition)

คนใกล้ตัวของผู้ให้ข้อมูลเป็นกลุ่มที่ส่งผลต่อทัศนคติและการใช้ชีวิตหลังการเกษียณอายุ การได้รับความช่วยเหลือสนับสนุนจากคู่ครองและครอบครัวจะทำให้ผู้ให้ข้อมูลใช้ชีวิต

หลังการเกษียณอายุอย่างราบรื่นและมีความสุขมากขึ้น โดยส่วนมากผู้ให้ข้อมูลมีความใกล้ชิดสนิทสนมกับคนในครอบครัวทำให้ไม่ได้มีช่วงเวลาการเปลี่ยนผ่านที่โดดเดี่ยวและไม่มีความสุข

“ลูกเราก็บอกว่าออกจากงานได้เลย แต่จริง ๆ ไม่มีใครห้ามเราได้อยู่แล้ว (หัวเราะ) คนที่บ้านก็มีถามบ้างว่าเกษียณไปจะไม่เบื่อเหรอ แต่ส่วนใหญ่คนในครอบครัวก็ทำงานอิสระกันอยู่แล้ว เราก็เจอเค้าวันธรรมดาได้ มีนัดกันไปเที่ยวกับน้องสาวบ้าง แต่ส่วนใหญ่เราก็อยู่กับลูก ๆ ซึ่งทุกคนก็พยายามหาอะไรให้แม่ทำ เดี่ยวให้ตัดชุดให้ เดี่ยวทำขนมด้วยกัน สอนการบ้านก็มี เราก็ไม่มีเวลาว่างเลย มันเลยไม่ได้เป็นเรื่องที่หนักหนา มันเป็นเรื่องที่ดีเรื่องที่เราชอบเพราะอย่างงั้นมันก็ไม่ได้เรียกว่ารับมือ มันก็เรียกว่าเอ็นจอย” (ราตรี, 21 พฤษภาคม 2561)

อาจารย์ราตรีเป็นผู้ให้ข้อมูลที่ใช้เวลาหลังการเกษียณอายุร่วมกับลูกค่อนข้างมาก ในขณะที่ผู้ให้ข้อมูลคนอื่นที่มีคู่ครองมักและมีช่วงเวลาการเกษียณอายุที่ใกล้เคียงกันจะใช้เวลาร่วมกับคู่สมรสโดยหากิจกรรมต่าง ๆ ทำร่วมกัน ดังต่อไปนี้

“ตอนที่สามียังอยู่ สามีก็จะพาไปนั่นไปนี่ ไปเที่ยวต่างจังหวัด อย่างเราชอบกินอาหารทะเลเค้าก็จะพาไปหัวหิน ไปพัทยา ไปที่ใกล้ ๆ ก็จะไปกันสองคนเพราะลูกก็โต ทำงานกันหมดแล้วเค้าก็ไม่ค่อยมีเวลา แต่พอสามีเสีย เราก็แว้งไปเลย เสร้ามาก ลูก ๆ ก็ เอาหลานมาให้เลี้ยงเพื่อน ๆ ก็มาหาที่บ้าน พาไปวัด ก็ดีขึ้น” (เฟื่องฟ้า, 30 พฤษภาคม 2561)

“ก็เกษียณเวลาใกล้ ๆ กันเลยคะ สามีครุ่นจะเกษียณก่อน ชีวิตส่วนใหญ่ก็อยู่บ้าน เค้าก็เป็นคนเอ็นจอยกับการอยู่บ้าน ดูทีวี มีคนมาหาที่บ้าน ก็ดูเค้ามีความสุขดี ส่วนใหญ่เราก็ไปไหนมาไหน ทำอะไรด้วยกัน” (สร้อยฟ้า, 15 มิถุนายน 2561)

“ส่วนใหญ่ก็อยู่กับสามี เพราะสามีเค้าทำงานที่บ้านอยู่แล้วคะ ก็เป็นชีวิตที่ดี happy ก็ช่วยกันทำธุรกิจ มีเวลาว่างก็ดูซีรีส์ด้วยกัน ไปเที่ยวด้วยกัน ตอนจะลาออกเค้าก็สนับสนุนเพราะเค้าเห็นตอนที่เราเครียดกับงานมาตลอด เค้าก็สนับสนุนไม่ว่าเราจะทำอะไร” (สายเพชร, 21 มิถุนายน 2561)

ในขณะที่ถ้าคนรอบข้างของผู้ให้ข้อมูลยังทำงานเหมือนเดิมหรือไม่ได้มีการปรับเปลี่ยนชีวิตประจำวันมากนักก็ส่งผลต่อผู้ให้ข้อมูลเช่นกัน

“ตอนเกษียณ หุ้ย นานมากแล้วนะ (หัวเราะ) ตอนนั้นแฟนเราก็เกษียณแล้วแต่ต่ออายุราชการ เค้าไม่ยอมให้ออก เราก็โดนเชิญมาสอนตลอด ก็มาพร้อมกับแฟน ชีวิตก็ไม่ได้เปลี่ยนไปมาก เดินทางไป กลับมาหาลัยด้วยกันเหมือนเดิม ต่างนิดหน่อยคือ งานไม่หนักเท่าเดิม แล้วก็ปฏิเสธงานได้ ถ้าเค้าไม่ทำงานต่อแล้วเราก็คงไม่ทำ ไม่มีใครขบรถให้ ถ้าต้องอยู่บ้านกันสองคนตา ยาย ก็เปื้อนนะ ลูก ๆ ก็โตหมดแล้ว ไม่มีหลานกันเลยสักคน ออกมาหาลัยก็ดี ไม่เหงา ก็น่าจะคิดเหมือนกันเลยไม่เลิกทำงานกันทั้งคู่” (หัวเราะ) (มะลิ, 25 พฤษภาคม 2561)

ผู้ให้ข้อมูลหลายคนได้รับข้อมูลจากคนสนิท หรือแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือและเป็นประโยชน์ เช่น การได้รับคำแนะนำเกี่ยวกับกิจกรรมที่ทำหลังเกษียณอายุหรือการปรับตัวหลังเกษียณอายุ ช่วยให้ผู้ใช้ข้อมูลรับมือกับการเปลี่ยนผ่านได้อย่างราบรื่นมากยิ่งขึ้น

“ก็มีอารมณ์ที่เกษียณไปแล้ว เราค่อนข้างสนิทกับคนที่ทำงานนะ เราก็คุยกันว่าพอเค้าเกษียณไปแล้วเป็นยังไงบ้าง เหนงมัย ทำอะไรเวลาว่าง เค้าก็แนะนำมาว่าให้หากิจกรรมทำ หาหนังสืออ่าน มีไปวัด ปฏิบัติธรรม คือ เราก็เหมือนมีตัวอย่างให้เห็นว่าพอเกษียณไปแล้วทำอะไรได้บ้าง ช่วงที่เกษียณก็เลยโอเค ไม่ได้รู้สึกช็อคหรือเหงาเลย ก็ไม่ได้ทำตามเค้าหมดแต่พอเรารู้สึกว่าเราก็สามารถโทรไปปรึกษาเพื่อนได้” (เฟื่องฟ้า, 30 พฤษภาคม 2561)

4.2.6 ปัจจัยจากสังคม (Societal Condition)

อาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัยเป็นอาชีพที่ได้รับการยอมรับ และเป็นอาชีพที่น่ายกย่องในบริบทสังคมไทย ผู้ให้ข้อมูลส่วนมากจึงไม่ได้มีความรู้สึกที่ไม่ดีนักเมื่อถึงช่วงเวลาที่ต้องเกษียณอายุ สาเหตุสำคัญส่วนหนึ่งเป็นเพราะการเกษียณอายุของอาจารย์ได้รับการความสำคัญและเป็นอาชีพที่ได้รับการยกย่องถึงแม้จะเกษียณอายุไปแล้ว ยกตัวอย่างเช่น การจัดงานเชิดชูเกียรติให้กับอาจารย์ที่เกษียณอายุ หรือการเชิญอาจารย์ที่เกษียณไปแล้วให้กลับมาสอน เป็นต้น

“เราก็ทำงานมานานแล้ว มันก็ถึงเวลาที่ควรจะพักผ่อนได้แล้ว ตอนนั้นที่คณะเค้าก็มีจัดงานให้ เพื่อน ๆ น้อง ๆ ที่ทำงานก็น่ารักมากมีเขียนการ์ดกันมาให้เต็มเลย (หัวเราะ) เด็ก ๆ ก็เอาพวงมาลัยมาให้ งานแบบพิธีการเลย เราต้องขึ้นไปพูดบนเวทีด้วย ก็เป็นวันที่รู้สึกดี อิมเอมใจ การเป็นอาจารย์ก็ดีนะ เวลาที่มีความสุขที่สุดก็คือ เวลาที่นักศึกษากลับมาหาเราตอนเค้าเรียนจบ มันอิมเอมใจ” (ราตรี, 21 พฤษภาคม 2561)

“วันเกษียณก็เป็นวันที่ใจหายเหมือนกัน ทำงานมาตั้งนาน แต่ก็เป็นไปในทางที่ดีนะคะ เราก็ทำงานมาถึงเวลาพักผ่อนให้คนใหม่ ๆ มาทำงานได้แล้ว” (สร้อยฟ้า, 15 มิถุนายน 2561)

“สิ่งที่ชอบมากของอาชีพนี้คือ เพื่อนร่วมงาน และบรรยากาศที่ทำงาน ก็เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เราทำงานมาได้เป็นสิบ ๆ ปี อีกอย่างหนึ่งคือ ความอิสระในการทำงาน ช่วงเวลาการทำงานกับภาระงานก็ไม่ได้หนักมากแล้วก็ได้ไม่เข้างานเข้ามาเพราะเราเป็นคนไม่ชอบตื่นเช้าเลย” (สายเพชร, 21 มิถุนายน 2561)

ความเปลี่ยนแปลงของระบบการทำงานรวมถึงสภาพแวดล้อมในการทำงานก็มีส่วนสำคัญที่ส่งผลให้ผู้ให้ข้อมูลอยากเกษียณอายุและมีความพึงพอใจกับการเกษียณ

“สมัยก่อนเราชอบบรรยากาศในมหาลัยมาก คือ มันสบาย ๆ จอตรงไหนก็ได้ คนไม่เยอะ เพื่อนร่วมงานก็น่ารัก กฎระเบียบต่าง ๆ ก็ไม่ได้เยอะแยะเหมือนสมัยนี้ เดี่ยวนี้เปลี่ยนไปเยอะภาระงานประจำของอาจารย์ ยิ่งวันยิ่งเยอะ” (สร้อยฟ้า, 15 มิถุนายน 2561)

บริบทการทำงานอาจารย์ยังเป็นอาชีพที่มีความอิสระส่งผลให้ผู้ให้ข้อมูลมีความพึงพอใจกับการทำงานและส่งผลต่อการเกษียณอายุ ไม่ว่าจะเป็น การกลับไปทำงานหรือการต่ออายุเกษียณ

“อาจารย์เป็นอาชีพหนึ่งที่มีความอิสระ อิสระก็คือ ไม่ชอบใครเราก็ไม่คบได้ เพราะการทำผลงานหรือความก้าวหน้ามันอยู่กับตัวเราใช่ไหมคะ ถ้าอย่างเราเคยเป็นตำรวจหรือว่าเป็นข้าราชการอย่างอื่นถ้าทะเลาะกับนายก็มีหวังไม่ก้าวหน้า แต่ของเราไม่เพราะว่านี่ก็ฟ้องอธิการ เราก็เป็นตัวของตัวเองเขาจะมาสกัดกั้นอะไรเราก็ได้ลำบากอาจจะทำได้บ้าง แต่บางอย่างก็ไม่สามารถ อย่างเช่น ไม่ให้เราเป็นรศ.เนี่ยไม่ได้เพราะเป็นผลงานที่ตัวเราทำเอง ก็คิดว่ามันเหมาะก็พอถึงได้ออกจากราชการมาเป็นอาจารย์ ถ้ามหาลัยเนี่ยมีบรรยากาศเหมือนกับกระทรวงศึกษาที่ถือว่าหนีเสือปะจระเข้แต่นี่ก็ไม่ใช่ มหาลัยก็มีความเป็นอิสระซึ่งคนอื่นจะมาก้าวก่ายชีวิตเราไม่ได้ก็เลยอยู่ได้” (กฤษดาบ, 2 มิถุนายน 2561)

จากปัจจัยต่าง ๆ ข้างต้นจะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนผ่านบทบาทเข้าสู่ช่วงชีวิตเกษียณอายุอย่างราบรื่นนั้นมาจากหลายสาเหตุด้วยกัน ทั้งจากตัวผู้ให้ข้อมูลเอง จากคนรอบข้าง รวมถึงปัจจัยจากสังคม ในงานวิจัยครั้งนี้ตัวผู้ให้ข้อมูลโดยส่วนมากมีการเปลี่ยนผ่านที่ดีเนื่องมาจากการเตรียมความพร้อมที่เหมาะสมก่อนการเกษียณอายุ มีคนรอบข้างที่คอยสนับสนุนและอยู่เคียงข้าง รวมถึงการที่สถานะทางสังคมที่ดีของอาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัย ส่งผลให้ชีวิตหลังการทำงานเป็นช่วงชีวิตของการพักผ่อนและมีความสุข

4.3 การเรียนรู้ตลอดชีวิตของอาจารย์มหาวิทยาลัย

การประกอบอาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัย ที่ต้องทำหน้าที่ให้ความรู้ผู้อื่นรวมถึงอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ต้องศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลอยู่เสมอ ส่งผลให้ผู้ให้ข้อมูลมีการเรียนรู้ตลอดทั้งในช่วงก่อนการเกษียณอายุและหลังจากเกษียณอายุแล้ว เพื่อให้เข้าใจการเรียนรู้ตลอดชีวิตของอาจารย์มหาวิทยาลัยอย่างรอบด้าน ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อออกเป็น 3 หัวข้อ ได้แก่ รูปแบบการเรียนรู้ การให้ความหมายการเรียนรู้ตลอดชีวิต และปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้

4.3.1 รูปแบบการเรียนรู้

การเรียนรู้ของอาจารย์แต่ละคนมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกันกล่าวคือ ในช่วงหลังเกษียณอายุผู้ให้ข้อมูลมีการศึกษาหาข้อมูลและมีการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self-Directed Learning) ตามความสนใจ ความต้องการ และความถนัดของตนซึ่งการเรียนรู้รูปแบบนี้มีความเป็นอิสระมากกว่าการเรียนรู้ในช่วงที่ผู้ให้ข้อมูลยังทำงานอยู่ ซึ่งเป็นช่วงที่ยังมีข้อจำกัดเรื่องเวลาและหัวข้อที่ศึกษา โดย

การเรียนรู้ของผู้ให้ข้อมูลในช่วงเกษียณอายุนี้โดยส่วนมากมีการเรียนรู้ผ่านแหล่งข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์ (E-Learning)

ประเด็นที่ 1 การเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self-Directed Learning)

การเรียนรู้ของผู้ให้ข้อมูลในช่วงหลังเกษียณอายุ จะเริ่มจากการเรียนรู้ในเรื่องที่ตนให้ความสนใจ เป็นรูปแบบการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self-Directed Learning) โดยผู้ให้ข้อมูลมีการหาแหล่งทรัพยากรของการเรียนรู้ เลือกวิธีการเรียนรู้ รวมถึงการประเมินความก้าวหน้าของการเรียนรู้ของตนเอง การเรียนรู้รูปแบบนี้เป็นแนวคิดของการเรียนรู้ชนิดหนึ่งที่สนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Life-Long Learning)

“ถ้าเป็นช่วงวัยเกษียณเราก็จะเรียนในเรื่องที่เราสนใจ ตามความต้องการของเราอย่างล่าสุดต้องเย็บชุดให้ลูกสาว แล้วเราอยากรู้เทคนิคที่จะเย็บให้เร็วขึ้น จริง ๆ ตามห้างเค้าก็มีสอนนะ ร้านที่เค้าขายจักรเย็บผ้า เค้าก็มีโทรมาชวนให้ไปเรียนแต่เราไม่อยากจะออกไปเรียนข้างนอก ชี้เกี่ยจเดินทาง เราก็เลิร์ชเอา ดูตาม Youtube มันก็เร็วแล้วก็อยากหยุดเมื่อไรก็ได้ สะดวกกว่า” (ราตรี, 21 พฤษภาคม 2561)

เมื่อเข้าสู่ช่วงเกษียณผู้ให้ข้อมูลมีความอิสระในการเลือกวิธีการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งผู้ให้ข้อมูลจะเลือกวิธีที่สะดวกสบายที่สุดและจะเลือกเรียนในหัวข้อที่ตนสนใจจริง ๆ สำหรับผู้ให้ข้อมูลบางคนก็ยังคงสนใจและเรียนรู้ในเรื่องที่ตนชอบตั้งแต่เด็ก

“เรื่องการตัดเย็บเสื้อผ้าเราเริ่มตั้งแต่เด็ก เราเติบโตมาในครอบครัวที่ทุกคนทำงาน เราก็ชอบดูคุณแม่เวลาเค้าตัดเย็บ ต้องมีอะไรบ้าง ทำยังไง ก็เริ่มเรียนรู้มาตั้งแต่เด็ก หยิบจับผ้ามาเย็บ อยากรู้อะไรก็ลองทำดู ผิดบ้างถูกบ้าง ตอนไปเรียนเมืองนอกก็หาวิชาลงเรียน เป็นวิชาที่เราสนใจจริง ๆ เราก็จะตั้งใจเรียน พอมาถึงตอนที่เราต้องสอนคนอื่นเราก็สอนเหมือนที่อาจารย์สอนมา พอเกษียณอายุก็ไม่ค่อยได้ออกจากบ้านเท่าไร ชอบอยู่บ้านแต่ก็สั่งซื้อผ้ามาจากเว็บผ้าเมืองนอก เอามาประดิษฐ์ทำนั่นทำนี่ ตอนนี้อะลังอินกับการเดินไลน์แดนซ์ ก็ไปเรียน สนุกดี กลับบ้านมาก็ซ่อมเต็นท์ที่บ้าน” (สายเพชร, 21 มิถุนายน 2561)

ผู้ให้ข้อมูลหลายคนยังเรียนรู้ในเรื่องที่ตนเองถนัดและเชี่ยวชาญ เช่น อาจารย์มะลิที่ยังมีการศึกษาหาข้อมูลและฝึกฝนในสิ่งที่ตนเองสนใจอยู่เสมอ การเรียนรู้ด้วยรูปแบบนี้ยังสามารถเกิดขึ้นได้ทุกที่ ทุกเวลา ผู้ให้ข้อมูลสามารถเรียนรู้ด้วยตนเองที่บ้าน ห้างสรรพสินค้าหรือแหล่งการเรียนรู้อื่น ๆ

“ปกติเวลาจะจัดดอกไม้ก็จะมีไดอะแกรมที่เราทำเอง สอนนิสิตก็เขียนไดอะแกรมแล้วเราเขียนได้เพราะเราทำเยอะ เพราะเราดูต้นไม้ ดูกิ่งไม้ ดูดอกไม้ที่มันขึ้นอยู่แล้วเราก็จำ แล้วก็ลองมาเขียน เราก็ให้เด็กอะทุกเทอมต้องเขียนไดอะแกรม จะเรียนรู้อะไรต้องเริ่มจากตัวเราเองก่อน ต้องสนใจอยากรู้ พอเราอยากรู้เราก็จะพยายาม ที่สำคัญคือ ต้องทำเยอะ ๆ ฝึกบ่อย ๆ เตียวก็เป็นเอง

อย่างเราว่าจะถึงวันนี้ฝึกแล้วฝึกอีก แล้วทุกทีคือ ห้องเรียน เดินในสวนเห็นดอกไม้ดอกบวบต้น รูปทรงแปลก ๆ เราก็จำมาเป็นไอเดียริบกลับมาร่างเก็บไว้ มีเป็นร้อยเลยนะ หรือออกไปเดินจตุจักร โห ของน่าสนใจเต็มไปหมด วันก่อนไปเซ็นทรัลเจอหมวกติดดอกไม้ เราก็ว่าแปลกดี ต้องซื้อเก็บไว้เป็น ตัวอย่าง ก็ต้องช่างสังเกตด้วยนะ” (มะลิ, 25 พฤษภาคม 2561)

ประเด็นที่ 2 การเรียนรู้ผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ (E-Learning)

การเรียนรู้ของผู้ให้ข้อมูลในช่วงเกษียณอายุโดยส่วนมากจะเป็นการเรียนรู้ผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เนื่องจากเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่เข้าถึงได้ง่าย สามารถศึกษาได้ตลอดเวลา ในช่วงเวลาที่ตนสะดวกและมีข้อมูลที่หลากหลายครอบคลุมเรื่องให้ผู้ให้ข้อมูลอยากรู้

“ส่วนใหญ่อยากรู้อะไรก็ Google ก็จะมีร้านค้าประจำที่เคยสั่งผ้ามาจากเมืองนอก เขาก็ส่งมาทุกวันแคตตาล็อกเอเยอะไรเอเยเราก็เปิดดูอยู่หน้าคอมเป็นครั้งวันก็อยู่ได้ แต่เดี๋ยวนี้มันเปลี่ยนไปก็จะเปลี่ยนไปเป็นแบบ YouTube ซึ่งมีคลิปให้ดูด้วยก็เป็นพวกวิธีการต่าง ๆ ซึ่งเดี๋ยวนี้เราก็สนใจแต่เรื่องแบบนี้พวกฮาวทู คือ การเลิร์ซในอินเทอร์เน็ต เราก็เลิร์ซตั้งแต่ตอนทำงานแล้ว แต่สมัยนั้นก็มีที่ต้องไปอบรมข้างนอกด้วยแต่พอเกษียณก็ไม่มีไปอะไรแบบนั้น แล้วก็สิ่งที่ต่างคือ Content ที่เราเลิร์ซ เช่น อย่างตอนนี้เป็นย่าแล้ว เราก็เลิร์ซหาวิธีการเลี้ยงเด็ก หรือเราป่วย ไม่สบาย เราก็ First aid ตัวเอง เลิร์ซหาว่าเราเป็นอะไร ทำความเข้าใจอาการ อีกอย่างคือ ตอนทำงานเราอ่านหนังสือเออะ แต่เดี๋ยวนี้เราไม่ค่อยได้อ่านหนังสือที่เป็นวิชาการ ก็อ่านอยู่แต่อ่านคนละแบบกับตอนนั้น” (ราตรี, 21 พฤษภาคม 2561)

ผู้ให้ข้อมูลมีการเรียนรู้ผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์มาตั้งแต่ในช่วงทำงาน โดยส่วนมากจะศึกษาจากเว็บไซต์ห้องสมุดของมหาลัย เมื่อก้าวเข้าสู่วัยเกษียณอายุ ด้วยข้อจำกัดที่มากขึ้นในเรื่องสุขภาพร่างกายที่ถดถอยลงทำให้เดินทางไปไหนมาไหนไม่ค่อยสะดวก ทำให้ผู้ให้ข้อมูลใช้วิธีการเรียนรู้ผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ซึ่งเป็นแหล่งการเรียนรู้ที่สะดวก มีอิสระและเข้าถึงได้ง่าย

“กิจวัตรประจำวันอย่างหนึ่งเลย คือ ต้องเลิร์ซหาข้อมูล คือ ตัวครูเป็นคนอยากรู้อยากเห็น พอสงสัยหรืออยากรู้อะไรต้องหาคำตอบ วัน ๆ หนึ่งก็นั่งอยู่หน้าจอบอกมานานเหมือนกันนะ แต่จริง ๆ สมัยนี้ก็มีข้อมูลลวง ข้อมูลเท็จเออะเหมือนกัน เราก็ต้องหาจากหลายแหล่งข้อมูล เมื่อก่อนตอนอยู่ที่คณะก็จะหาข้อมูลเรื่องที่จะสอน ทางานวิจัยอ่านส่วนใหญ่ก็เลิร์ซจากเว็บห้องสมุดมหาลัยคะ แต่พอเกษียณมาเราก็ยังสนใจเรื่อง Nutrition อยู่นะ ก็มีหามาอ่าน Update อยู่เสมอ ๆ พอเราแก้ตัวลงเรื่องสุขภาพก็มาเป็นอันดับต้น ๆ ของตัวเองด้วย สามี่ด้วย ส่วนใหญ่ก็จะหาอ่านเรื่องสุขภาพการออกกำลังกาย ๆ หาข้อมูลเรื่องแพทยอะไรแบบนี้” (สร้อยฟ้า, 15 มิถุนายน 2561)

ผู้ให้ข้อมูลเลือกเรียนรู้จากเว็บไซต์ต่าง ๆ และจะศึกษาในเรื่องที่ตนมีความสนใจในขณะนั้น เนื่องจากการศึกษาผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์เป็นแหล่งข้อมูลที่ตอบโจทย์ความสงสัยของผู้ให้

ข้อมูลได้ กล่าวคือ เป็นแหล่งข้อมูลที่มีทั้งความหลากหลายและมีการปรับปรุงข้อมูลให้ทันสมัยอยู่เสมอ

“ทุกวันนี้เรียนรู้จาก Google ต้องเปิดทุกวัน เช่น ตอนนี้มีปัญหาหามา เราก็ต้องไปถามพยาบาลตัวเองเบื้องต้นแล้ว Google วิเคราะห์ตัวเองว่าเป็นอะไร เราต้องรู้ตัวเราก่อน แล้วก็ไปค้นที่กว่าซากี่วัน ทุกวันนี้ก็มีการบ้าน List ว่าเราเป็นอะไร จดอาการตัวเอง เพื่อ Brief ตัวเองได้ ไม่งั้นเวลาไปหาหมอ หมอถามชามานานรึยัง เราตอบไม่ได้ยังไงก็แย่ หรืออย่างต้นไม้ที่บ้านมันเฉา ก็ต้องหาว่ามันเป็นเพราะอะไร ไม่งั้นอยู่ดี ๆ เราจะรู้ได้อย่างไร เราไม่มีความรู้เรื่องต้นไม้มาก่อน” (สายเพชร, 21 มิถุนายน 2561)

การเรียนรู้ของผู้ให้ข้อมูลหลังจากเกษียณอายุโดยส่วนมากจะเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเองในหัวข้อที่ผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนสนใจเนื่องจากไม่มีข้อจำกัดเรื่องเวลาและภาระงานแล้ว ผู้ให้ข้อมูลส่วนมากมีการเรียนรู้ผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เนื่องจากเป็นแหล่งข้อมูลที่เข้าถึงได้ง่ายที่สุดและสามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลาตามที่ตนสะดวก จะสังเกตได้ว่าผู้ให้ข้อมูลกลุ่มนี้มีการเรียนรู้จากสื่ออิเล็กทรอนิกส์อยู่แล้วตั้งแต่สมัยที่ยังเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยอยู่

4.3.2 การให้ความหมายของการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ผู้ให้ข้อมูลทั้ง 6 คน ให้ความหมายการเรียนรู้ไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ การเรียนรู้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่เสมอในชีวิตประจำวัน ผู้ให้ข้อมูลมองว่าการเรียนรู้ตลอดชีวิตมีความสำคัญและเป็นสิ่งจำเป็นในชีวิต และการเรียนรู้ควรจะดำเนินไปตลอดชีวิตเพราะการเรียนรู้อยู่เสมอจะช่วยให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างราบรื่นยิ่งขึ้น

“การเรียนรู้ตลอดชีวิตก็หมายความว่าความตรงตัว คือ เราต้องเรียนรู้ไปตลอดที่เราใช้ชีวิต” (ราตรี, 21 พฤษภาคม 2561)

“ก็หมายความว่าเราต้องเรียนรู้ตลอด หยุดไม่ได้ เราต้องมีความสุขกับการได้เรียนรู้ อย่างดอกไม้เราก็ทำมาตั้งแต่เด็กเลยตั้งแต่การเรือนเลย แกะสลักจัดดอกไม้ทำอาหาร เราก็ต้องทำอะไรทำไปเรื่อย ๆ สอนจัดดอกไม้เราก็ต้องหา ต้องคิดต้องไปแล้วต้องไปหาของอะไร ต้องเตรียมรู้สึกว่าย่างเหมือนเดิมนะ ตอนนี่เราไม่ได้สอนการจัดการบ้านเรือนแล้วแต่เรายังชอบไปดูร้านดอกไม้ไปหาไอเดียอะไรใหม่ ๆ” (มะลิ, 25 พฤษภาคม 2561)

“จริง ๆ มนุษย์ทุกคนก็เรียนรู้ทุกวันอยู่แล้ว คุณจะเรียนทำสวน ทำปุ๋ย ทำกับข้าว โดยที่ไม่ได้ต้องมาพูดว่าฉันมาเข้าคอร์สเรียนมันก็คือ การเรียนรู้ตลอดชีวิตอยู่แล้ว อย่างตัวเองเนี่ยชอบอ่านหนังสือ ตามโซเชียล เราก็มองว่ามันเป็นการเรียนรู้อย่างหนึ่ง คือ ทุกคนก็มีเรื่องที่ทำให้เรียนรู้ตลอดชีวิตแล้วมันก็อยู่ในชีวิตทั่วไปทุกวันนี้แหละ” (กุหลาบ, 2 มิถุนายน 2561)

“ครูชอบนะการเรียนรู้ตลอดชีวิต มันคือ สิ่งที่สุดอดแทรกในชีวิตของทุกคน ตัวครูเรียนรู้ผ่านตำรา ผ่านการพูดคุยกับคนนั้นคนนี้ สมัยก่อนก็ชอบแลกเปลี่ยนความเห็นกับเพื่อนร่วมงาน

ก็เป็นการเรียนรู้อย่างหนึ่ง ถ้าตอนนี้ก็จะเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเองซะส่วนใหญ่” (สร้อยฟ้า 15 มิถุนายน, 2561)

“การเรียนรู้ตลอดชีวิตหรือ คือ การเรียนรู้ไปทุกวัน ต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ คือ มันเป็นสิ่งที่อยู่ในชีวิตประจำวันอยู่แล้วแหละ แล้วแต่ว่าช่วงชีวิตตอนนั้นจะสนใจเรียนรู้เรื่องอะไร มันสำคัญนะ ทุกคนไม่ควรหยุดเรียนรู้ ถึงจะเกษียณแล้วก็ต้องเรียนรู้อยู่ตลอด” (สายเพชร, 21 มิถุนายน 2561)

จากการให้ความหมายการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้ให้ข้อมูลจะเห็นได้ว่าผู้ให้ข้อมูลทุกคนมีความสุขกับการเรียนรู้ และยังมีการเรียนรู้อยู่เสมอในทุกวัน ผ่านวิธีการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเป็นการฝึกฝนทักษะต่าง ๆ ด้วยตนเอง, การพูดคุยกับผู้อื่น หรือการเรียนรู้ผ่านสื่อต่าง ๆ เป็นต้น

4.3.3 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ผู้ให้ข้อมูลทุกคนมีการเรียนรู้อยู่เสมอ ทั้งในช่วงก่อนการเกษียณอายุและหลังเกษียณอายุ สิ่งที่แตกต่างกันออกไปนั้นคือ จุดประสงค์ในการเรียนรู้และหัวข้อที่ผู้ให้ข้อมูลสนใจ โดยในช่วงที่ยังทำงานอยู่นั้นผู้ให้ข้อมูลส่วนมากจะศึกษาในเรื่องที่จำเป็นต้องใช้หรือมีประโยชน์ในการทำงาน แต่เมื่ออยู่ในช่วงวัยเกษียณอายุผู้ให้ข้อมูลมีอิสระในการศึกษาหาข้อมูล สามารถเรียนรู้ในเรื่องที่ตนเองต้องการ โดยการเรียนรู้ในช่วงเกษียณนี้มีปัจจัยดังหัวข้อต่อไปนี้

ประเด็นที่ 1 เรียนรู้เพื่อตอบสนองความอยากรู้และความชอบ

ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ของผู้ให้ข้อมูลคือ ความอยากรู้และความชอบ ส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูล โดยความชอบนี้จะแตกต่างกันไปตามความถนัดและความสนใจของผู้ให้ข้อมูล แต่ละคน จากการเก็บข้อมูลพบว่า ผู้ให้ข้อมูลหลายคนยังคงศึกษาและเรียนรู้ในเรื่องที่ตนเองเคยสอนและทำงานมาในช่วงก่อนการเกษียณอายุ โดยผู้ให้ข้อมูลมีความสุขเมื่อตนเองได้เรียนรู้หาข้อมูลใหม่ ๆ และพัฒนาทักษะนั้นอย่างสม่ำเสมอ

“ส่วนใหญ่ก็เป็นเรื่องดอกไม้ เรื่องการบ้านการเรือน ทำอาหาร ก็เป็นเรื่องที่สนใจ ถนัดแต่มันก็ต้องเรียนรู้อยู่ตลอด หยุดไม่ได้หรอก มีคนเคยถามว่าคิดจะเลิกจัดดอกไม้ไหม ก็ตอบไปว่าไม่ (หัวเราะ) ถึงทำไม่ไหวก็ให้ลูกศิษย์ทำ คือ เราอยากรู้ อยากรู้ อยากเห็น ชอบทดลองอะไรใหม่ ๆ ถ้าเอาดอกนั้นมาใส่กับกิ่งนี้จะเป็นยังไง พอเริ่มแก่เราก็ชอบทำอะไรแปลก ๆ (หัวเราะ) เช่น ลองคูลีแปลก ๆ ดู บ้างที่ไม่เคยใช้ หรืออาจจะเคยทำแล้วแต่ลืมไปแล้ว วันก่อนลองเอาดอกกุหลาบสีแดงมาจัดกับไฮเดรนเยียสีฟ้า เออ มันก็สวยดีแฮะ เรื่องทำอาหาร เดียวนี้ก็ไม่ค่อยทำกินเองแล้ว แก่แล้ว ก็ให้แม่ครัวทำแต่ตัวเราศึกษาสูตรเองนะ ซ้อวัตถุดิบเองแล้วก็ให้เค้าลองทำเมนูใหม่ ๆ ดู” (มะลิ, 25 พฤษภาคม 2561)

จะเห็นได้ว่าถึงแม้จะเกษียณอายุไปแล้วผู้ให้ข้อมูลบางคนก็ยังมีการศึกษาหาข้อมูลในเรื่องที่ตนเคยสอนมาเพราะสิ่งนั้นเป็นความชอบ ความสนใจของตน คล้ายคลึงกับอาจารย์มะลิ อาจารย์สร้อยฟ้าก็ยังมีการศึกษาหาข้อมูลตามแหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ในด้านโภชนาการอาหารอย่างสม่ำเสมอ

“เรื่องโภชนาการอาหารมันเป็นเรื่องที่สำคัญนะ ครูรู้สึกโชคดีที่เราศึกษาและมีความรู้เรื่องนี้เพราะอาหารการกินมีผลต่อร่างกายเราโดยตรง หลายคนมองข้ามเรื่องนี้ไป เน้นแต่การออกกำลังกายซึ่งไม่มีประโยชน์แต่อาหารที่คุณใส่เข้าไปในร่างกายก็มีความสำคัญ ตัวครูจะค่อนข้างเลือกกิน กินอาหารที่มีประโยชน์ ของที่ไม่ถูกกับร่างกายก็เลี่ยง เดือนที่แล้วมีอบรมเรื่องนี้ที่มหาลัยเราก็ยังเข้าร่วมเสวนา คือ อยากให้คนเข้าใจเรื่องนี้เยอะ ๆ เพราะมันมีประโยชน์ ตัวเราเองก็ต้องหาความรู้เรื่องนี้เรื่อย ๆ เพราะเดี๋ยววีตามิน อาหารเสริมต่าง ๆ มีเยอะมาก ตีมัน ไม่ตีมัน ครูก็ต้องอ่านข่าว ติดตามเพจสุขภาพ” (สร้อยฟ้า, 15 มิถุนายน 2561)

นอกจากการเรียนรู้ในเรื่องที่ตนถนัดแล้ว ความชอบในด้านอื่น ๆ ก็เป็นส่วนผลักดันให้ผู้ให้ข้อมูลหาความรู้เพิ่มเติมและกลายเป็นงานอดิเรกหนึ่งที่ทำให้ผู้ให้ข้อมูลมีความสุข

“คือ เราสนใจเรื่องสื่อมาตลอดอยู่แล้ว สอนก็สอนเรื่องนี้ มันก็เป็นความชอบความสนใจด้วย ช่วงนี้ก็มีศึกษาเรื่องพฤติกรรมที่คนมานิยมดู Netflix พฤติกรรมของผู้บริโภคก็เปลี่ยนไปจากเดิม ก็ไม่ได้ดูโทรทัศน์เหมือนสมัยเราแล้ว ถ้าอีกเรื่องที่ชอบมาตลอดก็คือ เสื้อผ้า การแต่งตัว ชอบมาก เวลาไปต่างประเทศก็จะไปตามหาตลาดที่เค้าขายของพวกนี้ ซื้อมาสะสมด้วย ใส่ด้วย เราก็ศึกษาว่าไปที่นี้แล้วต้องซื้อของแพชั่นประเภทไหน แพชั่นแบบนี้มีประวัติความเป็นมายังไง เป็นความสุขอย่างหนึ่งในชีวิต” (กุหลาบ, 2 มิถุนายน 2561)

ประเด็นที่ 2 เรียนรู้เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

นอกจากการเรียนรู้เพื่อตอบสนองความอยากรู้และความชอบแล้ว ผู้ให้ข้อมูลยังเรียนรู้เพื่อส่งเสริมให้ชีวิตดำเนินไปอย่างราบรื่นและมีความสุขมากยิ่งขึ้น โดยผู้ให้ข้อมูลให้ความสนใจในเรื่องการหางานอดิเรกใหม่ ๆ เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมงานฝีมือ การเข้าชั้นเรียนออกกำลังกาย ฯลฯ ซึ่งการเรียนรู้นี้ช่วยให้ผู้ให้ข้อมูลมีคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้นทั้งทางร่างกายและจิตใจ ดังข้อมูลด้านล่างนี้

“เพื่อนเราหลายคนก็อยากจะไปทำการฝีมืออยากจะไปทำอะไรต่อมิอะไรซึ่งการเรียนรู้อะไรชีวิตเนี่ย มันอาจจะไม่ใช่เรียนเพื่อที่จะหาคำตอบมาดำรงชีพสำหรับผู้เกษียณอายุก็ได้ มันอาจจะเป็นการเรียนเพื่อเพิ่มเติมหรือเป็นส่วนเสริมคุณภาพชีวิตมากกว่า ในเชิงจิตใจอะไรอย่างนี้ที่เขายังรู้สึกว่าเขาไม่เหงาเขายังมีประโยชน์ เขาก็หาข้อมูลเรียน อย่างหนึ่งหรือละครประวัติศาสตร์อย่างตัวเราถ้ามีเวลาว่างหรือเกษียณจริง ๆ เมื่อไรก็คงไปทำอะไรทำให้เรามีความสุข” (กุหลาบ, 2 มิถุนายน 2561)

การเรียนรู้เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้ให้ข้อมูลอาจเป็นไปตามความถนัดและความสนใจส่วนตัว หรือสำหรับผู้ให้ข้อมูลบางคนก็ได้รับคำแนะนำ หรือถูกชักชวนจากกลุ่มเพื่อนว่า ถ้าไปทำกิจกรรมนั้น ๆ จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง

“ก็หาอะไรทำหลายอย่างนะ มีไปเรียนโยคะ เพราะคุณหมอบอกว่าไม่อยากให้ออกกำลังกายที่มันมีแรงกระแทกมาก เดี่ยวจะแยกว่าเดิม มีไปเปิดหูเปิดตาเพื่อนชวนไปไโรอินทพาลัมไปแล้วก็มีความสุข ช่วงนั้นก็หาข้อมูลเรื่องอินทพาลัม อยากปลูกเองบ้าง หรือวันก่อนน้องสาวมาชวนให้ไปสอนร้อยลูกปัด ทำสร้อยคอ คือ ก็ไม่ค่อยได้อยู่หนึ่ง ๆ เเท่าไร ต้องหาอะไรทำไปเรื่อย สมองจะได้ไม่ฝ่อ จิตใจก็แจ่มใสได้เจอผู้คน” (ราตรี, 21 พฤษภาคม 2561)

ผู้ให้ข้อมูลหลายคนมองว่าเมื่อเข้าสู่ช่วงสูงวัยยิ่งต้องมีการเรียนรู้อยู่เสมอ เพราะนอกจากจะมีประโยชน์ต่อสุขภาพร่างกายแล้ว การเรียนรู้ยังมีผลต่อสภาพจิตใจ ทำให้ได้ออกไปพบปะและทำกิจกรรมร่วมกับคนอื่นอีกด้วย

“จริง ๆ สูงวัยต้องเรียนรู้เยอะ มากเรื่องด้วย ตามวัย แก่ขึ้นก็เรื่องเยอะขึ้น ช่วงนี้สนใจเรื่องออกกำลังกายเพราะหมอบอกให้ออกบ้างจะได้แข็งแรงมีภูมิคุ้มกัน ก็เลยไปเรียนเต้น Line dance พอดีว่ามีคนรู้จักเรียนอยู่เยอะเหมือนกัน ตอนนี่เรียนมาสี่เดือนแล้ว มีประโยชน์มากเลยนะ ช่วยแก้สมองเสื่อม มันมีตั้ง 30 pattern ออกเสร็จก็ได้เหงื่อท่วมเลย ไม่งั้นวัน ๆ เราไม่มีเหงื่อออกเลย แล้วก็ฟังเพลงเพราะ ๆ พอเพลงมากก็คึกคักแล้วรู้สึกมีความสุข ได้ออกไปเจอคนอื่นบ้างด้วย ไม่งั้นก็ไม่ค่อยเจอใครเท่าไรเดี๋ยวนี” (สายเพชร, 21 มิถุนายน 2561)

ประเด็นที่ 3 เรียนรู้เพราะความจำเป็น

การเรียนรู้เพราะความจำเป็นคือ การเรียนรู้เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิต อาจจะได้เป็นเรื่องที่ผู้ให้ข้อมูลสนใจแต่มีความจำเป็นต้องเรียนรู้เพื่อนำมาทำงานเพื่อให้ได้รับผลตอบแทนหรือเพื่อนำข้อมูลที่ไปใช้ประโยชน์ต่อ โดยในช่วงวัยเกษียณผู้ให้ข้อมูลให้ความสำคัญและสนใจศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพ ทั้งการรักษาพยาบาลเบื้องต้น การศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับโรคที่เป็น รวมถึงการหาข้อมูลโรงพยาบาล ดังตัวอย่างจากบทสัมภาษณ์

“ตอนแฟนป่วยก็ต้องหาข้อมูลว่าจะพาเค้าไปรักษาที่ไหน ไปที่จีนดีไหม มีคนพูดไว้ว่ายังงัยบ้างเราก็ต้องเอาข้อมูลมาเปรียบเทียบกัน มันแล้วแต่ว่าตอนนั้นเรามีอะไรอยู่ในใจ เรื่องไหนเป็นเรื่องด่วนเรื่องจำเป็น ณ ตอนนั้น รายละเอียดของสิ่งที่เราเรียนรู้มันต่างกันในแต่ละช่วงของชีวิต อย่างตอนทำงานเราก็เลิร์ชวิธีการตัดเสื้อ ทำแพทเทิร์นเพราะต้องไปสอน ไปอธิบายให้เด็กฟังได้ หรืออย่างตอนนี้หลานที่เราเลี้ยงมาจะไปเรียนเมืองนอก เราก็ต้องดูว่าส่งเค้าไปเรียนที่ไหนดี ประเทศไหนปลอดภัย อยู่ไหนโอเค เราต้องศึกษานะ ไม่งั้นเราก็แนะนำเค้าไม่ได้” (สายเพชร, 21 มิถุนายน 2561)

จากบทสัมภาษณ์จะเห็นได้ว่าคนรอบข้างของผู้ให้ข้อมูลก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อหัวข้อที่ผู้ให้ข้อมูลสนใจ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องโรคภัยไข้เจ็บของคนในครอบครัว รวมไปถึงเรื่องที่มีความเกี่ยวข้องกับคนใกล้ตัว เช่น การศึกษาต่อ การเลี้ยงบุตรหลาน เป็นต้น

“อย่างตอนนี้เป็นย่าแล้ว เราก็เลิร์ชหาวิธีการเลี้ยงเด็ก หรือเราป่วย ไม่สบาย เรา ก็first aid ตัวเอง เลิร์ชหาว่าเราเป็นอะไร ทำความเข้าใจอาการ อีกอย่างก็เรื่องเทคโนโลยีเมื่อก่อน

เวลาจะจ่ายบิลบัตรเครดิตหรือบิลสัฟเพหระเราก็ต้องไปจ่ายที่ธนาคาร เดียวนี้ลูกก็สอนให้เราจ่ายผ่านมือถือ มันก็ง่ายดีนะ สะดวกมาก ประหยัดเวลาไปเยอะ ปกติไปต่อคิวตั้งนาน สมัยแรกแอฟพวกนี้เรามองว่าใช้ยาก ไม่ชอบแต่ปัจจุบันนี้ก็ใช่ง่ายขึ้นเยอะ เราก็ดูผ่าน I-Pad ตัวหนังสือมันก็ใหญ่ดี แล้วก็มีชื่อของผ่านแอฟด้วย ลูกสอน (หัวเราะ) เมื่อก่อนต้องไปหาซื้อ เทคโนโลยีต่าง ๆ ก็ทำให้ชีวิตเราง่ายขึ้น” (ราตรี, 21 พฤษภาคม 2561)

นอกจากประเด็นเรื่องการดูแลสุขภาพ หรือเรื่องโรคภัยไข้เจ็บซึ่งเป็นเรื่องที่มีความจำเป็นและเร่งด่วนแล้วนั้น ผู้ให้ข้อมูลหลายคนยังต้องเรียนรู้ในเทคโนโลยีใหม่ ๆ เช่นเรื่องการใช้แอปพลิเคชันต่าง ๆ หรือ การทำธุรกรรมผ่านทาง Internet Banking ซึ่งเป็นเรื่องที่มีความจำเป็นต่อการใช้ชีวิตและทำให้ชีวิตสะดวกสบายยิ่งขึ้น

“สายตาไม่ค่อยดีแล้วอะนะเดี๋ยวนี้ ส่วนใหญ่ถ้าจะเสิร์ชอะไรก็จะหาข้อมูลเรื่องการรักษาพยาบาล เรื่องโรคต่าง ๆ การดูแลสุขภาพอะไรแบบนี้ เพราะจะเชื่อแต่หมอก็ไม่ได้ อย่างไลน์ อย่างอะไร ใหม่ ๆ เราก็ต้องเรียนรู้ แต่ก็ไม่เก่งอะนะคะ อย่างเค้าให้ไปสมัคร K Plus แล้วก็โอนในนี้ เรื่อง Internet Banking ซึ่งสมัยเรามันไม่มี ก็ต้องให้ลูกมาสอน ครั้งก่อนไปที่ธนาคารเค้าก็เดินมาช่วยคุณป้าอย่างเรา ตอนแรกก็ไม่คิดว่าจะต้องทำผ่านมือถืออะ คุณมันไม่ปลอดภัย แต่เดี๋ยวนี้ก็ออกจากบ้านมากไม่ได้ ต้องนั่งรถเข็นแล้วเพราะผ่าตัดมา เราก็ต้องทำให้ได้ อย่างน้อยก็โอนเงินได้ จ่ายบิลได้” (เฟื่องฟ้า, 30 พฤษภาคม 2561)

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตนี้เกิดขึ้นจากตัวผู้ให้ข้อมูลเองและคนรอบข้างของผู้ให้ข้อมูล โดยการเรียนรู้เพราะความอยากรู้และความชอบนั้นจะเกิดขึ้นจากความสนใจของผู้ให้ข้อมูลเอง ส่งผลให้ผู้ให้ข้อมูลมีความเต็มใจที่จะเรียนรู้ในเรื่องนั้น ๆ โดยส่วนมากผู้ให้ข้อมูลจะยังศึกษาในเรื่องที่ตนเองมีความถนัดตั้งแต่ในช่วงก่อนการเกษียณอายุ การเรียนรู้เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นมีความใกล้เคียงกับการเรียนรู้เพราะความอยากรู้และความชอบ แตกต่างตรงที่การเรียนรู้เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตนั้น จะเป็นการเรียนรู้ในเรื่องที่ช่วยส่งเสริมให้ชีวิตดำเนินไปอย่างราบรื่นและมีความสุขมากยิ่งขึ้น เช่น การออกกำลังกาย หรือการดูแลสุขภาพ ผู้ให้ข้อมูลหลายคนมีการเรียนรู้ร่วมกับคนในครอบครัวและกลุ่มเพื่อน ในส่วนของการเรียนรู้เพราะความจำเป็นจะแตกต่างจาก 2 ปัจจัยข้างต้น เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลอาจจะไม่ได้มีความเต็มใจที่จะเรียนรู้แต่มีความจำเป็นที่จะต้องศึกษาหาข้อมูลเพื่อให้ตนเองหรือคนใกล้ตัวสามารถดำเนินชีวิตต่อไปได้อย่างราบรื่น เช่น การเรียนรู้เรื่องเทคโนโลยี หรือการศึกษาเรื่องอาการเจ็บป่วย เป็นต้น

4.4 การอภิปรายผล

จากการวิเคราะห์การเปลี่ยนผ่านบทบาทการเกษียณอายุและการเรียนรู้ตลอดชีวิตของอาจารย์มหาวิทยาลัยหลังเกษียณอายุ ผู้วิจัยแบ่งการอภิปรายผลออกเป็น 2 หัวข้อดังนี้

1. การเปลี่ยนผ่านบทบาทการเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัย
2. การเรียนรู้ตลอดชีวิตของอาจารย์มหาวิทยาลัยหลังเกษียณอายุ

4.4.1 การเปลี่ยนผ่านบทบาทการเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัย

การก้าวเข้าสู่ช่วงสูงวัยนับเป็นการเปลี่ยนผ่านตามระยะพัฒนาการ (Developmental Transition) และการเกษียณอายุนับเป็นการเปลี่ยนผ่านตามสถานการณ์ (Situational Transitions) การเปลี่ยนผ่านนี้เกิดขึ้นในช่วงเวลาพร้อม ๆ กันในชีวิตของผู้ให้ข้อมูลและส่งผลกระทบต่อผู้ให้ข้อมูลทุกคน เนื่องจากโครงสร้างชีวิตประจำวันของผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนแปลงไป จากการวิจัยพบว่า ผู้ให้ข้อมูลโดยส่วนมาก มีความพึงพอใจกับการเกษียณอายุและมีการเปลี่ยนผ่านที่ราบรื่น ซึ่งมีสาเหตุมาจากปัจจัยต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการให้ความหมายและมีทัศนคติที่ดีต่อการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ช่วงเกษียณอายุ การเตรียมความพร้อมทางด้านต่าง ๆ ก่อนการเกษียณอายุ การได้รับการเกื้อหนุนจากคนรอบข้าง เป็นต้น ซึ่งปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้มีความสอดคล้องกับทฤษฎีการเปลี่ยนผ่านของ Chick and Melies (Meleis, et al. 2000) ที่มองว่าเงื่อนไขของการเปลี่ยนผ่าน ประกอบไปด้วย 3 ปัจจัย ได้แก่

ปัจจัยที่ 1 ปัจจัยส่วนบุคคล (Personal) เป็นปัจจัยส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูลแต่ละคน โดยเริ่มจากการให้ความหมายต่อการเปลี่ยนผ่าน (Meaning) ผู้ให้ข้อมูลได้ให้ความหมายต่อการเกษียณอายุไปในทิศทางเดียวกันกล่าวคือ การเกษียณอายุหมายถึง การได้พักผ่อนจากงานที่หนักและเข้าสู่ช่วงวัยที่มีอิสระ สามารถทำอะไรที่ตนอยากทำ ผู้ให้ข้อมูลเกือบทุกคนมองการเกษียณอายุไปในเชิงบวกและมีความพึงพอใจกับการเกษียณอายุ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่อาจารย์ทุกคนคิดเห็นไปในทางเดียวกันคือ การประกอบอาชีพอาจารย์ส่งผลให้เกิดความเครียดสะสม เนื่องจากอาชีพอาจารย์มีภาระงานที่หนัก ต้องทำหลายบทบาทหน้าที่ด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็น การทำงานสอน การทำงานวิจัยและการทำงานบริหาร ผู้ให้ข้อมูลหลายคนมีความชอบและความถนัดการทำงานสอนแต่ถูกกดดันให้รับหน้าที่งานบริหารซึ่งเป็นงานที่มีความเครียดสูง ด้วยภาระงานที่หนักและก่อให้เกิดความกดดันนี้ส่งผลให้ผู้ให้ข้อมูลอยากออกจากงาน และมีผลต่อการให้ความหมายการเกษียณอายุของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งผู้วิจัยเห็นด้วยกับ Chick and Melies (Meleis, et al. 2000) ที่ได้กล่าวว่า การให้ความหมายเป็นเรื่องของมุมมองส่วนบุคคล บางคนอาจมองว่าการเกษียณอายุไม่ได้เป็นเหตุการณ์สำคัญในชีวิตหรือบางคนอาจมองว่าเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญในชีวิตก็ได้เช่นกัน โดยในงานวิจัยครั้งนี้ ผู้ให้ข้อมูลทุกคนให้ความหมายการ

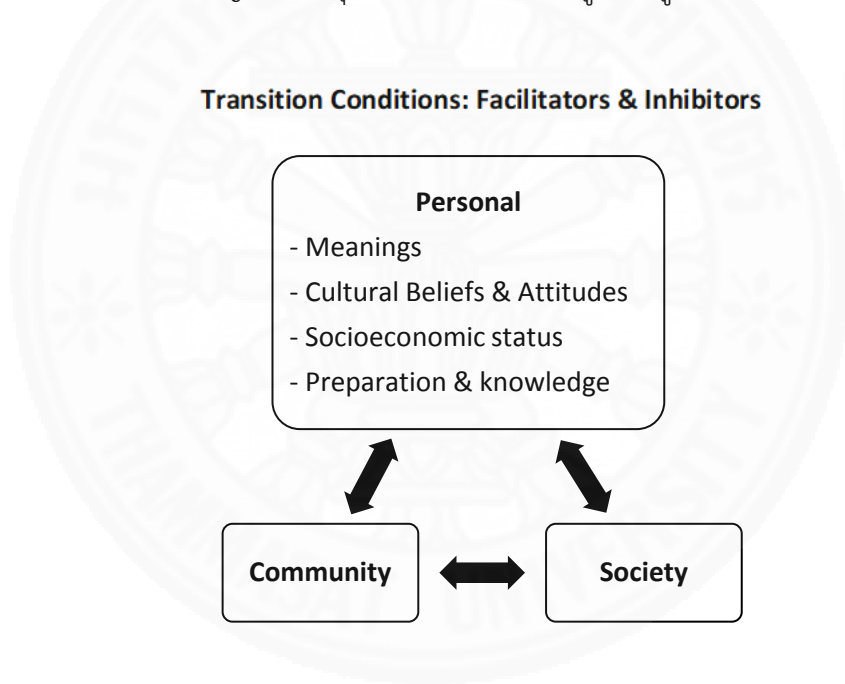
เกษียณอายุว่าเป็นเหตุการณ์สำคัญในชีวิต ทำให้ชีวิตเปลี่ยนแปลงไปและมองว่าการเกษียณอายุคือการเป็นอิสระจากงานที่หนัก ปัจจัยต่อมาคือ ความเชื่อรวมถึงทัศนคติที่ดีต่อการเปลี่ยนผ่าน (Cultural Beliefs and Attitudes) ของผู้ให้ข้อมูลที่มองว่าการเกษียณอายุเป็นสิ่งที่น่ายินดี โดยผู้ให้ข้อมูลมองว่าการประกอบอาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัยเป็นอาชีพที่ได้รับการยกย่องจากสังคม มีความมั่นคง มีเกียรติในสังคม รวมถึงมีสวัสดิการที่ดีหลังจากการเกษียณอายุอีกด้วย ปัจจัยสถานะทางเศรษฐกิจและสังคม (Socioeconomic Status) ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อความพึงพอใจในการเกษียณอายุ เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลที่มีฐานะมั่นคงจะมีความพึงพอใจและอยากจะเกษียณอายุ สังเกตได้ว่าผู้ให้ข้อมูลที่เป็นอาจารย์ข้าราชการจะไม่มี ความกังวลเมื่อจะเกษียณอายุ แตกต่างกับผู้ให้ข้อมูลที่ดำรงตำแหน่งพนักงานมหาวิทยาลัย เนื่องจากข้าราชการเป็นอาชีพที่มีความมั่นคง รวมถึงมีสวัสดิการที่ดีหลังจากการเกษียณอายุ ทั้งการได้รับเงินบำเหน็จ เงินบำนาญ เงินกองทุนบำเหน็จบำนาญข้าราชการ เงินสวัสดิการเกี่ยวกับการศึกษาของบุตร หรือเงินสวัสดิการเกี่ยวกับการรักษาพยาบาล เป็นต้น ส่งผลให้ ผู้ให้ข้อมูลจึงมีทัศนคติที่ดีและมีความพึงพอใจต่อการเปลี่ยนผ่านนี้ ในส่วนของการเตรียมความพร้อมก่อนการเกษียณอายุ (Preparation and Knowledge) ก็เป็นสาเหตุสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนผ่านโดยผู้ให้ข้อมูลควรที่มีการเตรียมความพร้อมทางด้านจิตใจ กิจกรรมที่จะทำ รวมถึงการเตรียมความพร้อมทางการเงินสำหรับหลังเกษียณอายุจะมีการเปลี่ยนผ่านที่ราบรื่นและมีความสุขกับช่วงวัยเกษียณอายุ ซึ่งการเตรียมพร้อมเหล่านี้มีผลต่อช่วงการเปลี่ยนผ่านการเกษียณอายุตรงกับทฤษฎีของ Meleis ซึ่งกล่าวไว้ว่าบุคคลที่มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่ไม่มั่นคงมีสิทธิที่จะได้รับผลกระทบทางจิตใจมากกว่าบุคคลที่มีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่มั่นคง (Meleis, et al. 2000)

ปัจจัยที่ 2 ปัจจัยจากคนรอบข้าง (Community Conditions) เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อตัวผู้ให้ข้อมูล ซึ่งในงานวิจัยนี้ผู้ให้ข้อมูลส่วนมากได้รับการสนับสนุนจากคนใกล้ชิดที่เอื้อต่อประสบการณ์การเปลี่ยนผ่าน (Meleis, et al. 2000) โดยผู้ให้ข้อมูลที่มีคู่สมรสจะใช้เวลาช่วงเกษียณอายุร่วมกัน ทั้งการหากิจกรรมทำร่วมกันและคอยสนับสนุนให้ความดูแลกันในด้านต่าง ๆ ทำให้คู่สมรสเป็นบุคคลที่มีผลต่อผู้ให้ข้อมูลมากที่สุด ในขณะที่ผู้ให้ข้อมูลที่ไม่มีคู่สมรสจะใช้เวลาส่วนมากร่วมกับคนในครอบครัวและกลุ่มเพื่อนซึ่งเป็นกลุ่มที่ให้การเกื้อหนุนและให้คำแนะนำที่ดีไม่ว่าจะเป็น การหา กิจกรรมใหม่ ๆ ทำร่วมกัน การแบ่งปันประสบการณ์และการให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ เป็นต้น ซึ่งการได้รับการสนับสนุนนี้ตรงกับแนวคิดของ Meleis ที่ได้กล่าวว่า การได้รับการสนับสนุนจากคนรอบข้าง การมีต้นแบบและการได้รับคำแนะนำที่เป็นประโยชน์จากผู้ที่มีประสบการณ์ ทำให้ผู้ให้ข้อมูลส่วนมากมีการเปลี่ยนผ่านที่ราบรื่นและมีความสุข

ปัจจัยที่ 3 ปัจจัยทางสังคม (Society Conditions) สังคมไทยมีลักษณะที่เอื้อต่อการเปลี่ยนผ่านการเกษียณอายุของผู้ให้ข้อมูล กล่าวคือ สังคมไทยให้คุณค่าต่อการเกษียณอายุของ

อาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัย โดยมีการจัดงานเกษียณอายุให้กับอาจารย์ที่เกษียณอายุและตลอดการทำงานอาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัย ผู้ให้ข้อมูลได้รับการยอมรับและเป็นที่ยกย่องจากคนในสังคม การประกอบอาชีพอาจารย์ผู้ให้ข้อมูลส่วนมากจึงไม่ได้มีความรู้สึกที่ไม่ดีนักเมื่อถึงช่วงเวลาที่ต้องเกษียณอายุ และยังมีความรู้สึกอึดใจและมีความสุขเมื่อถึงวันที่ต้องเกษียณอายุ สาเหตุสำคัญอีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะอาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัยได้รับการยกย่องถึงแม้จะเกษียณอายุไปแล้วและผู้ให้ข้อมูลทุกคนยังได้รับการเชิญไปสอนที่คณะอยู่อย่างสม่ำเสมอ ซึ่งการถูกเชิญไปสอนหรือกลับไปทำงานที่คณะนี้ช่วยให้ผู้ให้ข้อมูลหลายคนรู้สึกว่าเป็นที่ต้องการและยังมีคุณค่าต่อสังคมอยู่

อาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัยยังเป็นอาชีพที่มีสถานะทางสังคมที่ดีในสังคมไทย จะสังเกตได้ว่าผู้ให้ข้อมูลไม่มีเรื่องที่ต้องกังวลมากนักทั้งเรื่องรายได้รวมไปถึงการรักษาพยาบาลด้วยปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้เป็นส่วนสำคัญที่สนับสนุนการเปลี่ยนผ่านของผู้ให้ข้อมูลให้เป็นอย่างราบรื่น

ภาพที่ 4.1 แผนผังเงื่อนไขที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนผ่าน. ดัดแปลงจาก กรอบแนวคิด Transition: A Middle Range Theory โดย Meleis, et al. 2000.

4.4.2 การเรียนรู้ตลอดชีวิตของอาจารย์มหาวิทยาลัยหลังเกษียณอายุ

จากการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้แบ่งข้อค้นพบเกี่ยวกับ การเรียนรู้ตลอดชีวิตของอาจารย์มหาวิทยาลัยหลังเกษียณอายุออกเป็น 3 ประเด็น ดังนี้ **ประเด็นที่ 1** รูปแบบการเรียนรู้หลังเกษียณอายุ เมื่อเข้าสู่ชีวิตหลังเกษียณ ผู้ให้ข้อมูลประสบกับการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านสังคม สภาพแวดล้อม รวมถึงการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย ซึ่งล้วนแต่ส่งผลต่อรูปแบบการเรียนรู้ของผู้ให้ข้อมูล โดยการเรียนรู้ของผู้ให้ข้อมูลมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ในช่วงหลังเกษียณอายุผู้ให้

ข้อมูลมีการศึกษาหาข้อมูลและมีการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Self-Directed Learning) ตามความสนใจ ความต้องการ และความถนัดของตน การเรียนรู้รูปแบบนี้มีความเป็นอิสระมากกว่าการเรียนรู้ในช่วงที่ผู้ให้ข้อมูลยังทำงานอยู่ ซึ่งเป็นช่วงที่ยังมีข้อจำกัดเรื่องเวลาและหัวข้อที่ศึกษา โดยแรงจูงใจมีผลต่อความสามารถในการเรียนรู้ของผู้ให้ข้อมูล ผู้ให้ข้อมูลจะไม่สนใจการเรียนรู้ที่ไม่ตรงกับความต้องการ หรือไม่มีความสำคัญต่อตนเอง การเรียนรู้ด้วยตนเองนี้เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ผู้ให้ข้อมูลเริ่มการเรียนรู้ด้วยตนเอง มีเป้าหมาย และมีการหาแหล่งทรัพยากรของการเรียนรู้ เลือกวิธีการเรียนรู้รวมถึงมีการประเมินความก้าวหน้าของการเรียนรู้ของตนเอง โดยส่วนมากผู้ให้ข้อมูลจะเรียนโดยตนเองและได้รับการช่วยเหลือจากผู้อื่นเล็กน้อย (Knowles, 1975) การเรียนรู้รูปแบบนี้ช่วยให้ผู้ให้ข้อมูลทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วและเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องไปตลอดชีวิต ผู้ให้ข้อมูลโดยส่วนมากมีความพึงพอใจและชอบการเรียนรู้รูปแบบนี้ การเรียนรู้ของผู้ให้ข้อมูลในช่วงเกษียณอายุนี้โดยส่วนมากมีการเรียนรู้ผ่านแหล่งข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์ (E-Learning) ซึ่งสะดวกสบายสามารถเข้าถึงสื่อการเรียนได้ง่ายและสามารถเข้าถึงได้ตลอดเวลา ซึ่งช่วยลดข้อจำกัดด้านเวลาและสถานที่ให้แก่ผู้เรียน อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนมีโอกาสเรียนรู้ด้วยตัวเองได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต (ศูนย์เทคโนโลยีทางการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2547) **ประเด็นที่ 2** การให้ความหมายการเรียนรู้ตลอดชีวิต ผู้ให้ข้อมูลให้ความหมายไปในทิศทางเดียวกันโดยให้ความหมายว่าการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นการเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ ตลอดการใช้ชีวิตและเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่เสมอในชีวิตประจำวันของทุก ๆ คน ผู้ให้ข้อมูลมองว่าการเรียนรู้ตลอดชีวิตมีความสำคัญเป็นสิ่งจำเป็นในชีวิต และควรจะมีการเรียนรู้ไปตลอดที่มีชีวิต โดยมุมมองนี้สอดคล้องกับแนวคิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Jarvis, 2004 ; สุมาลี สังข์ศรี, 2544) ที่มองว่าแต่ละบุคคลมีอิสระในการเลือกสิ่งที่ต้องการจะเรียนรู้ อีกทั้งยังสามารถเลือกวิธีการเรียนที่เหมาะสมกับความสามารถของตนเองเพื่อที่จะพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง จนเต็มขีดความสามารถความรู้และทักษะที่จำเป็นในการดำเนินชีวิต **ประเด็นที่ 3** ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต สิ่งที่เปลี่ยนไปหลังจากเกษียณอายุคือ จุดประสงค์ในการเรียนรู้และหัวข้อที่ผู้ให้ข้อมูลสนใจ โดยในช่วงที่ยังทำงานอยู่นั้นผู้ให้ข้อมูลส่วนมากจะศึกษาในเรื่องที่จำเป็นต้องใช้หรือมีประโยชน์ในการทำงาน แต่เมื่อในช่วงวัยเกษียณอายุผู้ให้ข้อมูลมีอิสระในการศึกษาหาข้อมูลสามารถเรียนรู้ในเรื่องที่ตนเองต้องการ โดยปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณอายุมี 3 ปัจจัย ได้แก่ 1. การเรียนรู้เพื่อตอบสนองความอยากรู้และความชอบ การเรียนรู้หลังจากเกษียณอายุผู้ให้ข้อมูลมีความเป็นอิสระในการค้นคว้าหาข้อมูลและจะเรียนรู้ในสิ่งที่ตนชอบและสนใจ โดยความชอบนี้จะแตกต่างกันไปตามความถนัดและความสนใจของผู้ให้ข้อมูลแต่ละคน ผู้ให้ข้อมูลหลายคนยังคงศึกษาและเรียนรู้ในเรื่องที่ตนเองเคยสอนและทำงานมาในช่วงก่อนการเกษียณอายุ โดยผู้ให้ข้อมูลมีความสุขเมื่อตนเองได้เรียนรู้หาข้อมูลใหม่ ๆ และพัฒนาทักษะนั้นอย่างสม่ำเสมอ 2. การเรียนรู้เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น หลายครั้งผู้ให้ข้อมูลมีความต้องการเรียนรู้ในสิ่งใหม่ ๆ เช่น

การหางานอดิเรกใหม่ ๆ การหากิจกรรมร่วมกับเพื่อนทำเพื่อช่วยให้ตนเองมีคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้น ทั้งทางร่างกายและจิตใจ 3. การเรียนรู้เพราะความจำเป็น คือ การเรียนรู้เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิต อาจจะได้เป็นสิ่งที่ผู้ให้ข้อมูลสนใจแต่มีความจำเป็นต้องเรียนรู้เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต โดยในช่วงวัยเกษียณผู้ให้ข้อมูลให้ความสนใจศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพทั้งของตนเองรวมถึงคนในครอบครัวและการเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ ๆ เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างราบรื่น การเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้ให้ข้อมูลมีทั้งผู้ที่ต่ออายุการทำงานและไม่ได้ต่ออายุการทำงาน ผู้ให้ข้อมูลทั้งสองกลุ่มนี้ยังมีการเรียนรู้อยู่เสมอ สิ่งที่แตกต่างกันคือวิธีการเรียนรู้และเนื้อหาในการเรียนรู้ กล่าวคือ ผู้ให้ข้อมูลที่ยังทำงานต่อนั้นยังสามารถใช้ทรัพยากรจากมหาวิทยาลัยและเข้าถึงฐานข้อมูลต่าง ๆ ได้เหมือนเดิม เนื้อหาในการศึกษาหาข้อมูลและวิธีการในการเรียนรู้จึงเป็นในรูปแบบที่เหมือนกับช่วงก่อนเกษียณอายุ ในขณะที่ผู้ให้ข้อมูลที่ไม่ได้ต่ออายุการทำงานจะเรียนรู้ในเรื่องที่ตนสนใจหรือมีความจำเป็นและจะเรียนรู้ด้วยวิธีที่สะดวกและเข้าถึงได้ง่าย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า การเปลี่ยนผ่านของผู้ให้ข้อมูลในแต่ละช่วงนั้นมีความแตกต่างกัน โดยในช่วงแรกเป็นช่วงที่ผู้ให้ข้อมูลมีการจัดการกับบทบาทของตนเองใหม่ (Role Mastery) โดยผู้ให้ข้อมูลที่ไม่ได้รับงานจากมหาวิทยาลัยต่อหลังจากเกษียณอายุแล้วจะมีการมองหากิจกรรมใหม่ ๆ ทำและจะให้ความสำคัญกับบทบาทอื่นของตัวเองมากขึ้น เช่น บทบาทการเป็นคุณย่า-คุณยาย, บทบาทภรรยา หรือบทบาทหน้าที่การงานอื่นนอกเหนือจากอาจารย์ ในช่วงแรกนี้ผู้ให้ข้อมูลหลายคนมีการถอยห่างออกจากสังคม ลดบทบาททางสังคมลง ชอบการอยู่บ้านไม่ต้องออกไปพบปะกับผู้คนมากเท่าเดิมในขณะที่ผู้ให้ข้อมูลที่ยังทำงานอยู่นั้นจะมีการเปลี่ยนอย่างค่อยเป็นค่อยไป โดยอาจมีการลดบทบาทหน้าที่การงานลงบ้างจากช่วงก่อนที่จะเกษียณอายุ นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัยครั้งนี้มีความเป็นอยู่ที่ดี (Subjective Well-Being) โดยมีการรับมือและจัดการกับอารมณ์อย่างมีประสิทธิภาพ มีคุณภาพชีวิตที่ดีและมีความพึงพอใจในบทบาทอื่นที่ตนได้รับ รวมถึงตลอดช่วงการทำงานอาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัยเป็นอาชีพที่ได้รับการยอมรับจากสังคม มีสถานะทางสังคมที่ดี ส่งผลให้ผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัยครั้งนี้มีการเปลี่ยนผ่านที่ราบรื่นและมีความสุข

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยชิ้นนี้มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนผ่านบทบาทการเกษียณอายุและการเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัย ผู้วิจัยเลือกใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ศึกษาอาจารย์กลุ่มเป้าหมายทั้งหมด 6 เป้าหมาย โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกรายบุคคล (In-Depth Interview) ร่วมกับการสังเกตและการจดบันทึก หลังจากได้ข้อมูลแล้วผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อทำความเข้าใจถึงปรากฏการณ์การเปลี่ยนผ่านบทบาทและการเรียนรู้ตลอดชีวิต ในงานวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่มีคุณสมบัติตามที่กำหนด กล่าวคือ เป็นผู้ที่เคยทำงานเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัยในจังหวัดกรุงเทพมหานคร มีอายุ 60 ปีขึ้นไป และเป็นผู้ที่ยินดีให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยอย่างลึกซึ้งต่อเนื่องตลอดการวิจัย โดยผลการวิจัยสามารถสรุปผล ดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ทำให้เข้าใจถึงประสบการณ์การเปลี่ยนผ่านบทบาทการเกษียณอายุรวมถึงการเรียนรู้ตลอดชีวิตของอาจารย์มหาวิทยาลัยหลังจากเกษียณอายุ โดยสามารถแบ่งการสรุปผลการวิจัยออกเป็น 3 หัวข้อ ดังนี้

5.1.1 การเปลี่ยนผ่านบทบาทการเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัย

อาจารย์มหาวิทยาลัยในงานวิจัยครั้งนี้มีความพึงพอใจกับการเกษียณอายุ และมีการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ชีวิตหลังเกษียณอายุอย่างราบรื่นโดยมีสาเหตุมาจาก 3 ปัจจัยหลัก ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล (Personal) ผู้ให้ข้อมูลมีการให้ความหมายการเกษียณอายุครั้งนี้ไปในทางบวก โดยมองว่าเป็นการเข้าสู่ช่วงวัยที่อิสระ สามารถพักผ่อนและสามารถทำอะไรตามที่ตนอยากทำ ด้วยเหตุนี้ผู้ให้ข้อมูลจึงมีทัศนคติที่ดีต่อการเปลี่ยนผ่านและมองว่าการเกษียณอายุเป็นสิ่งที่น่ายินดี ผู้ให้ข้อมูลโดยส่วนมากยังมีสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่มั่นคงจากสวัสดิการของอาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัย นอกจากนี้ยังมีการเตรียมความพร้อมทางจิตใจและทางการเงินที่ดีก่อนการเกษียณอายุอีกด้วย

ปัจจัยต่อมาคือ ปัจจัยจากคนรอบข้าง (Community Conditions) ในช่วงก่อนการเกษียณอายุและหลังจากที่เกษียณอายุแล้วผู้ให้ข้อมูลได้รับการสนับสนุนและจะใช้เวลาส่วนมากร่วมกับคนใกล้ชิด ทั้งจากคู่สมรส คนในครอบครัว รวมถึงกลุ่มเพื่อนในการหากิจกรรมใหม่ ๆ

ทำร่วมกัน การแบ่งปันประสบการณ์และการปรึกษาขอคำแนะนำจากคนรอบข้าง ทำให้ผู้ให้ข้อมูลมีช่วงการเปลี่ยนผ่านที่ราบรื่นและมีชีวิตหลังการเกษียณอายุที่มีความสุข ปัจจัยสุดท้ายคือ ปัจจัยทางสังคม (Society Conditions) ส่งผลต่อผู้ให้ข้อมูลอย่างมากเนื่องจากสังคมไทยเป็นสังคมที่มีค่านิยมที่ดีต่อการประกอบอาชีพอาจารย์มหาวิทยาลัย รวมถึงให้คุณค่าต่อการเกษียณอายุ ยกตัวอย่างเช่น การถามความสมัครใจในการต่ออายุการทำงาน การจัดงานเกษียณอายุ หรือการที่ทางมหาวิทยาลัยมีการเชิญอาจารย์ที่เกษียณกลับมาสอนที่คณะอย่างสม่ำเสมอ เป็นต้น ปัจจัยทางสังคมนี้เป็นส่วนสำคัญที่ช่วยให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถปรับตัวอย่างค่อยเป็นค่อยไปและไม่ได้มีความรู้สึกในเชิงลบเมื่อต้องเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ช่วงวัยเกษียณอายุ

5.1.2 รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัย

รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้ให้ข้อมูลหลังเกษียณอายุเป็นการเรียนรู้ด้วยตนเอง โดยผู้ให้ข้อมูลมีการเรียนรู้ตลอดชีวิตตามความถนัดและความสนใจของตน ผู้ให้ข้อมูลจะไม่สนใจการเรียนรู้ที่ไม่ตรงกับความต้องการหรือไม่เกี่ยวข้องกับตนเอง และผู้ให้ข้อมูลมีการเรียนรู้ผ่านแหล่งข้อมูลทางอิเล็กทรอนิกส์ (E-Learning) ซึ่งสะดวกสบายสามารถเข้าถึงสื่อการเรียนได้ง่ายและสามารถเข้าถึงได้ตลอดเวลา ซึ่งจากผลการวิจัยนี้สนับสนุนแนวความคิดของ Knowles (1980) ที่กล่าวไว้ว่าการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ (Adult Learning Theory) จะมีการเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง (Self-directed Learning) ซึ่งเป็นลักษณะการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นโดยผู้เรียนเป็นผู้คิดริเริ่มวิเคราะห์ความต้องการในการเรียนรู้ของตนและด้วยรูปแบบการเรียนรู้ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตัวเองอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

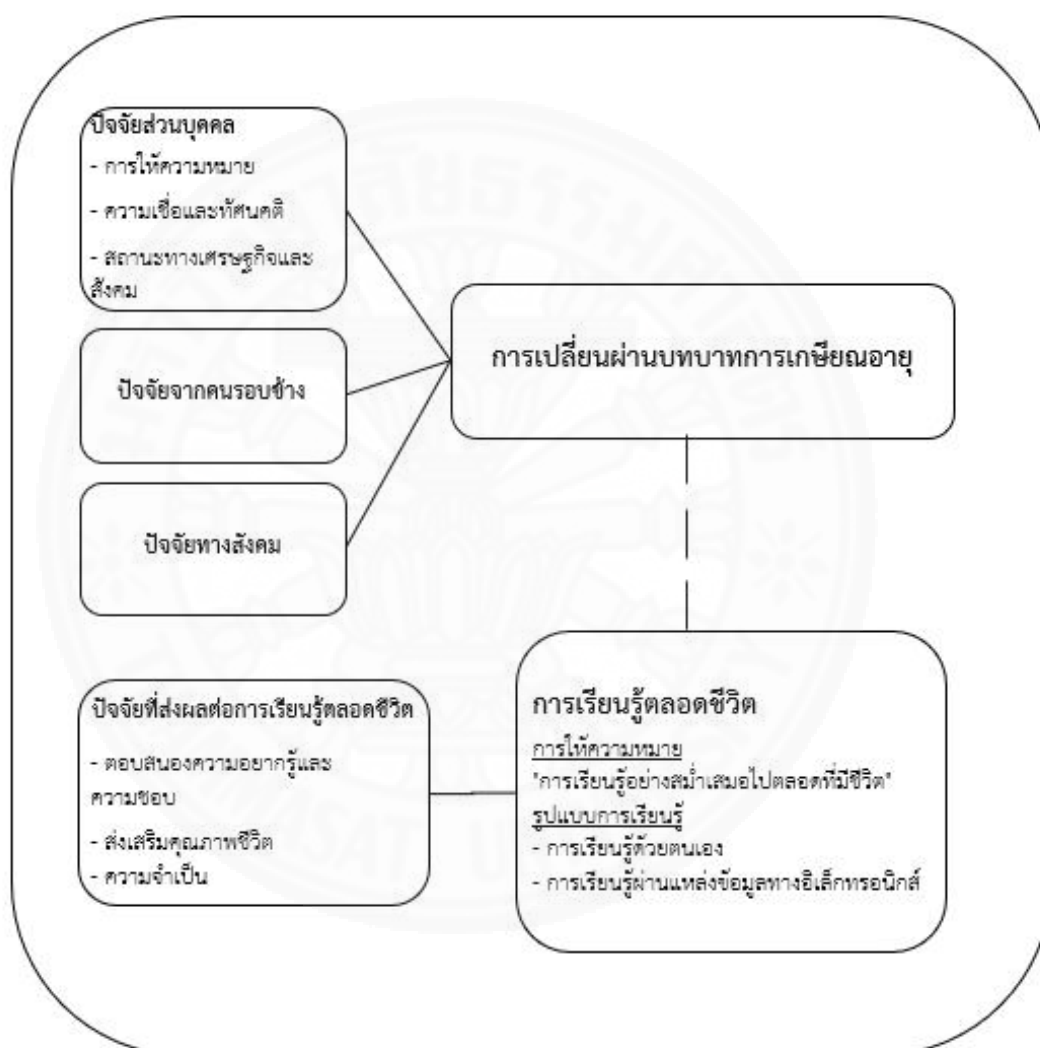
5.1.3 การให้ความหมายการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ผู้ให้ข้อมูลให้ความหมายไปในทิศทางเดียวกันโดยให้ความหมายว่าการเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นการเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอตลอดการใช้ชีวิตและเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่เสมอในชีวิตประจำวันของทุก ๆ คน ถึงแม้ว่ารูปแบบและหัวข้อในการเรียนรู้อาจเปลี่ยนไปตามความสนใจในแต่ละช่วงวัยแต่การเรียนรู้ก็เป็นสิ่งสำคัญ มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตและทุกคนควรจะมีการเรียนรู้ตลอดที่มีชีวิต

5.1.4 ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณอายุ

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณอายุประกอบไปด้วย 3 ปัจจัย กล่าวคือ การเรียนรู้เพื่อตอบสนองความอยากรู้และความชอบ โดยความชอบนี้จะแตกต่างกันไปตามความถนัดและความสนใจของผู้ให้ข้อมูลแต่ละคน ผู้ให้ข้อมูลหลายคนยังคงศึกษาและเรียนรู้ในเรื่องที่ตนเองเคยสอนและทำงานมาในช่วงก่อนการเกษียณอายุ โดยผู้ให้ข้อมูลมีความสุขเมื่อตนเองได้เรียนรู้อาชีพใหม่ ๆ และพัฒนาทักษะนั้นอย่างสม่ำเสมอ การเรียนรู้เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นหลายครั้งผู้ให้ข้อมูลมีความต้องการเรียนรู้ในสิ่งใหม่ ๆ เช่น การทำงานอดิเรกใหม่ ๆ การหากิจกรรม

ร่วมกับเพื่อนทำเพื่อช่วยให้ตนเองมีคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้นทั้งทางร่างกายและจิตใจ การเรียนรู้เพราะความจำเป็น เป็นการเรียนรู้เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิต อาจจะไม่ได้เป็นเรื่องที่ทำให้ข้อมูลสนใจแต่มีความจำเป็นต้องเรียนรู้เพื่อนำข้อมูลที่ได้ไปใช้ประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต โดยในช่วงวัยเกษียณผู้ให้ข้อมูลให้สนใจศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพทั้งของตนเองรวมถึงคนในครอบครัวและการเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ ๆ เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างราบรื่น

ภาพที่ 5.1 แผนผังการเปลี่ยนผ่านบทบาทการเกษียณอายุและการเรียนรู้ตลอดชีวิตหลังเกษียณอายุของอาจารย์มหาวิทยาลัย

5.2 ข้อเสนอแนะในงานวิจัย

5.2.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

ข้อเสนอแนะสำหรับอาจารย์มหาวิทยาลัย

1. ก่อนการเกษียณอายุ อาจารย์ควรมีการเตรียมความพร้อมที่ดีก่อนการเกษียณอายุ ทั้งการเตรียมความพร้อมทางด้านจิตใจและการหาข้อมูลความรู้ทั้งเรื่องสวัสดิการต่าง ๆ ที่ตนมี เรื่องการดูแลสุขภาพ รวมถึงการเตรียมความพร้อมทางเศรษฐกิจ จากแหล่งข้อมูลที่น่าเชื่อถือ หรือผู้ที่มีประสบการณ์มาก่อนเพื่อเป็นการเตรียมตัวต่อการเปลี่ยนผ่าน เนื่องจากการเตรียมความพร้อมที่ดีเป็นการเตรียมตัวตนเองเพื่อรับมือกับการเปลี่ยนผ่านที่กำลังจะเกิดขึ้น การศึกษาหาข้อมูลเกี่ยวกับการเกษียณอายุจะช่วยให้ผู้ที่กำลังจะเกษียณอายุมีความเข้าใจกับสิ่งที่ตนกำลังจะต้องเผชิญ และเป็นส่วนสำคัญที่ส่งผลให้ผู้ที่เกษียณอายุสามารถเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ช่วงเกษียณอายุได้อย่างราบรื่นและมีความสุข

2. หลังจากเกษียณอายุ อาจารย์ควรมีการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา อาจเป็นหัวข้อใหม่ ๆ ที่สนใจศึกษาหรือหัวข้อที่ตนสนใจอยู่แล้ว เพราะการเรียนรู้ตลอดชีวิตช่วยให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างราบรื่น ช่วยให้ผู้เกษียณอายุทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วและช่วยให้รับมือกับการเปลี่ยนผ่านได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะสำหรับมหาวิทยาลัยและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

1. มหาวิทยาลัยหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีแหล่งข้อมูลที่ให้ความรู้เกี่ยวกับการเตรียมความพร้อมก่อนการเกษียณอายุ โดยให้ความรู้ที่มีประโยชน์ต่ออาจารย์มหาวิทยาลัยเช่น การเตรียมความพร้อมทางการเงิน กิจกรรมสำหรับการเกษียณอายุ การดูแลสุขภาพ และการรักษาพยาบาล เป็นต้น เพื่อช่วยให้อาจารย์มหาวิทยาลัยมีแหล่งข้อมูลที่ต้องการเพื่อศึกษาในการเตรียมตัวก่อนการเกษียณอายุ

2. จากงานวิจัยชิ้นนี้ผู้วิจัยพบว่า อาจารย์มหาวิทยาลัยมีความเครียดจากการทำงาน เนื่องมาจากภาระงานที่มากและหลากหลายเกินไป มหาวิทยาลัยหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีนโยบายในการคลายความเครียดให้กับอาจารย์ ยกตัวอย่างเช่น การจัดกิจกรรมเพื่อผ่อนคลายความเครียด หรือการสร้างบรรยากาศที่ทำงานให้ผ่อนคลายขึ้น เป็นต้น

5.2.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. งานวิจัยในครั้งนี้ใช้ทฤษฎีหลักสองทฤษฎีกล่าวคือ ทฤษฎีการเปลี่ยนผ่านและทฤษฎีการเรียนรู้ตลอดชีวิต ซึ่งทฤษฎีการเปลี่ยนผ่านโดยส่วนมากนั้นจะเน้นไปที่การศึกษาด้านพยาบาลศาสตร์ เป็นการศึกษาเพื่อประโยชน์ในการดูแลผู้ป่วยและยังไม่ได้กล่าวถึงการรับมือกับการเปลี่ยนผ่านในช่วงเกษียณอายุมากนัก อย่างไรก็ตาม จากงานวิจัยในครั้งนี้ทำให้พบว่า การเรียนรู้

ตลอดชีวิตนั้นมีส่วนที่ทำให้ผู้ให้ข้อมูลมีการรับมือกับการเปลี่ยนผ่านได้อย่างราบรื่น ดังนั้น ในงานวิจัยครั้งต่อ ๆ ไปควรมีการศึกษาไปถึงเครื่องมือหรือองค์ความรู้อื่นที่เป็นประโยชน์ ช่วยให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ชีวิตวัยเกษียณได้อย่างมีความสุข

2. ควรมีการศึกษาในบริบทที่หลากหลายมากขึ้น เช่น กลุ่มอาชีพ จังหวัดหรือเพศอื่น รวมถึงควรมีการใช้ระเบียบวิธีวิจัยที่หลากหลายมากยิ่งขึ้นทั้งการวิจัยเชิงปริมาณ เชิงคุณภาพ หรือการวิจัยเชิงผสมวิธีเพื่อความหลากหลายของข้อมูลและเพื่อผลลัพธ์ในเชิงปฏิบัติ

3. งานวิจัยในครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยจึงยังไม่ครอบคลุมกลุ่มประชากรส่วนใหญ่ได้ จึงควรนำข้อค้นพบที่ได้จากงานไปพัฒนาเป็นแบบสอบถามในงานวิจัยเชิงปริมาณเพื่อผลลัพธ์ในวงกว้างยิ่งขึ้น

5.3 ข้อจำกัดในการวิจัย

1. การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลด้วยวิธี snowball sampling และได้ผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดเป็นเพศหญิงโดยความบังเอิญ การวิจัยไม่ได้มีจุดประสงค์ในการศึกษาและทำการวิเคราะห์ครอบคลุมไปถึงประเด็นในเรื่องเพศเนื่องจากเรื่องเพศเป็นประเด็นศึกษาที่เป็นหัวข้อใหญ่ ควรมีการศึกษาแยกออกไปเป็นเรื่องเฉพาะ

2. งานวิจัยในครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการวิจัยจึงไม่สามารถครอบคลุมกลุ่มประชากรส่วนใหญ่ได้

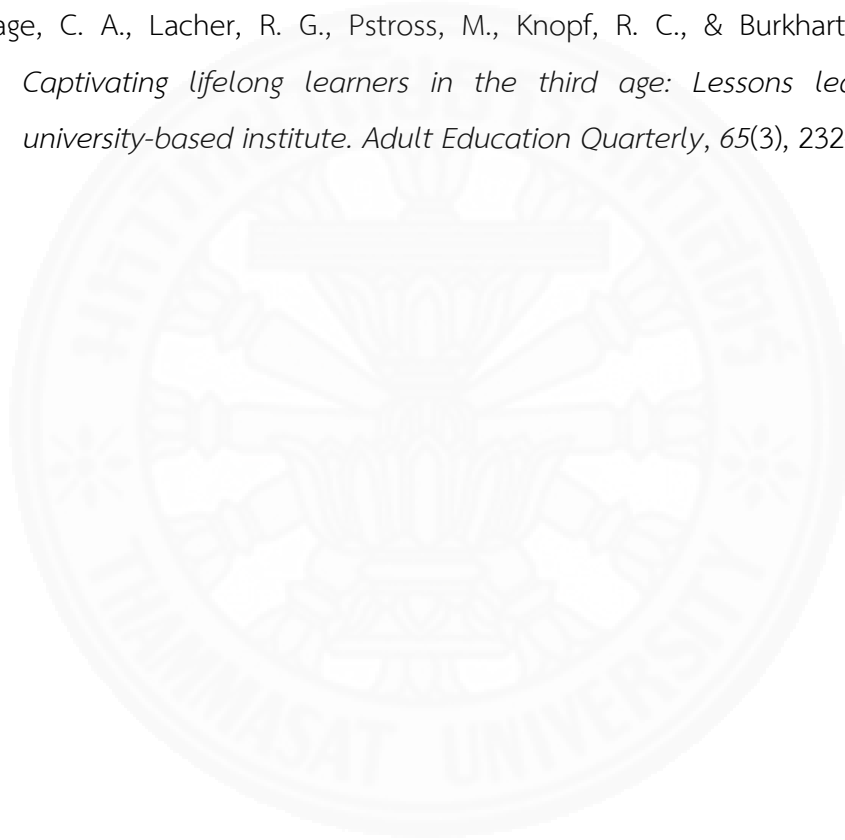
รายการอ้างอิง

- กิจการ พรหมมา และ ลลิตกร พรหมมา. (2559). *อาจารย์มหาวิทยาลัย* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2557). *ประชากรสูงอายุไทย: ปัจจุบันและอนาคต*. สืบค้นจาก http://www.dop.go.th/download/knowledge/knowledge_th_20160106135752_1.pdf
- กรรณิกา ขวัญอารีย์. (2535). *บทบาทผู้นำท้องถิ่นต่อการแก้ไขปัญหาแรงงานเด็กในชุมชนที่มีระดับการพัฒนาต่างกัน: ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดสุรินทร์*. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กานตสุตา มาฆะศิริานนท. (2545). *ครูยุคใหม่ คิดใหม่ ทำใหม่*. (แปลและเรียบเรียง จาก Vickic Gill, The Eleven Commandments of Good Teaching). กรุงเทพฯ: เบรินเน็ต.
- กำจร หลุยยะพงศ์. (2553). *การสื่อสารกับวาทกรรมอัตลักษณ์ผู้สูงอายุในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- โกศล มีคุณ. (2542). *รายงานการวิจัยเรื่องการวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุในสังคมไทย ด้านอาชีพ เศรษฐกิจและกฎหมาย*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- จำนง อติวัฒน์สิทธิ์ และคณะ. (2545). *สังคมวิทยา* (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ชาย โปธิสิตา. (2552). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- ณรงค์ เสี่ยงประชา. (2538). *วิทยาศาสตร์สังคม: ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์สังคม*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ธนยศ สุมาลัยโรจน์ และ ฮานานมูฮิบบะตุตดิน นอจิ สุขไสว. (2558). *ผู้สูงอายุในโลกแห่งการทำงาน: มุมมองเชิงทฤษฎีทางกายจิตสังคม*. *วารสารปัญญาวิวัฒน์*, 7(1), 242-254.
- นภเกตุ สุขสมเพียร, ธาดา วิมลวัตรเวที, เพ็ญแข ประจันปัจจนิก, และ ละเอียด รักรัษเฝ้า. (2550). *รูปแบบการจัดการศึกษาหลังเกษียณอายุสำหรับข้าราชการพลเรือนไทย*. *วารสารวิชาการศึกษาศาสตร์*, 8(2).
- นภเกตุ สุขสมเพียร และคณะ. (2550). *รูปแบบการจัดการศึกษาหลังเกษียณอายุสำหรับข้าราชการพลเรือนไทย*. *วารสารวิชาการศึกษาศาสตร์*, 8(2), 101-112.
- พิทักษ์ ทองสุข และคณะ. (2560). *การเรียนรู้ตลอดชีวิตของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลตำบลตะเคียนเตี้ย อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี*. สืบค้นจาก http://www.northern.ac.th/north_research/p/document/file_14926806481.pdf

- เพ็ญแข ประจันปัจฉินิก. (2550). รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่องการจัดการศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อเตรียมความพร้อมในการพัฒนาภาวะพหุฒิปลังในผู้สูงอายุไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- ภัทร งามล. (2554). ความสุขในชีวิตของผู้สูงอายุในชุมชนเมือง : กรณีศึกษาชุมชนวัดไชยทิศ เขตบางกอกน้อย. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์.
- มาลินี คำเครือ. (2554). คุณภาพชีวิตการทำงานของอาจารย์มหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานคร. สืบค้นจาก <http://libdcms.nida.ac.th/thesis6/2554/b171727.pdf>
- ระวี สัจจโสภณ. (2556). บทความปริทัศน์: แนวคิดทางการศึกษาเพื่อการพัฒนาภาวะพหุฒิปลังในผู้สูงอายุ. วารสารวิทยาสารเกษตรศาสตร์ สาขาสังคมศาสตร์, 34(3), 471-490.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.
- ลัดดา สุทนต์. (2551). การใช้ภูมิปัญญาของผู้สูงอายุเพื่อสนับสนุนการจัดกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุ: ศึกษากรณีชมรม ผู้สูงอายุในเครือข่ายของสภาผู้สูงอายุแห่งประเทศไทย. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, สาขาการบริหารและนโยบาย สวัสดิการสังคม.
- ศันสนีย์ โมโนสุจริต. (2550). คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ: ศึกษากรณีศูนย์พัฒนาการจัดสวัสดิการสังคมผู้สูงอายุบ้านบางแค. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ศศิพัฒน์ ยอดเพชร. (2544). สวัสดิการผู้สูงอายุ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุบิน ไชยยะ, พงษ์สิทธิ์ ศิริบรรณพิทักษ์, และ ปิยพงษ์ สุเมตติกุล. (2558). ทักษะที่จำเป็นต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต ของนิสิตนักศึกษามหาวิทยาลัย: กรอบแนวคิดเชิงทฤษฎี Lifelong Learning Skills of University Students: Theoretical Framework. วารสารสงขลานครินทร์ฉบับสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ (Songklanakarin Journal of Social Sciences and Humanities), 21(3).
- สุภางค์ จันทวานิช. (2540). วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรกุล เจนอบรม. (2541). วิสัยทัศน์ผู้สูงอายุและการศึกษานอกระบบสำหรับผู้สูงอายุไทย. กรุงเทพฯ : นิชินแอตเวอร์ไทซิงกรุ๊ป.
- สุมาลี สังข์ศรี. (2544). รายงานการวิจัยการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อสังคมไทยในศตวรรษที่ 21. กรุงเทพฯ: สถาบันเทคโนโลยีการศึกษาแห่งชาติสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2543). รายงานสรุปการสัมมนายุทธศาสตร์การเรียนรู้ตลอดชีวิต. สืบค้นจาก <http://resource.thaihealth.or.th/library/11523>

- สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ. (2561). *ทักษะแสวงหาความรู้ด้วยตัวเอง*. สืบค้นจาก <http://www.ops.moe.go.th/ops2017/สารระนำรู้/1854-ทักษะแสวงหาความรู้ด้วยตัวเอง>
- อรอำไพ บุรานนท์. (2554). *แนวทางการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตตามความต้องการของผู้สูงอายุ ศูนย์บริการผู้สูงอายุดินแดง สังกัดกรุงเทพมหานคร*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศาสตรบัณฑิต). มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, คณะศึกษาศาสตร์, สาขาการศึกษาผู้ใหญ่.
- อาชญญา รัตนอุบล และคณะ (2553). *การพัฒนาแนวทางการส่งเสริมการจัดการศึกษา/การเรียนรู้ เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ*. สืบค้นจาก <http://backoffice.onec.go.th/uploads/Book/1034-file.pdf>
- Allport, G. W. (1961). *Pattern and growth in personality*. Oxford, England: Holt, Reinhart & Winston.
- Dorfman, L. T., Méndez, E. C., & Osterhaus, J. K. (2009). Stress and resilience in the oral histories of rural older women. *Journal of women & aging, 21*(4), 303-316.
- Fwu, B. J., & Wang, H. H. (2002). The social status of teachers in Taiwan. *Comparative Education, 38*(2), 211-224.
- George, L. K. (1993). Sociological perspectives on life transitions. *Annual review of sociology, 19*(1), 353-373.
- Glastra, F. J., Hake, B. J., & Schedler, P. E. (2004). Lifelong learning as transitional learning. *Adult Education Quarterly, 54*(4), 291-307.
- Hopkins, C. D., Roster, C. A., & Wood, C. M. (2006). Making the transition to retirement: appraisals, post-transition lifestyle, and changes in consumption patterns. *Journal of Consumer Marketing, 23*(2), 87-99.
- Jarvis, P. (2004). *Adult education and lifelong learning: Theory and practice*. Routledge.
- Meleis, A. I. et al. (2000). Experiencing transitions: An emerging middle-range Theory. *Advanced Nursing Science, 23*(1), 12-28.
- Merriam, S. B. (1987). Adult learning and theory building: A review. *Adult Education Quarterly, 37*(4), 187-198.
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Retrieved from https://books.google.co.th/books?hl=th&lr=&id=pp11AwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=moustakas+1994&ots=O8V7wMtK2&sig=lbou2iwWqXwWHiwrYueQQqlc5ww&redir_esc=y#v=onepage&q=moustakas%201994&f=false

- Schumacher, K. L., Jones, P. S., & Meleis, A. I. (1999). Helping elderly persons in transition: A framework for research and practice. *School of Nursing Departmental Papers, 10*, 1-26.
- Speziale, H. S., Streubert, H. J., & Carpenter, D. R. (2011). *Qualitative research in nursing: Advancing the humanistic imperative*. Retrieved from <https://books.google.co.th/books?id=xNByh3B1Wt0C&printsec=frontcover&hl=th#v=onepage&q&f=false>
- Talmage, C. A., Lacher, R. G., Pstross, M., Knopf, R. C., & Burkhart, K. A. (2015). *Captivating lifelong learners in the third age: Lessons learned from a university-based institute*. *Adult Education Quarterly, 65*(3), 232-249.

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	นางสาวพิชญา หุยากรณ์
วันเดือนปีเกิด	9 กันยายน 2536
วุฒิการศึกษา	ปีการศึกษา 2559: ศิลปศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ตำแหน่ง	- ผู้ช่วยผู้อำนวยการศูนย์วิจัยชุมชนเมือง Urban Studies Lab - Account Executive บริษัท Ralph Architecture and Interior Design จำกัด

